Geschiedenis des vaderlands. Deel 5

Willem Bilderdijk

uitgegeven door H.W. Tydeman

bron
Willem Bilderdijk, *Geschiedenis des vaderlands. Deel 5*. P. Meyer Warnars, Amsterdam 1834

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/bild002gesc05_01/colofon.htm

Vervolg-naamlijst der inteekenaren.

A.

Ackersdyck, (Mr. J.) Hoogleeraar te Utrecht.
Adama, (...) Theol. Stud. te Utrecht.
Altheer, (J.) Boekh. te Utrecht. 4 Ex.
Arnhem, (de Stad) voor de Bibliotheek.
Arntzenius, (D.J.A.) Med. et Chir. Doctor te Amsterdam.
Arrenberg, (C.) Boekh. te Rotterdam.
Arum en C^{o}., (van) Boekh. te Amsterdam.

B.

Baalen, (J. van) Boekh. te Rotterdam. 12 Ex.
Bake, (H.A.) Student te Leiden.
Bakhuizen, (A.) Boekh. te 's Gravenhage.
Bam Senior, (J.H.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Bartman, (J.A.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Benten, (A. van) Boekh. te Leiden.
Beunk, (B.J.) te Deventer.
Beijerinck, (G.J.A.) Boekh. te Amsterdam.

Bimbergen, (J.F. van) Theol. Cand. te Rotterdam.
Bisdom, (Mr. D.R. Wijckerheld) Adv. te Groningen.
Blussé en van Braam, Boekh. te Dordrecht. 2 Ex.
Boekee, (F.) Boekh. te Dordrecht.
Boon, (H.A.) Visiteur te Warfum.
Boonen, (C.W.) Administrateur van Plantaadjen te Paramaribo. Best pap.
Borcherts, (P.B.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Bousquet, (J.) te Amsterdam.
Bousquet, (J.P.H.) Student te Utrecht.
Brand, (J.D.) Koopman te Amsterdam.
Brand, (Mr. C.J.) aan de Kaap de Goede Hoop. 2 Ex.
Brand, (P.A.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Brave Jr., (W.) Boekh. te Amsterdam. 2 Ex.
Breda Senior, (M. van) aan de Kaap de Goede Hoop.
Broek, (J.A.M. le Sage ten) Boekh. te Alkmaar.
Broese en C^{o}., Boekh. te Breda. 2 Ex.
Bult, (J. den) Boekh. te 's Gravenhage.
Buys (O.) Ridder der Militaire Willems Orde, Kapitein ter Zee bij de Nederlandsche Marine te Paramaribo. Best pap.

C.

Cate, (S. ten) te Sneek, voor een Leesgezelschap.
Changuion, Hoogleeraar aan de Kaap de Goede Hoop.
Charro, (H.F. de) te 's Gravenhage.
Cleef, (Geb^{r}. van) Boekh. te Amsterdam. 2 Ex.
Cloete Louwrens zoon, (Mr. H.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Coster, (C.L.) Student te Leiden.
Cijfveer, (J.C.) Boekh. te Leiden. 10 Ex.

D.

Delachaux, (S.) Boekh. te Amsterdam.

Delprat, (Mr. G.) Adv. te 's Gravenhage.
Dieperink, (H.H.) Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Apotheker der 1^{e} klasse te Paramaribo. Best pap.
Dik, (H.) Onderwijzer op het Instituut te Elburg.
Doeveren, (F. van) Med. Doct. te Leiden.
Duijser, (C.) Theol. Stud. te Utrecht.

E.

Ee, (J.C. Kemp van) te Tiel.
Emanuels, (E.E.) Procureur bij het Geregtshof te Paramaribo. Best pap.
Emden, (Egbert van) te Paramaribo. Best pap.
Eijsinga, (P.P. Roorda van) te Kampen.

F.

Faure Senior, (A.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Faure, (A.) Predikant aan de Kaap de Goede Hoop.
Faure Janszoon, (Mr. A.) te Stellenbosch.
Ferrand, (P.S.P.) te 's Gravenhage.
Fiers, (P.) Ondermeester te Leeuwarden.
Focke, (...) 2^{e} Luit. 1^{e} Batt. 2^{e} Afd. Noord Holl. Schutterij.
Freislich, (F.J.) aan de Kaap de Goede Hoop.

G.

Geertsema van Sjallema, (Mr. J.) te Groningen.
Goteling Vinnis, Boekh. te Haarlem.
's Gravenweert, (Mr. J. van) te 's Gravenhage.
Greeve, (C. de) te Amsterdam.
Groenewald, (J.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Groof, (J.) R.C. Pastoor te Paramaribo. Best pap.
Groot, (J. de) Boekh. te Delft.
Groothuis, (J.H. van IJssel) Predikant te Lochem.

Gunne, (A. ter) Boekh. te Deventer.

H.

Haak en C^{o}., Boekh. te Leiden. 1 Ex. best pap. 6 dito ord. pap.
Haga, (A.) Fransch onderwijzer te Sneek.
Halberstadt, (...) te Paramaribo. Best pap.
Hanekuijk, (Mr. Jacob) Notaris te Harlingen.
Harinxma thoe Slooten, (P.A.V.) Student te Groningen.
Hartevelt Jz., (A.) te Leiden.
Hasselt, (B.J.R. van) Med. Doct. te Arnhem.
Heeckeren, (Mr. E.L. Baron van) Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, Gouverneur Generaal der Nederlandsche West-Indische Bezittingen, te Paramaribo. Best pap.
Heineken, (C.) te Amsterdam.
Hemsing, (W.J.) Notaris te Bolk.
Hendriks, (P.) Geëmploijeerde te Arnhem.
Herman, (J.W.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Heteren, (J.H. van) Boekh. te Amsterdam.
Hoek, (C.C. van der) Boekh. te Leiden. 3 Ex.
Hoet, (A. ten) Boekh. te Nijmegen.
Hoffman van Bloemendaal, te Doesborgh.
Hofmeijr Steph. zoon, (J.J.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Hofmeijr Jansz., (Mr. J.H.) aan de Kaap de Goede Hoop. 2 Ex.
Hofmeijr Janszoon, (H.J.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Hofmeijr Janszoon, (S.J.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Hofmeijr Janszoon, (A.H.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Höhne, (H.F.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Hoogvliet, (J.M.) Rector te Delft.

Huijssen van Kattendijke, (J.W. Baron) voor het Leesgezelschap.

J.

Jong, (J. de) Administrateur te Rijs.

K.

Kaal, (F.) Boekh. te Amsterdam.
Kanter, (Mr. Ph. de) Procureur Generaal der kolonie Suriname, te Paramaribo. Best pap.
Karsseboom, (J.) Administrateur van Plantaadjen te Paramaribo. Best pap.
Kemink en Zoon, Boekh. te Utrecht. 3 Ex.
Kennedy, (W.C.) Lid van den kolonialen Raad te Paramaribo. Best pap.
Kesteren, (J.C. van) Boekh. te Amsterdam. 2 Ex.
Keuchenius, (Mr. W.F.) Griffier bij de Regtbank te Sneek.
Kluit, (H.) Administrateur van Plantaadjen te Paramaribo. Best pap.
Knappert Jz., (L.) Med. Doct. te Schiedam.
Kniphorst, (Mr. L. van) Lid van de 2e Kamer der Staten Generaal te 's Gravenhage.
Koelensmid, (F.A.) te Ysselstein.
Korsten, (F.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Koster, (J.) Onderwijzer te Amsterdam.
Kroe, (G.S. Leeneman van der) Boekh. te Amsterdam.
Kuijs, (D.J.) aan de Kaap de Goede Hoop.

L.

Lagerwey Gz., (J.) Kostschoolhouder te Geertruidenberg.
Lammerts, Predikant te Kesteren.

Lau, (J. la) voor het Leesgezelschap *Concordia* te Gouda.
Leers, (Ch.) Administrateur van Finantien te Paramaribo. Best pap.
Leesgezelschap (Het) *Beschaving is ons Doel* te Amsterdam.
Leesgezelschap (Het) *Verscheidenheid en Overeenming* te Amsterdam.
Leesgezelschap (Het) *Concordia* te Delft.
Leesgezelschap (Het) *Door Leeslust vereenigd* te Gouda.
Leesgezelschap (Het) *Tot vermaak en stichting* te Sluis.
Leesgezelschap (Het) te Oostburg.
Leesgezelschap (Het) *Nut en Vermaak* te Oudewater.
Leesgezelschap (Het) *Duce Amiticia* te Batavia.
Leeuwen van Duivenbode (van) voor het Leesgezelschap: *Ter vermeerdering van kunde en goeden smaak* te Schoonhoven.
Leeuwen, (J.J. van) Procureur, voor het Leesgezelschap: *Ter Oefening en Verpoozing*.
Linekers, (B.L.G.) te Paramaribo. Best pap.
Lingen, (J.M.A. van der) Predikant aan de Paerl (Kaap de Goede Hoop.)
Louw Adriaanszoon, (A.) aan de Kaap de Goede Hoop.

M.

Maasdorp (G.H.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Mandemaker, (W.K.) Boekh. te 's Gravenhage.
Marchant, (Mr. C.A.) Lid bij het Geregtshof te Paramaribo. Best pap.
Meerten, (H.D. van) Procureur bij het Geregtshof te Paramaribo. Best pap.
Meerten, (A. van) Griffier van het Geregtshof te Paramaribo. Best pap.
Meinesz, (Jolle) te Oudega.

Meulman, (Mr. Jan) Dijkgraaf en Vrederegter van het kanton Woerden, op den Huize Batestein te Harmelen.
Meijer, (P.W.) Ontvanger van 's Rijks belastingen te Wehl.
Meijer, (J.M.E.) Boekh. te Amsterdam.
Molen, (Teunis ter) in Assendorp onder Zwolle.
Moll, (H. Bruyn de Neve) te Dordrecht.
Mosterd, (J.R.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Muller en C^{o}., (J.) Boekh. te Amsterdam.

N.

Neethling, (Mr. J.H.) aan de Kaap de Goede Hoop.
N.N. te Dordrecht.
Nijhoff, (J.A.) Boekh. te Arnhem.

O.

Olivier Dzn, (E.) te Dordrecht.
Oordt, (G. van) rustend Hoogleeraar te Utrecht. 1 Ex. best pap., 1 dito ord. pap.
Overbeek, (J.D.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Overbeek, (G.E.) aan de Kaap de Goede Hoop.

P.

Paauw, (de) Onderwijzer te Chaam.
Paddenburg en C^{o}., (van) Boekh. te Utrecht. 3 Ex.
Pallandt, (Baron van) op den huize Reunen-Enk.
Parra, (S. de la) koloniale Raad te Paramaribo. Best pap.
Peetsold, (J.H.) te Dordrecht.
Plouvier, (A.J.L.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Pool, (J.F.) Notaris te Druten.
Post Jr., (C. van der) Boekh. te Utrecht. 4 Ex.
Posthumus, (S.) te Leeuwarden.
Poupart, (P.A.) aan de Kaap de Goede Hoop.

Prince, (G.A.) Schrijver en Victualiemeester der 2^{e} klasse bij de zeemagt te Paramaribo. Best pap.

R.

Raaphorst, (Twent van) te 's Gravenhage. Best pap.
Redelinghuis, (J.H.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Rees, (R. van) Lid van den kolonialen Raad te Paramaribo.
Riet, (R.J.P. van der) aan de Kaap de Goede Hoop.
Roelofz, (A.), Predikant bij de Hervormde Gemeente te Paramaribo. Best pap.
Roijen, (Mr. A.J. van) Adv. en Notaris te Onderdam.
Romein, (P.) Litt. Cand. te Leiden.
Ruys, (H.) Theol. Stud. te Utrecht.

S.

Saar, (Wed. D. du) Boekh. te Leiden.
Sastron, (C.M.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Schalekamp en van de Grampel, Boekh. te Amsterdam.
Scharff, (J.) voor het Leesgezelschap *Aangenaam en Nuttig* te Gouda.
Schetsberg, (H.C.) Boekh. te Leeuwarden.
Schleijer, (C.L.) Boekh. te Amsterdam.
Schol, (W.C.) te Vlissingen.
Schonekat, (M.H.) Boekh. te Amsterdam.
Schoonhoven, (J. van) Boekh. te Utrecht.
Schröter, (J.J.E.F.) te IJsselstein.
Seelig, (....) Kolonel.
Serrurier, (J.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Sienes, (N.) Notaris te Schermerhorn.
Simon, (G.H.) Med. Doctor te Amsterdam.

Sleijden, (J. van der) te 's Gravenhage. Best pap.
Slot, (H.) Chirurgijn bij de zeemagt te Paramaribo. Best pap.
Sluyters, (D. Jansen Eijken) Predikant bij de Evang. Luthersche Gemeente te Paramaribo.
Smeding, (Mr. P. Fiers) Lid van het Geregtshof te Paramaribo.
Smuts, (J.A.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Smuts J.J.L. zoon, (J.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Smuts, (W.J.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Soesman, (Sal.) te Paramaribo. Best pap.
Spaan, (....) te Amsterdam.
Spruit, (J.) voor het Leesgezelschap te Klundert.
Spijker, voor het Leesgezelschap te Zevenaar.
Stadler, (Mr. J.G.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Staedel, (F.H.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Steengracht van Oostcappelle, (Jonkheer) te 's Gravenhage.
Stegman, (G.F.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Stolker, (A.) rustend leeraar bij de Gereformeerd Remonstranten te Rotterdam.
Struyk, (H.) Notaris te Dordrecht.
Sucur, (Jan A. le) aan de Kaap de Goede Hoop.
Swart, (K.J.) te Harich.
Swaving, (J.G.) aan de Kaap de Goede Hoop.

T.

Telders, (Mr. J.H.) Advocaat te Breda.
Terveen en Zoon, (J.G. van) Boekh. te Utrecht. 4 Ex.
Thierry (de Erve J.) en C. Mensing en Zoon, Boekh. te 's Gravenhage. 2 Ex.
Thieme, (J.F.) Boekh. te Nijmegen.
Thieme, (W.J.) Boekh. te Zutphen.

Thijm, (L.) Lid bij het Geregtshof te Paramaribo. Best pap.
Tiddens, (H.) Student te Groningen.
Tirion, (H.A.) te Paramaribo. Best pap.
Toorenenbergen, (J. van) Procureur te Utrecht.
Torck van Rozendaal (Baron)
Tresling, (T.P.) Student te Groningen.
Tromp, (A.H.) te Woudsend.
Truter, (Ridder Mr. J.A.) aan de Kaap de Goede Hoop. 2 Ex.
Tydeman, (P.H.) Rector der Lat. School te Tiel.

V.

Vegt, (H. van der) te Zwolle, voor het Leesgezelschap.
Veldwijk, (E.G.) te Amsterdam.
Vervenne Nz., (Ph.) voor het Leesgezelschap *Eensgezindheid* te Goes.
Vinne, (J. van der) Directeur over 's Lands producten en civiele magazijnen enz. te Batavia.
Viruly, (J.) Student in de regten te Leiden.
Visser, (S. de) Boekh. te 's Gravenhage. 2 Ex.
Visser, (C. de) Predikant te Tholen.
Vlier, (N.G.) Secretaris der Particuliere West-Indische Bank te Paramaribo. Best pap.
Vorsselman, (O.J.) te Geldermalsem.
Vos, (P.) Gezworen Klerk uitoefenende de Notariëele Practijk te Paramaribo. Best pap.

W.

Wal, (J. van der) Boekh. te Gorinchem.
Walree, (Mr. J.P. van) Advocaat te Amsterdam.
Weelden, (A.J. van) Boekh. te 's Gravenhage.
Wentholt, te Paramaribo. Best pap.
Wermeskerken, (D.R. van) Boekh. te Tiel. 2 Ex.

Wesel, (E.J. van) Predikant te Woudsend.
Westendorp, (N.) Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, Predikant en Schoolopziener te Losdorp.
Westerman en Zoon, (M.) Boekh. te Amsterdam. 1 Ex. best pap. en 2 dito ord. pap.
Westrik, (Mr.) Advocaat te Arnhem.
Winkelaar, (C.) R.C. Pastoor te Nieuwkoop.
Wet, (F.W. de) aan de Kaap de Goede Hoop.
Woeke, (S.V.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Wolff, (M.) aan de Kaap de Goede Hoop.
Wijt en Zonen, Boekh. te Rotterdam. 2 Ex.

Y.

Ypma, (G.) Boekh. te Franeker. 3 Ex.

Z.

Zaal, (J.) Administrateur van Plantaadjen te Paramaribo. Best pap.
Zimmerman, (W.H.) voor de Maatschappij *Felix Meritis*.
Zuylen van Nijeveld, (Baron van) op den huize Schaffelaar bij Barneveld.
Zuylen van Nijeveld, (C. Baron van) Ridder Thesaurier der Orde van den Nederlandschen Leeuw te 's Gravenhage.

V. *Oostenrijksche Huis*. (Vervolg.)

Karel de V.

De dood van Koning Filips den Schoone deed de voogdij van den zesjarigen Karel naar alle recht en wet aan zijn Grootvader, 't zij als eenigen naastbestaande, 't zij als Keizer en Leenheer der meesten van 's jongskens Staten, vervallen; maar de genen aan wie Filips de regeering bij zijn afzijn had toebetrouwd, weigerden op 's Keizers aanbod, zijn voogdij en bestuur aan te nemen. Maximiliaan was zeer belemmerd door den oorlog in Italie, waar in Lodewijk op nieuw den Paus en de Venetianen tot het uiterste gebracht had van den Keizer om de spoedigste hulp te moeten smeeken, en hij vond zich verplicht aan het hoofd van een machtig leger dit gedeelte des Rijks en zijn kroon te gaan verdedigen; (want het oogmerk van Lodewijk scheen niet minder te zijn, dan zich-zelv' Keizer te maken). Met dit alles, deze toebereidsels vernomen hebbende, vergenoegde hij zich met het heroveren van Genua, en verliet, voor het overige, Italie met zijn benden, zoo dat 's Keizers veldtocht naar derwaart verviel.

Maar de te rug keer van Lodewijks leger uit Italie, en de algemeene geruchten, versterkt door de ondervinding welke men van zijn zucht tot uitbreiding

in de Nederlanden had, deed nu voor een inval van hem beducht worden, terwijl bovendien Karel van Gelder, die bij 't sluiten van het bestand meester van het kwartier van Roermond en dat van Nymegen (Tiel en Bommel uitgenomen) gebleven was, met groote macht, waarbij Frankrijk 2000 voetknechten en 500 kurassiers gevoegd had, in Brabant gevallen, steden, dorpen, en landen, nam, verbrandde en afliep. Hier tegen had de Bourgondische Landvoogd slechts 3000 man en 200 paarden te stellen, ongenoegzaam om dit te keer te gaan; en het ontbrak aan geld, zelfs om de Hofbedienden te kunnen betalen. Men deed nu derhalve een bezending aan Maximiliaan, en bad hem nederig om 't geen men 1½ jaar vroeger met trotschheid had afgeslagen; en het is der moeite waardig, hoe de Kancelier van Braband, als woordvoerder, zich in zijne Oratie aan aan den Keizer in bochten wringt, om dit te plooien. Hij werpt NB. de schuld op het gemeen, even of dit het Land regeerde, en zij (Edelen en Steden, of Staten, zoo het nu heette) dat uit vrees voor woedende oproeren hadden moeten gehoorzamen tegen hun hart, wil, en verstand, aan. Maar nu waren de hekken verhangen en nu was 't: ‘Legati ac deprecatores ad Majestatem tuam missi, cum Latinorum poetarum patre dicimus:

‘Ad te confugio, et supplex tua numina posco’(1).

(1) [Afgezanten en biddende tot uwe Majesteit gezonden, zeggen wij met den Vader der Latijnsche Dichters. [VIRG. *Acneid.* L.I. vs. 666.]
['Ik kom tot u gevloden
En smeek eerbiedig u en uwe Goden aan.']

Maximiliaan aanvaardde (in 1508) de voogdij, regeering, en bescherming; en stelde den Heer *van Aarschot*[1] tot Gouverneur over zijn Kleinzoon, wien hij *Adriaan Florissen*[2] (Utrechtenaar) tot Leermeester gaf. Willem van Croy, Neef van den evengemelden Karel, was algemeene Landvoogd der Nederlanden; en werd daarin door Margareta, 's Keizers dochter en weduwe van Filibert [van Savoye] vervangen. Men kon Maximiliaan nu geen erkentenis van Privilegiën boven 't geen zijn zoon erkend had afdringen, hoe zeer men daar wel aan tokkelde; en dorst zelfs de nieuwe opbrengsten die er vereischt werden daar niet aan verbinden: want de nood was te dringend. Ook had hij bij de huldiging van zijne Gemalinne, en na hem zijn Zoon zich daarop te rond verklaard om aan dat punt te tornen[3]. - Maar nu ontstond een oorlog met de Venetianen, wier Aristocratische trots zich nevens den Keizer ook den Paus, met Spanje en Frankrijk op den hals haalde. Dit maakte derhalve Lodewijk en Maximiliaan thands tot bondgenoten, tot de laatste in 1511 een afzonderlijken vrede met Venetie maakte, maar die van geen duur was. Een verwijdering tusschen den Paus (Julius II), en Frankrijk en den Keizer, deed de laatsten een Concilie te Piza beroepen, waarop de Paus gedaagd werd; en dezen daartegen een Conci-

(1) Karel van Croy, Prins van Chimay.
(2) [Naderhand] Paus Hadrianus VI.
(3) KLUIT, *Staatsregel*. IV, p. 250. Men was echter onbeschaamd genoeg, om zijne dochter Margareta, wanneer zij in de Landvoogdij kwam, met vele zaken lastig te vallen; maar zij deed alles af met één woord: *daar niet toc gelast te zijn*.

lie in 't Paleis van Lateraan, waar hij Maximiliaan en Lodewijk dagvaardde. - Koning Hendrik de VII van Engeland stierf; en de regeering van Kastilie kwam weder aan Koning Ferdinand, die zich daarover met Maximiliaan verstond voor 50,000 ducaten. Den jongen Karel zou hij 200,000 ducaten jaarlijks betalen, en Karel zich zoo lang zijne moeder Joanna nog leefde van den Koningstytel onthouden.

Wij zullen de Italiaansche zaken daarlaten, en ons bij de Nederlanden blijven bepalen: - waarin de Geldersche oorlog aan de zijde van Karel met groot voordeel gevoerd werd, die nu ook den Bisschop van Utrecht aantastte; en de Friessche en Groningsche geschillen vruchtloos op een Rijksdag in 1507, en vervolgens in een bijeenkomst te Nuis voor den Keizer, en door den Bisschop voor den Paus gebracht waren. - In 1513 bracht Maximiliaan een leger van 25,000 Zwitsers in zijn soldy, waar hij 2000 ruiters bij voegde, te veld, om het Hertogdom Burgondien, dat zijn kleinzoon nog onthouden werd, te vermeesteren; maar op't punt van de hoofdstad, Dyon, in te nemen, wist de Fransche bevelhebber hen door geld en beloften tot een vrede te brengen, waardoor alles verijdeld werd. - Ook stierf thans Paus Julius II, en Leo X volgde hem op, en de twee tegen één gekante oproepingen van Conciliën vervielen.

Maar de vrede met de Zwitsers, en waarin dezen den Keizer toen dwongen te berusten, werd toen zij afgetrokken waren door Lodewijk, die er met een afstand van een gedeelte des Hertogdoms door bezwaard werd, niet aangenomen. En nu keerden

zij uit eigen hoofde, en als zich-zelven daardoor beleedigd gevoelende, en sloegen de Franschen in een zware veldslag. - Koning Karel de VIII, zijn vader opgevolgd, had reeds deel in dezen krijg tegen Frankrijk genomen door Maximiliaan geld tot de werving der Zwitsers op te schieten, en bracht nu zelf een leger op de been, dat naar Calais overstak, en aan 't hoofd van welke de jonge Koning zich stelde, waar de Keizer Duitsche en Nederlandsche benden bijvoegde. Terouane werd belegerd, en daar Lodewijk dit trachtte te ontzetten, leed hij eene geweldige neêrlaag, en moest de stad aan het krijgslot overlaten. Zij werd genomen, en met hare wallen en grachten tot den grond geslecht, kerk en geestelijke gebouwen alleen uitgezonderd.

In de onderhandelingen tot een Friesche vrede, hadden de Groningers zich hooglijk beklaagd van den Keizer, wien zij in 1494 voor 't gezag over Friesland en de Ommelanden 10,000 dalers, met nog 2000 goudguldens voor Albert van Saxen, betaald hadden, dat hij hun nu het genot van dat gekochte recht niet gestand deed. Doch dit nam de Keizer hun zeer kwalijk, begrijpende dat zij hem dit bezwaar onder de hand hadden moeten te kennen geven, en hun klachte met nog een 50,000 dalers ondersteunen, in welk geval hij niet ongenegen geweest zou zijn, om daar iets op te vinden; maar dat hem dit openlijk en ten aanhooren van de Rijksleden verweten werd, verbitterde hem. En daar Edzard meester van Groningen was, zond de Keizer hem nu in 't begin van 1514 een gezegeld bevel, om die stad en de andere plaatsen die hij inhield,

aan George van Saxen in te ruimen, hem rekening van de gelden die hij tusschen de Eems en Lauwers geheven had, te doen, en ook (wat meer is) aan George, als Erf-Gouverneur van geheel Friesland, hulde en manschap van zijn Graafschap Oost-Friesland te doen. - Edzard protesteerde en appelleerde van dit mandaat aan het Opper-Rijksgericht, en daar bleef het bij.

Doch George vermeerderde zijn oude krijgsmacht met ruim 5000 man, en verwoestede de Ommelanden, en, Groningen daarlatende, viel hij in Oost-Friesland, dat hij deerlijk mishandelde; hetgeen Edzard derwaart trok. Deze trachtte hem tot een veldslag te brengen, maar George ontweek dit tot hij eene aanmerklijke versterking van zijn zwager den Hertog Henrik van Brunswijk bekwam. Edzard zette 't land onder water, sneed daardoor deze benden af, en dwong de Saxen zich naar het Oldenburgsche te vertrekken.

Nu deed de Keizer Edzard in den Rijksban en ontsloeg bij plakaten aan de kerkdeuren enz. zijne Oost-Friesche onderdanen van den eed en trouw hem gezworen. Waarvan hij aan den eerstkomende Rijksdags-vergadering appelleerde. - Het water met het voorjaar afloopende, trokken de Saxische en Brunswijksche troepen weer in Oost-Friesland. - Edzard zocht ze op, verdreef ze, en de Groningers deden nevens hem hun best in de omstreken; zoo dat het tot een bestand en nieuwe vredehandeling kwam. Maar George was zeer hoog in zijn eischen; en de oorlog werd hervat. Nieuwe versterking uit Duitschland van manschap en grof geschut, gaf George

groote voordeelen; die na alles in 't rond veroverd te hebben, ook Aurik nam, waar hij de geheele bezetting tot den laatsten man toe, over de kling joeg, en Edzard naar Emden de vlucht dwong te nemen. In een aanval op het steedjen Norden, kwam de Hertog van Brunswijk om en zijn benden verliepen. Maar dit nam niet weg, dat Edzard met zijn Groningers nu tegen al de macht die hem thands bestreed, niet bestand was. Hij wendde zich derhalven tot Karel van Gelder, die thands, door den weêrloozen slaat waarin Filip bij zijn afreis het land gelaten had, een aanzienlijke rol speelde, en ook in de Provincie van Holland den schrik gebracht, en Muiden en Weesp met het Muiderslot veroverd had; en in 1512 zelfs do voorstad van Amsterdam en een aantal schepen daar in de *oude Waal* liggende, verbrandde. - Hij verkreeg van hem 250 Fransche ruiters en 600 voetknechten, en met 1300 man leverde hij George slag, maar zonder overwegend voor- of nadeel aan de eene of andere zijde. Nieuwe versterking gaf George wederom een overmacht, waar geen dapperheid tegen opwegen kon. Na een allerhardnekkigsten weêrstand nam hij Damme en hield daar afgrijslijk huis; en de Utrechtsche Bisschop voegt zich nu bij hem met de Stichtenaren en Overijsselschen.

Edzard had zich nu met Karel van Gelder verbonden, doch deze (hoe voorspoedig thans oorlogende) was te zwak om hem tegen 't Rijk te beschermen, dat hij-zelf even zeer tegen zich had. Beiden besluiten zij nu van het Rijk af te vallen, en doen manschap aan Frankrijk, aan wien hij geheel Fries-

land van het Vlie af, met Groningen en Oost-Friesland (over den Eems) opdroeg. 30,000 goudguldens zou Edzard aan Karel betalen, om ten zijnen koste George met zijn macht uit Friesland te drijven, en Frankrijk zou het verdere bekostigen. Maar als de 30,000 goudguldens niet ter bepaalder tijd geteld werden, was Karel ook traag in het toezenden van troepen; en zoo raakte Edzard de stad en omlanden kwijt.

Bij den Hertog van Saxen, dien van Lunenburg, dien van Brunswijk, en den Keizer (of dit nog geen vijand genoeg ware) kwam nu ook de Graaf van Bentheim ter baan. 4000 man te voet en 500 te paard kwamen er echter onder den Graaf van Hoje als Fransche en Geldersche hulpbenden aan, maar hielden zich op met het Bentheimsche te verwoesten: en weldra was Overijssel het tooneel van een oorlog die voor Edzard weinig beloofde. - Hij staat Groningen en de Ommelanden aan Hertog Karel van Gelder, als gemachtigde van den Koning van Frankrijk af; en draagt Oost-Friesland aan hem, in dezelfde hoedanigheid op, om 't als leen van Frankrijk te bezitten, waarbij Groningen in zijn markt- en andere rechten bewaard blijft, en het slot door Edzard gebouwd, geslecht wordt.

Karel verovert of bezet hierop eenige Friessche plaatsen, als Sneek, Bolswaart, Sloten; en George krijgt het wederom te kwaad, klaagt den Keizer en het Rijk zijnen nood, en bekoomt goede beloften, maar die niet tot de daad komen.

Nu wordt tusschen Frankrijk en Engeland vrede gesloten, en Lodewijk, weduwenaar zijnde van Anna

van Bretagne, trouwt Hendriks zuster, Maria. Maar in deze vrede is noch Spanje, noch het Duitsche Rijk begrepen, en Lodewijk verbindt zich met die van Venedig, om die beide in Italie aan te vallen. Doch hij sterft op den 1 Januarij van het volgend jaar 1515. Deze vrede was in Augustus 1514 gesloten.

Prins Karel was nu in zijn 15de jaar getreden, en Maximiliaan gaf hem derhalve de regeering over. Hij werd dan ook in Braband en Vlaanderen, en (in de maand May) in Zeeland gehuldigd, van waar hij naar Dordrecht toog, en op den 3 Junij Staatsgewijze de hulde van Holland ontfing; en terstond zich de buiten- en binnenlandsche betrekkingen met meer nadruk toonde aan te trekken, dan het Maximiliaan in zijne eindelooze en alle gewesten omvattende beslommeringen, mogelijk was geweest. - Op Lodewijk den XII, wien de Franschen den eernaam van *Vader des Volks* gaven, maar zijn gedrag altijd als hoogst dubbelhartig, staatzuchtig, en zonder eenige trouw had doen kennen, volgde de Hertog van Angoulême, die uit Koning Karel den V afstamde, en thands de naastgerechtigde tot de Fransche kroon was, uit aanmerking waarvan Lodewijk hem dan ook zijne dochter ten echt had gegeven. Deze, hij het wareldlot bestemd om gedurende beider leeftijd de gestadige mededinger van onzen Karel te zijn, was een Vorst van groote, ten minste, van schitterende persoonlijke hoedanigheden, en Ridderlijke inborst, en thands 21 jaar oud: en van nu aan was het, dat niet alleen geheel Europa, maar zelfs ook de overige warelddeelen, voor zoo veel zij tot Europa in eenige betrekking stonden, en dus, heel het aardrijk, in de

handen van deze twee jongelingen (voor 40 jaar lang) heen en weder geschud worden moest. - Prins Karel deed hem te Parijs door een gezantschap gelukwenschen, en wegens Artois, Vlaanderen, en andere leenen van Frankrijk afhangende, hulde doen; en daar werd op den 23 Maart 1515 een verbond gesloten, en den 1 April plechtig bezworen, (waar in binnen drie maanden de Keizer en de Koning van Arragon deel konden nemen), hij 't welke des overleden Konings jongste dochter *Renée*, nu zes jaren oud, aan Karel ten huwelijk bestemd werd. (zij huwde aan den Hertog van Ferrare, Hercole d'Este.)

Met Hendrik de VIII vernieuwde hij ook terstond de bevorens gemaakte verbintenissen; en hij trachtte zijnen Staten den vrede te geven, die zij zoo zeer noodig hadden, en (waar 't mooglijk) de gelukkige dagen van Filip den Goede te beleven, sedert welke zij niet dan eene aanhoudende afmatting en uitputting onderdaan hadden.

Hij liet toe, dat Karel van Gelder in de vrede met Frankrijk gesloten deel nam, wien zij echter in lang niet voordeelig genoeg was om haar in goede ernst te willen houden, maar die er voor 't oogen-blik als wapenstilstand genoegen in nam.

In Friesland was het den Hertog George van Saxen zoo geweldig tegen geloopen, dat hij begon te wanhopen; en niets liever verlangde dan Friesland aan Prins Karel, ingevolge 't recht, daar op aan dezen voorbehouden, over te mogen geven, en hij begon daar eene onderhandeling over. De bende welke oorspronklijk uit de Nederlanden was, en in Vlaan-

deren door haar woestheid reeds berucht was geworden, die nu onder den naam van den *zwarten hoop* bekend werd, was bij gebrek van betaling, terwijl hij naar Duitschland vertrok om daar middel toe te beramen, over Overijssel naar Holland verloopen; maar zich daar te samenvoegende, werd zij bij plakaten en bedreiging van gewapende uitdrijving aan de eene, en verzekering van betaling aan de andere zijde, bewogen om weêr naar Friesland te rug te keeren, den weg door Gelderland, Kleef, en Overijssel nemende; doch hun doortrekken was geen 'onschadelijke doortocht', maar met roof en brand gepaard.- Zij werden daar ook betaald van de achterstallen, en traden op nieuw in zijn dienst, met het oogmerk bij hem niet zoo zeer om de Friezen die nog zijn partij hielden, verder te verdedigen, als om hen bij het gelukken der onderhandeling met ouzen Prins Karel, aan dezen te kunnen overleveren. In Holland werd ten zijnen behoeve een vloot van veertig schepen met mondbehoeften, geld, en wollen lakenen, uitgerust, maar deze viel op de Zuider Zee in handen van *grooten Pier,* die aan 't hoofd der Gelderschgezinde Friezen was.

De onderhandeling van George met Prins Karel kwam tot stand voor 350,000 Rhijnsche Guldens; waar tegen George van alle verder recht afzag. De Graaf van Bentheim werd in dit tractaat begrepen, dat te Middelburg op den 19 May gesloten, en vervolgens ook door den Keizer bekrachtigd werd. En de huldiging van den jongen Vorst geschiedde in handen van den Grave van Buren in de Maand Junij Etzard, die kort te voren weder op nieuw zijne aan-

spraak op de Ommelanden had willen doen gelden, gaf het nu op, en verjoeg de Saxen en Brunswijkers uit zijn Graafschap. Hertog Erik van Brunswijk dit vernemende, deed een nieuwen inval in 't Oostvriesche, maar Etzard wist hem door het doorsteken van de dijken met zijn heir weg te jagen en bleef meester. - Eenigen tijd daar na werd ook met hem een verdrag gesloten waar bij elk het zijne behield. - Doch de Geldersch-gezinde Friezen bleven nog wederstrevig onder grooten Pier, en leidden zich nu toe op het onveilig maken der Zuider-Zee; waar zij, in den aanvang van het volgend jaar, een zware neêrlaag leden, waarbij 800 Friezen omkwamen, en vele gevangen gemaakt werden, die te Enkhuizen met de galg gestraft wierden. - Pier van zijne zijde maakte 't korter met de Hollanders die hij gevangen kreeg, en smeet ze in zee. Deze groote Pier was zoo min goed Geldersch als goed Hollandsch, en maakte verzen op beide natiën, waarin zij beide zeer mishandeld werden. Maar men leest niet dat zij de kracht van die van ARCHILOCHUS hadden[(1)].

Middelerwijl werd Maria van Oostenrijk (Karels zuster) aan Koning Lodewijk van Hungaryen en Bohemen ten huwelijk gegeven, wiens zuster kort daar op aan Karels broeder, Ferdinand, huwde; en Karels andere zuster Elizabeth, huwde aan Koning Christiaan de II van Denemarken, met wien zij zeer ongelukkig was.

Het volgend jaar (1516) stelde bij zijn aanvang ge-

(1) [Namelijk, dat de beschimpten zich ophingen.]

heel Spanje in Karels macht door de dood van zijn Grootvader, Koning Ferdinand, die den 22 Januarij 1516 overleed, 65 jaar oud zijnde. Zijn Regeering was aanmerklijk door drie groote gebeurtenissen.

1°. De ontdekking der Oost- en West-Indien.

2°. De uitdrijving der Saracenen (en Joden) uit geheel Spanje.

3°. De verovering der Rijken van Napels en van Navarre[(1)].

't Was Karels lot, zich dikwijls verloofd te zien. Eerst was hem de oudste dochter van Koning Lodewijk van Frankrijk, toen een Engelsche Prinses toegelegd, daar na een jonger dochter van den zelfden Lodewijk; maar nu werd deze met wederzijds goedvinden gekat, en de nieuwgeboren van Koning François, die Louise genoemd werd, met het Rijk van Napels (voor zoo veel François daar aanspraak op had, want het was op Karel al reeds, te gelijk met het Rijk van Arragon, door zijns grootvaders afsterven vervallen,) ten huwelijk beloofd. - En ook deze kreeg hij niet.

Doch weinig bekommerde hem of dit huwlijk, of die afstand, het was hem om vrede te doen, ten einde deze landen gerust te kunnen verlaten om bezit van den Spaanschen throon te nemen. Met dit oogmerk sloot hij ook eenen vrede met de Luikenaars en de van der Marken op voorwaarden, voordeeliger dan zij ooit hadden kunnen bedingen,

(1) Zijn kraag. PONT. HEUT. p. 172. [*Rer. Austr.* L. VII. c. 12 in fin. - Zijn dikke Spaansche kraag redde hem het leven, van den houw van een sluikmoordenaar.]

maar die hij aanmerkte als den prijs, waar voor hij de rust zijner Nederlanden koopen moest.

Karel van Egmond had zich na 't deel nemen in de Fransche vrede van 1515 naar François begeven, om hem naar Italie, werwaart hij een veldtocht ondernam, te verzellen: maar onder weg keerde hij eensklaps te rug, ten einde op het onverwachtst den krijg tegen de Nederlanden te vernieuwen. Het bestand was te voren reeds gebroken, en de Oostenrijkers hadden eenige steden, die door hen veroverd geweest waren, te rug genomen. De zwarte hoop trad in 's Hertogs dienst voor een gulden den man handgeld, en de buit in plaats van soldy. In Friesland nemen zij de Lemmer; in Noordholland verbranden zij Medenblik, brandschatten Alkmaar, plonderen en blaken Egmond, Beverwijk, Sparendam, en door de Amsterdamsche venen over 't Sticht bij Kuilenburg de Lek overgetrokken zijnde, Nieupoort; nemen vervolgens Asperen, dat een allerdappersten tegenstand doet, stormenderhand, waar zij alles dood slaan, en rooven van daar een tijd lang in 't rond. Hier, door het afsnijden van toevoer, gebrek krijgende, voeren zij hun buit naar Amersfoort, Harderwijk, Hattum en andere plaatsjens, nu hier dan daar zwervende, tot zij van alle kanten als roovers nagejaagd, achterhaald, en gedood, of gevangen wordende, met het rad gestraft wierden.

Te Arnhem werd de Hertog van de Oostenrijkers, die nu de Veluwe verwoest hadden, met een belegering gedreigd; doch de Keizer, die zijn kleinzoon een bezoek in Brabant kwam doen, bracht wederom een bestand te weeg, voor een jaar; en bij het ver-

drag daar van gemaakt, stond Hertog Karel aan Prins Karel zijn recht op Friesland af voor 100,000 kroonen, voor betaling waarvan Dordrecht, Amsterdam, Gornichem, en 's Hertogenbosch zich als borgen verbonden.

Dit verdrag werd den 17 September (1517) tot stand gebracht, maar Prins Karel was, eer dit nog zijn volkomen beslag had, van Middelburg naar Spanje uitgelopen, en kwam te Villa Viciosa aan. Hij werd op den 7 Februarij daar aan (1518) te Valladolid als Koning van *Hispanien* tevens met zijn moeder Joanna, gekroond. - Doch, voor dit zijn vertrek van hier had hij nog een allergewenschte zaak voor Holland uitgewerkt. Dit was, den Bisschop van Utrecht (Fr. van Baden), die de onrustige regeering moede was, voor een som gelds af te kooppen, en zijn oom Filip van Bourgondie (natuurlijken zoon van Hertog Filip den Goede) die Admiraal der Nederlanden was, in zijn plaats te zetten, 't geen hem bij den Paus 12,000 dukaten [kostte], maar zeker het geld wel waard was[(1)]

Edzard had nu 20 jaar lang geoorloogd, en was nu blijd, zijn Erfleen, dat hij gerust en vredig bezat, uitgeput en verwoest te mogen behouden, 't geen hij niet dan met veel moeite bij den Keizer verkreeg, nadat hij door George van Saxen en Erik van Brunswijk wegens zijn gedanen wederstand tegen de Rijksbevelen voor den Keizer gedagvaard, zich deswegens in persoon mannelijk verandwoord had. Het geluk liep hem tegen, maar hij toonde zich in al-

(1) Ook *pour la rarcté du fait*.

les moedig, dapper en een verstandig oorlogsman, doch met hem schijnt het dat deze hoedanigheden in zijn geslacht uitstierven.

Keizer Maximiliaan was meer dan eens bedacht geweest om zich van den Paus te doen kroonen; doch deze had hem een brief met gouden letteren gezonden, waarbij hij als Keizer en in dien tytel erkend werd, het geen toen een list was om hem met zijn legermacht uit Italie te houden. Maximiliaan had zich daarmeê te vreden gehouden; maar nu oud geworden, en bedacht om een opvolger te benoemen, was daartoe vooraf de krooning noodwendig, zonder 't welk hij dit recht niet oefenen kon, en hij begeerde derhalve van den Paus, hem de kroon ten dien einde over te zenden, zonder 't welk de zaak aan de Keurvorsten hing.

Hoezeer hij tusschen zijne twee Neven Karel en Ferdinand eenigzins dobberde, begreep hij echter ten nutte des Rijks, niemand anders dan den oudsten te kunnen kiezen, uit hoofde van de aanwassende macht en staatkunde van François van Frankrijk, tegen wien Karel alleen zou kunnen opwegen. Maar zoodra François daar de lucht van kreeg, spaarde hij niets met beloften, gaven en schoone woorden, zoo bij den Paus als de Keurvorsten, om den Keizer tegen te werken en Karel den voet te lichten. Karel daar tegen zond 2,000 Pond gouds uit Spanje naar Duitschland om vrienden en stemmen te winnen of te behouden. Ook waren de Keurvorsten meestal voor hem: de Paus liet zich niet uit. - De Rijks-vergadering werd te Augsburg gehouden, en men meende dat de Paus de Keizerlijke kroon wel door

eenige Kardinalen uit Rome over zou zenden, maar daar deze hierover aarzelde uit vrees voor François driftige en wraaklievende aart, zoo moest Maximiliaan zich vergenoegen met na 't sluiten des Rijks-dags zijnen [klein]zoon op het allernadrukkelijkst aan de Keurvorsten te bevelen, en vertrok naar Weenen, met een slepende koorts, welke hij door de beweging van de jacht trachtte tegen te gaan. Doch eens zeer verhit 't huis komende en zijn dorst met het eeten van watermeloenen trachtende te stillen, werd hij terstond daarop bedlegerig, en stierf op den 12 Januarij 1519, na reeds 6 maanden te voren de ziekte onder de leden gehad te hebben[(1)]. Hij was in zijn 60ste jaar. Hij was een man van de beste inborst, goed verstand en oordeel: bedaardheid, zachtmoedigheid, en weldadigheid waren hoofdtrekken in zijn karakter. Hij was bekwaam in den ridderlijken wapenhandel, dapper, en het ontbrak hem nooit aan tegenwoordigheid van geest. Hij was zeer milddadig, maar dit behoefde niet bij de netelige omstandigheden te komen waar hij steeds in verwikkeld was, om hem altijd geldgebrek te doen hebben. Nooit echter tastte hij de kostbaarheden aan, door zijn voorzaten opgezameld, maar liet die onaangeroerd na, gelijk ze van zijn voorzaten tot hem gekomen waren. Hij was matig in spijs en drank, maar kon de Duitsche overdadigheid en dronkenschap in zijn Hof niet beteugelen, schoon hij er den grootsten afkeer van had. Hij was een groot voorstander

(1) ('t Zelfde uur van zijn dood was te Weenen een schrikkelijke brand.)

en begunstiger van geleerdheid en kunsten, en een bijzonder liefhebber van de muzijk. Hij bracht de krijgsinrichtingen op een nieuwen voet, voerde de esschenhouten pieken van 18 voet bij de voetknechten en lansen van 13 voet bij de ruiters in, en oefende zijne krijgslieden gedurig. Ook stelde hij de verdeeling in regimenten in, en *Kolonellen* aan hun hoofd, met een naam die van *Colonia* afgeleid is, niet van *Kolom*(1).

Zijn gebrek was, ongestadig en niet vast in zijne begrippen, maar licht om te zetten te zijn; en al te zeer aan 't vermaak van de jacht overgegeven: zoo zelfs dat hij eens op de Alpen in 't najagen van wilde bokken in 't gebergte geheel verdoold, bijna van honger omgekomen was en met touwen naar beneden gelaten moest worden. Hij liet behalve zijne echte, zeven natuurlijke kinderen na, maar geene heeft hij er staande huwelijk verwekt. Ook strafte hij 't overspel bij zijn hovelingen gestreng.

Van zijne gevangenis in Brugge is op zijn tijd gesproken: maar dit was de eerste maal niet dat hij gevangen zat. Nog een kind zijnde was hij met zijn vader en moeder, door zijns vaders broeder met een eedgespan van Weener burgers in het slot van die stad belegerd geweest, waar zij niet dan garstenbrood, en naderhand niets anders dan zemelen te eeten hadden. Hij was toen nog geene volle 5 jaren oud, en als zijn min hem zulk brood gaf, liep hij het zijne moeder klagen als niet eetbaar zijnde.

(1) [Zoo als bij] V. HAREN, [in de *Ophelderingen* van den 6den Zang zijner Geuzen: ‘Pilaarleider.’]

Ouder geworden heeft hij, van oorlog in oorlog en van opschudding in opschudding gesleept, bijna nooit vrede gekend: en zeer weinige vorsten hebben ooit geleefd wier lotgevallen zoo menigvuldig en gedenkwaardig geweest zijn. Altijd te loor gesteld door vijanden, door vrienden, door alle zijne betrekkingen, en door den loop der gebeurtenissen, heeft hij nooit gewanhoopt, en het Duitsche Rijk gehandhaafd, en vooral zijn huis en geslacht bevestigd en groot gemaakt.

Na de dood van Maximiliaan was het Rijk 5 maanden lang zonder hoofd, en nu stonden Karel en François openlijk naar de kroon, en deden ieder met brieven, gezantschappen, giften en beden, en wat zij vermochten, om die schoone bruid (gelijk François zelf het uitdrukte) voor zich te winnen en aan zijnen medeminnaar te ontvrijen. De kans stond hachlijk, maar eindelijk Karel ging met haar strijken. Bij SLEIDANUS vindt men de oratien van den Aartsbisschop van Ments ter aanbeveling van Karel, en van dien van Trier ten voordeele van François, onder de Keurvorsten te Frankfort aan den Main uitgesproken[1].

Dobberende tusschen deze 2 pleidooien, bieden de overigen de kroon aan den Keurvorst Frederik van Saxen, maar deze weigert haar, en daar hij bemerkte dat men niet aarzelde om voor Karel te

(1) Uit GEORGE SABINUS [over wien zie *Sax. Onom. Litt.*] een Brandenburger, die er mee bij tegenwoordig was met zijn meester den Markgraaf Joachim van Brandenburg, een der Keurvorsten. - De Keurvorsten waren: Ments, Keulen, Trier; en Saxen, Bohemen, Brandenburg, Palts.

stemmen, dan om dat de voorstander van zijn mededinger hem als een vreemdeling zoo wel als François had doen voorkomen, omdat hij in Vlaanderen geboren was, zoo nam hij die zwarigheid weg door een grondig vertoog over Karels geslacht, afkomst, betrekkingen en zelfs zijn geboorteland, en besloot deze rede met hem zijn stem te geven; waarop de overige 4 volgden, en dus werd op den 28 Junij 1519 Karel Roomsch Koning en Keizer gekoren en in de Hoofdkerk uitgeroepen. In negen dagen bracht iemand de tijding van zijne verkiezing hem van Frankfort naar Barcelona, en kwam dus den Keurvorst van de Palts, hoe snel ook reizende, die door het Kollegie gezonden werd, voor. - François had een blaauwtjen gelopen, en was er bij uitstek gevoelig over, zoo wel als over al 't gene hij daar aan zoo vruchtloos te koste gelegd had, en van dit uur was hij Karels mededinger niet meer, maar zijn onverzoenlijke vijand. [Zie de *Bijvoegs.*]

Twee zaken waren van nu af aan zijn onafgebroken bedoeling: 1°. geheel Europa tegen hem in de wapenen te brengen, en 2°. Karels staten inwendig door verdeeldheden en opschuddingen te verstoren, op dat hem van alle zijden de handen gebonden mochten zijn en de wederstand hem onmooglijk gemaakt tegen de aanrandingen, waartoe hij al zijn macht wilde inspannen. Noch het een noch het ander was zeer moeilijk in de omstandigheden waarin zich de erflanden van Karel en het Duitsche Rijk-zelf bevonden.

In Oostenrijk vergaderden dadelijk op Maximiliaans afsterven de Staten te Weenen, en vonden bij de opening van zijn testament Karel algeheel Erfge-

naam gesteld, en hier had niemand iets tegen, maar men was beleedigd door dat hij daarbij bevolen had dat al de amptenaren hunne posten zouden blijven bekleeden, tot Karel daar nader orde op gesteld zou hebben. Zij begrepen dat met de dood des Keizers alle beämpten ipso facto [van zelf] ontslagen waren, en het aan hun nu staan moest zich-zelf te regeeren, en het interregnum [tusschen-regeering] (als naar stijl) zich ten nutt' te maken ten koste van land en volk. Zij hoopten daar bij dat Karel altijd in Spanje zou blijven; ten minste daar den zetel zijner heerschappij vestigen, en nu aldaar lang genoeg opgehouden zou worden, om zich met geweld in de Aristocratische tijrannij te vestigen en als hij van daar overkwam, rekenden zij op Frankrijks overstelping van de Nederlanden met troepen, die hij niet licht weêr uit zou kunnen drijven. - Zij begonnen in Weenen met door middel van 't graauw de Landvoogden en al wie in het bestuur waren weg te jagen, en dit ging als een loopend vuur door geheel Oostenrijk, en stelden toen eigener gezag geheel nieuwe beampten, zich met hun zestigen, onder wie de domste vlegel die ooit op menschen voeten gegaan heeft (een Karthuizer abt) de Robespierre was, de regeering in 't geestelijke en wareldlijke gantsch en gaar aantrekkende. - Zij zonden nu naar Karel in Spanje, ten einde hij hun regeerings bestel zoude hebben goed te keuren en te bekrachtigen. Maar toen Karel Keizer gekoren geworden was, begreep men dat hij toch nader bij Hof zou dienen te houden, en hun rekening kwalijk uitkomen; hetgeen de partij der afgezette regenten moed gaf en de wapenen deed op-

vatten; dan, zij hadden de overmacht, wisten dezen opstand tegen hen te onderdrukken, en brachten door allerlei listen 't gemeen op hun zijde. Bij dit ongeluk van den binnenlandschen oorlog en twist kwam een zware pest in die streken, die geheel dat land droevig teisterde. - Karel echter kwam, eer zij 't verwachtten, te Worms, waar hij na te Aken gekroond te zijn, Rijksdag hield, en zijn gezag en beleid had de kracht om van daar uit, de opschudding te dempen, en elk tot zijn pligt te doen keeren, zoo dat na 2 jaren woedens, Januarij 1521 alles in rust hersteld zag.

Karel van Egmond, die lang gepoogd had een dochter van onzen Filip ten huwelijk te bekomen, trouwde nu (1519) de dochter des Hertogs van Lunenburg, Elizabeth genaamd, maar kreeg daar geen kinderen bij. Bij de bruiloft waren gemachtigden van Groningen tegenwoordig, met een aanzienlijken stoet, in zwart kamelot en satijn uitgedoscht, en die hem als hun Heer rijke geschenken brachten[(1)], en privilegien in de plaats vorderden, die hij niet weigeren kon.

Maar eer Karel uit Spanje vertrok had hij ook daar een opstand te stillen. - Hij had geen ander verlangen dan om daar aan de regeering een vaste vorm te geven, het geen voor een vreemd aankomend Vorst niet geschiedt, zonder volksgewoonten en vooroordeelen in het een of ander tegen te druischen. Het geen zijn vader in Spanje verricht had, had al

(1) Zilveren vergulde bekers, schoone fransche paarden, en gemeste ossen ter waarde van 2500 Rhijnsche Guldens.

reeds doen vreezen, dat hij op gelijke wijze, den Nederlanderen grooten invloed zou geven, en dus was men tegen hem ingenomen. Hij geheel Nederlander in 't hart, bevestigde die vrees maar al te zeer. Adriaan Florissen (zijn leermeester) en Willem van Croy Markgraaf van Aarschot en Heer van Chevrier, hadden boven anderen zijn vertrouwen, en vermochten alles. Overal werden Nederlanders in gewichtige posten, ampten en Bisdommen gesteld; ook wil men, dat om bij den Keizer te slagen, hun de handen gevuld moesten worden.

Hier bij kwam de verspreiding van Duitsche en Nederlandsche muntspecien, die Karels landslieden in omloop brachten, van slechter gehalte dan 't Spaansche geld, dat zij oppotteden of naar hunnent zonden. De Nederlandsche schepen dreven welhaast, door den meerderen ijver en werkzaamheid, geheel den Spaanschen handel in Europa, en daar ontstonden monopolien, inzonderheid in de granen, die schaarschheid verwekten. Voor de Spaansche deftigheid in kleeding, in feesten en gastmalen, voerden zij de Vlaamsche dartelheid, daar uit Frankrijk overgeplaatst, in, welke den Nationalen geest ergerde; welk alles groot ongenoegen verwekte.

Eenige Spaansche grooten namen dit zeer hoog, en wierden door Frankrijk opgezet. Ferdinand Davila, die als bevelhebber van Kadix afgezet was, plaatste zich aan het hoofd der misnoegden, die ook het gemeen weldra op hun hand hadden: de familie van *Osorio*, een der eerste des Lands, voegde zich hier bij, uit hoofde van bijzondere vijandschap tegen 't huis van d' Alba de Lissa; en welhaast bestond

de *heilige* JUNTA (gelijk het genoemd werd) uit de voornaamste grooten van Arragon, beide van geestelijken en wareldlijken Staat, en bijna geheel Kastilie, zoo wel steden als Edelen. Het geen Croy zoodanig verschrikte, dat hij zich (zonder eenig vermoeden van Karel) eensklaps het land uit maakte.

Karel, die nergens van wist, riep in Maart 1520 de staten der twee Rijken te Toledo bij een, en vorderde geld om op reis te gaan: maar zij weigerden dit onbewimpeld, ten zij hij de Nederlanders uit Spanje zond, en de regeering aan Inboorlingen in handen gaf. Dit verstoorde hem hooglijk, en hij toonde zijn gevoeligheid openlijk, doch vernemende dat de oproerigen zich van alle kanten gewapend samentrokken, maakte hij zich met het geld, dat de niet misnoegden hem opbrachten, hals over hoofd, bij slecht weêr, en eer iemand 't verwachtte (als of hij gejaagd werd) van daar naar Asturie, waar de vloot tot zijn overtocht vaardig lag; stelde Adriaan Florissen tot Opperregent of Onderkoning, en vertrok; uit Corunha in zee loopende; van waar hij rechtstreeks naar Engeland stevende en in Hampton aanlandde, ten einde met Hendrik den VIII in verbond te treden, dat hem in zijne beslommeringen tegen Fransche of Spaansche ondernemingen te stade mocht komen. - Van daar werd hij, naar Zeeland gekeerd, waar hij met 30 schepen aankwam, met zeer groote blijdschap ontfangen, en zeilde naar Brugge, waar alles hem wachtte, om hem naar Aken ter kroning te geleiden, tot welke de 6 October bepaald was.

Naauwlijks was hij uit Spanje, of de Heilige Jun-

ta gaf een Manifest en circulaire aan alle provincien, steden, en plaatsen tegen hem uit, waarbij zij aankondigden de algemeene zaak der Spaansche vrijheid met hun bloed te zullen beschermen, en den onderstand van allen in manschap en geld daartoe opvorderden. Vele Steden nog wankelend vielen toe, op beloften van voortaan (als de vrije steden in Duitschland en Italie, zoo 't hiet) door een *eigen gekozen* (of *zelfgekozen*) Magistraat geregeerd te worden; het geen echter het plan niet was, maar wel zich in kleine onderling verbonden Prinsdommen als in Italie te verdeelen, of een Vorsten-republiek onder een hoofd als het Duitsche Rijk, op te rechten. Adriaan zond krijgsvolk tegen hen, en nu is de uitbarsting volkomen, en alles wat nog eenigzins weifelde, vereenigt zich tegen hem, de Stad en het Rijk van Grenade alleen uitgenomen, die Karel altijd getrouw bleven. Te Segovia werd de Bevelhebber vermoord, elders de hooge beampten opgehangen; die niet meê wilden doen, waren hun leven niet zeker en werden uitgedreven. De huizen der voornaamste Grooten in 's Konings dienst werden geplonderd en afgebroken. Medina de Campo door hen verbrand, de Koninklijke Raden in gevangenis gesmeten: met één woord, het waren de Vlaamsche schouwspelen op een grooter tooneel vernieuwd. - De Junta koomt weder te Toledo bij een, brengt een groot leger te veld, en organiseert den opstand volkomen, en dit op 's Konings naam (even als wij hier te Lande onder Filips deden) en alleen tot verdediging van hun en zijn rechten, en tegen de Nederlandsche verdrukkers en hunnen aanhang. Adriaan die zich met den Ko-

ninglijken raad te Valladolid onthield, vermaande door brieven en boden de welmeenenden voor 's Konings zaak de wapenen op te vatten, maar de oproerigen trokken op Valladolid aan; hij was verplicht te vluchten, en werd in de vlucht gevangen genomen, doch wel behandeld (want men had algemeen achting voor hem) maar hij ontkwam bij nacht door een scheur van de stadsmuur, en redde zich met één eenigen medgezel te Medina Rio-Secco bij den Admirant van Kastilie. De weêrspannigen hielden hem zoo in waarde, dat zij hem zijn zilverwerk en boeken met zijn dienstboden toezonden. - Nu haalden zij de Koningin Weduwe Joanna uit hare bewaring en meenden die (zoo krankzinnig zij was) aan hun hoofd te stellen, en haar de Junta te doen onderteekenen; maar zij weigerde dit volstrekt, en zei *zoo* zwak van hoofd nog niet te zijn, om te vergeten wie zij was. Zij stelden haar onder een gewapende macht van 300 Priesters, en deden haar met open deuren eeten en slapen, ten einde ieder haar zien en gelooven zou dat zij aan hun hoofd als Vorstin was, gelijk zij dan ook alles op haar naam deden, en aan hun plakaten haar naam voor die van Karel in de plaats stelden.

Het waren nu ook niet meer de Grooten, (aanleggers des opstands) die het gezag in handen hadden; 't waren (gelijk ANTONIO DE GUEVARA, in zijne redevoering welke hij hun hield daar onbewimpeld voor uit komt) snijders, glazenmakers, smeden, geelgieters, verwers, wevers en hoedenmakers, met dieven en moordenaars, misdadigen uit gevangenis gebroken of om hun wangedrag uitgebannen, en allerlei

gemeen en slecht volk, dat hun boven 't hoofd gewassen was, alles met plonderen en moorden onveilig maakte, en naar wier pijpen zij dansen moesten.

Karel als hij dit in Vlaanderen vernam, en de zaak tot een volstrekte beslissing door de wapenen zag te moeten komen, stelde den Admirant van Kastilie Hertog van Medina Rio-Secco, en den Konnestabel Velasco van Kastilie aan het hoofd, die Adriaan in alles te raad togen. Dezen trachtten echter den opstand in der minne te stillen, maar de misnoegden eischten nu volstrekt voor de Steden dezelfde rechten als de Duitsche Rijkssteden, en voor de Grandes en Edelen dezelfde Hoogheden, rechten en vrijheden, als de Duitsche Rijksvorsten; niet minder willende zijn, en geen meer gezag aan hun Koning willende toestaan, dan de Roomsche Rijksconstitutie meêbracht. Schoon er geenerlei uitzicht op vergelijk was, rekte de Admirant echter met weder en weder hervatte onderhandelingen den tijd zoo lang, dat hij een aanzienlijk leger verzameld had, en kondigde toen door Herauten en bij plakaten af, dat wie der opstandelingen voor half November niet tot hem overgekomen was, voor muiteling en vijand gehouden zou worden en zijn goed aangeslagen worden. De oproerigen van hun zijde, de Koningin Joanna te Torricello in hun macht hebbende, bedienden zich (als gezegd is) van haar naam, en wilden) haar een tweeden man geven, te weten, den Hertog, van Kalabrie; die, in Valence gevangen gehouden, hun aanbod van dit huwelijk met het Opperbevel over hun leger, en zelfs de kroon van Kastilie, verwierp, en volstrekt zijn gevangenis niet

verlaten wilde als door zijn woord van eer aan Karel verbonden[1]. De Koninklijken kwamen voor Torricelli, terwijl de oproerigen uitgetrokken waren om een naburig steedtjen te verrassen en daar niet dan de 300 gewapende Priesters gelaten hadden, maar dezen kruisten zich en vochten als leeuwen, doch konden niet beletten dat de stad stormenderhand genomen werd; waardoor de Koningin wederom in hare vorige bewaring te rug keerde.

De oproerigen hadden nu een leger van ruim 30,000 man, van alles wel voorzien, in het veld, maar het ontbrak hun aan krijgstucht en eenigheid. Die van de Koningsgezinden waren ruim 18,000; maar zij waren in ruiterij en geschut sterker, en dagelijks liepen de soldaten van beroep van de andere zij' tot hen over. De Admirant echter wilde hen zonder bloedstorting tot vrede bewegen, en daar zij alle voorstellen verwierpen, vroeg hij hun 't ultimatum af, waarop zij de wapenen zouden willen neêrleggen. Dit was: ‘alle Bevelhebbers, Raadslieden, rechters, en beampten des Konings af te zetten; een Onderkoning over Kastilie dien zij benoemden, en die de onderbevelhebbers, raden, en beampten naar goedvinden aan- en afstellen zou; en eindelijk, Adriaan met alle Nederlanderen uit Spanje te drijven.’ - Men had een voorspelling onder hun in omloop gebracht, waar zij vast aan hielden, dat Karel

(1) Hij was een zoon van den overleden Koning Fredrik van Napels en Sicilië, in de Italiaansche oorlogen door Ferdinand van Arragon op de Franschen veroverd; en was daarbij in de macht van dezen gevallen. [Zie ROSCOE *Leven van Paus Leo X*. Ned. Vert. II Dl.]

Spanje zou komen uitplunderen, blaken, en moorden, maar dat de zoon van den Koning van Portugal hem daarvoor straffen zou. En dit was al wat zij hoopten. - Nu was alle denkbeeld van vrede of vergelijk gants verdwenen. Ondertusschen maakte François, die den vrede met Karel gebroken had, gebruik van dezen toestand om Navarre te veroveren.

Een zware veldslag tusschen de twee legers moest nu de oorlog beslissen. De oproerigen leden een geweldige neêrlaag, minder aanmerklijk door het getal der gesneuvelden (slechts 2000) als door de menigte van gevangenen en volkomen ontbinding van 't heir, dat geheel uit één gedreven werd. Nu onderwierpen zich de steden om 't zeerst, en geven geschut, wapenen, en bevelhebbers over; 't geen de laatsten zoo dra daar een of twee voorbeelden van gegeven waren, in groot aantal naar Frankrijk de wijk deed nemen, anderen zich van 't gebergte te pletteren storten. Nog grooter getal echter werd gevangen en gestraft; de hoofden inzonderheid. Velen echter gaf Karel vergiffenis; maar (gelijk in al zulke gevallen betaamde) behoudens den loop der Civile Justitie en ieders bijzonder recht tegen hen. - Allerlaatst volhardden die van Valence in den opstand. Dezen hadden zich door woeste moord- en vernielingszucht onderscheiden, en Moorsche slaven, die gedwongen waren om zich te laten doopen, op de been gebracht, met wie zij zich lieten voorstaan geheel Spanje te overmeesteren, en hielden den wederstand hardnekkig tot het jaar 1522 uit. -

De eed was nu aan Karel vernieuwd, en Spanje weder in rust, en onderworpen; en het was tijd om

de Franschen, die zich gereed maakten tot verder veroveringen, paal te stellen. De Admirant en Connestabel vielen hen bij Pampelune op 't lijf, en zij werden met verlies van omtrent 5000 dooden, en vele gevangenen (waaronder hun twee Bevelhebbers) geheel op de vlucht geslagen, en de ingenomen steden werden grootendeels heroverd.

Karel ontfing de gelukkige tijding van dezen uitslag der Spaansche onlusten ten tijde van zijne kroning in Duitschland, die op den 6 October bepaald was geweest, maar om de pest welke zich te Aken ontdekte uitgesteld was geworden, doch niet te min den 21sten voortgang had. Ter dier gelegenheid werd aan het volk een geheel gebraden os, met wild en gevogelte opgevuld, met vele vaten wijn, prijs gegeven.

Maar was het in Spanje onrustig geweest, in Duitschland was geheel iets anders te doen, het geen in zijn gevolgen van nog grooter gewicht was. In den aanvang van 1521 te Worms den Rijksdag houdende, waarbij hij het Kamergericht op den behoorlijken voet herstelde en velerlei reglementen tot onderhouding der Rijksvrede tot stand bracht; was hij tevens verplicht zich de woelingen aan te trekken door de prediking van M. LUTHER verwekt. - Wij zullen hier in de geschiedenis der Reformatie niet treden; zoo wel om dat zij ondersteld moet worden genoeg bekend te zijn, als om dat zij tot nog geen onmiddelijken invloed op onze geschiedenis had; die eerst eenige jaren later begon. Alhoewel men niet ontkennen kan, dat in de Nederlanden, en vooral in Holland, reeds lang eene groote toehelling

tot hervorming plaats had gehad, waartoe ERASMUS door zijne schriften, en Bisschop Filip (van Bourgondie) in Utrecht, door zijn openbare gesprekken, vrij wat toebrachten: en er ook in dit zelfde jaar 1521 reeds in Holland vervolgingen om den Godsdienst begonnen. Men weet dat Luther op dezen Rijksdag gedaagd werd en zich verantwoordde, maar in de maand May in den Rijksban gedaan werd, zoo als hij kort te voren door Paus Leo (op wien hij zich echter in de disputen beroepen had) in den Kerkban gedaan was. - Karel gaf dit jaar aan zijn broeder Ferdinand, nu 20 jaar oud, ter gelegenheid van het huwelijk door dezen met de zuster des Konings Lodewijk van Bohemen en Hongarijen aangegaan, de beide Hertogdommen van Opper- en Neder-Oostenrijk met al wat in Duitschland door 't Oostenrijksch huis bezeten werd; en trouwde aan dezen Lodewijk zijne zuster Maria uit. De Oostenrijksche Staten, door den uitslag van den Spaanschen opstand bevreesd geworden, onderwierpen zich nu ook volkomen, en ontfingen hun nieuwen Vorst met veel blijdschap.

François had de pogingen van zijn voorzaat, om zich van Italie meester te zien, niet opgegeven, en de oorlog aldaar tusschen hem en Karel een poos geduurd, terwijl Paus Leo X onzeker scheen wien hij toe wilde vallen. Hij bepaalde zich echter voor Karel en sloot een verbond met hem ten einde de Franschen (uit Italie) te verdrijven, die dan ook spoedig uit Parma, Placenca, en Milanen gejaagd waren. Van hier gedreven, begon François in de Nederlanden zijn geluk te beproeven, waar hij den Graaf

van der Mark en den Hertog van Bouillon opzette of omkocht, (doch die spoedig bedwongen werden); en tevens hielden de Gelderschen (ondanks het bestand) Holland in onveiligheid en ongerustheid. De Haringvisscherij echter, werd door tusschenspraak van Hendrik den VIII, aan wederzijde (bij Franschen en Hollanders) vrij verklaard, in weêrwil der oorlogsvijandelijkheden. Doornik na een hevig beleg door Graaf Henrik van Nassau ingenomen zijnde, werd in dezen veldtocht met Vlaanderen vereenigd.

Een geschil tusschen Kampen en Zwol over een tol, welke de eersten op 't Zwarte water leiden, om dat sedert de verwijdering van dezen stroom, de schepen den Yssel niet meer, maar dit water op- en uitzeilden, en zich dus aan den Kampertol op den Yssel onttrokken, bracht een oorlog tusschen deze twee steden te weeg, waar Bisschop en Keizer vruchtloos tusschen beide trachtten te komen; en was van dat gevolg, dat Zwol de Geldersche bescherming inriep, waarvan Hertog Karel gebruik maakte om zich van vele plaatsen in Overijssel meester te maken, die hij bij verdrag van 1522 behield, waar bij hij het gantsche gewest de wet voorschreef. Van daar zocht hij Noord-Holland en brandschatte Texel en Wieringen, die hem te samen bij de 6000 guldens opbrengen moesten, en nam een geheele vloot schepen uit de Oostzee.

In Friesland namen de keizerlijke Friezen Staveren. En in Groningen sneed men den hoenders de keel af, en hong ze dus tot waarschouwing van de Gelderschgezinde Magistraat voor de deur van 't stadhuis; waardoor een algemeene schrik verspreid werd.

Karel van Egmond kwam echter zelf te Groningen en bevredigde 't volk met goede beloften op vrede, maar zette een Stadvoogd om ze in toom te houden.

In Januarij van 1522, waarin dit voorviel, beklom Adriaan Florissen, Karels Leermeester (toen Bisschop van Tortosa en sints lang Kardinaal) den Pausselijken Zetel in plaatse van Leo den X, die vergeven werd, maar overleefde zijne verheffing nog geene twee jaren. - François over deze verkiezing, welke ten bewijze van den invloed des Keizers op 't Roomsch Conclave strekte, verbitterd, bracht nu den oorlog uit de Nederlanden, waar hij niet gelukkig geweest was, wederom naar Italie over, en ook daar liep hem de krijgskans niet mede. - De Keizer overal verplicht het oog te hebben, verliet deze landen om naar Spanje en Italie te keeren en stelde Margareta, zijn Moei, op nieuw over de Nederlanden, en zijn broeder Ferdinand tot Rijks-Stedehouder in Duitschland.

Een vloot van 120 schepen, waarop hij 4000 Duitsche on 2000 Nederlandsche voetknechten plaatste, zond hij uit Middelburg naar Hampton in Engeland vooruit om hem daar af te wachten, en hij begaf zich te voet naar Calais, kwam van daar in een overtocht van vier uren te Douvres aan; en sloot een nader verbond met Hendrik VIII, die nu ook den oorlog aan François had verklaard en Karel bereids met veel geld in den Italiaanschen krijg bijgestaan. Karel verloofde zich hier (dit was de 4de maal!) met Hendriks dochter Maria die nu zeven jaar oud was. Den 4 Julij ging hij uit Hampton onder zeil en landde den 16 te St. Andreas in Asturie aan, alwaar hij de

voordeelen door de zijnen tegen de Franschen in Biscaaien en Katalonië behaald, en tevens de ontdekking en verovering van Mexico door Ferdinand Cortes vernam. Hij zond eenige Duitsche en Spaansche benden met de vloot aan Henrik ter hulpe te rug; en ontfing ook 't verzoek van Paus Hadriaan om hem in Italie te hulp te komen.

Cortes was den 18 November 1519 met elf schepen uitgezeild, die met 450 Spanjaards bemand waren[(1)], en hij won Mexico in 1521. In 't zelfde jaar 1519 was Ferdinand Magellaan met 5 schepen en 200 Spanjaards afgereisd om de Molukken te zoeken, maar kwam in 1521 om op zijn tocht. Een zijner schepen keerde echter, na de ontdekking gemaakt te hebben, naar Spanje te rug. De naijver tusschen Spanje en Portugal had gelegenheid gegeven tot de verdeeling der onbekende wareld door Paus Alexander den VI, als ingeroepen scheidsman gedaan, waarover zoo veel onzins op 't papier is gezet: maar door de begeerlijkheid der Portugeezen behoorden nu ook de Molukken aan Spanje, daar ze anders in de hemisfeer van Portugal gelegen geweest zouden zijn[(2)].

Dit echter gaven de Portugeezen niet toe. Men raadpleegde toen geen Paus, maar Wiskunstenaars en Zeelieden, en dezen wezen 't land aan Spanje toe.

(1) (Niet meer!)

(2) De lijn werd getrokken 400 mijlen bewesten Cabo Verde: maar Koning Juan van Portugal appelleerde daarvan, en wilde die lijn 1500 mijlen meer Westwaarts gezet hebben. Ferdinand gaf het toe en op 's Pausen gezag werd zij op 1480 mijlen gezet bij tractaat van 7 Junij 1494.

Te vergeefsch echter om Koning Jan van Portugal te doen afzien van de vaart die hij beweerde hem (en niet Spanje) toe te komen. Van weêrskanten voer men derwaart, ontmoette malkaâr en sloeg malkaâr dood. Den Portugeezen diende hier 't geluk, en zij onderschepten twee uitrustingen van Karel, van welke geen man te rug kwam. Eer de tijding algemeen werd, kwam hun Koning de oorlog die daaruit had moeten ontstaan, door een onderhandeling voor, waarbij hij Karel in 1529 de Molukken afkocht, op voorwaarde van ze, voor 350,000 gouden dukaten weêr over te geven als het Spanje gelegen mocht zijn. - De Staten van Kastilie boden naderhand de 350,000 ducaten aan, mits slechts drie jaren meester van de Molukken te mogen zijn, en ze dan weêr aan den Keizer over te geven; maar hij (die daaruit een oorlog met Portugal voorzag, die hem in den stand zijner zaken niet vlijde) weigerde dit, en beval van dit onderwerp niet meer te spreken.

Hendrik VIII voerde ondertusschen met Karels hulpbenden bij de zijnen gevoegd een oorlog in Pikardije die Frankrijk zwaar viel. Burgundie werd met goedvinden der wederzijdsche partijen onzijdig gehouden, en de krijg werd in de Nederlanden met groot nadeel tegen François voortgezet. - De Turken waren in Karnie gevallen, maar door Ferdinand geslagen. - Karel verkondigt in 1522 te Valladolid eene vergiffenis onder zekere *bepalingen*. Valencia onderwerpt zich. En hij ontslaat Ferdinand van Kalabrie, ter erkentenis van zijne braafheid, uit zijn gevangenschap, neemt hem in blakende gunst, en geeft hem eene

rijke weduw (maar die hem geen kinderen meer geven zou) ten huwelijk. [Zie de *Bijvoegs.*]

Maar de opstand was nu uit Spanje naar Majorca verplaatst, waar allergeweldigst, onder 't bevel van een hoedenmaker, op de Edelen, op hun vrouwen en kinderen, en al wat niet met hun deed gewoed werd; en het was met de uiterste moeite en ten koste van veel bloeds dat hij gedempt en gestraft werd.

Tot Karel ging in het jaar 1523 de Connestabel van Bourbon over, die veel tot Karels overwinningen op François toegebracht heeft. Deze Edelman van Koninklijken bloede werd door François moeder (Louise van Savoyen) die het oog op hem had laten vallen, tot een huwlijk aangezocht, of liever tot een huwlijk vervolgd (gepersecuteerd). Hij was door haar toedoen Connestabel gemaakt, en had zich reeds haar haat, en dienvolgende 's Konings ongunst op den hals gehaald door een huwelijk met Suzanna van Bourbon, wanneer deze zijne gemalin in 1522 kwam te overlijden; maar toen begon het oude wijf hem nog gruwlijker te plagen dat hij haar trouwen zou. Hij weigerde dit volstrekt, en nu stelde zij geene perken aan hare kwaadaartigheid tegen hem, en nu betwistte zij hem 't Hertogdom van Bourbon. Alles zette hem nu den voet dwars, en hij zag te gemoet, dat het Parlement hem ter gunst van de oude .... uit zijn bezittingen zou stellen. Hij volgde nu den Koning naar Italie, maar week ter zijde en gaf zich in Karels dienst. - François richte dit jaar niets gedenkwaardigs uit. Paus Adriaan stierf, naar het schijnt, door vergift, en werd door Clemens de VII uit het huis van Medicis opgevolgd.

Margareta van Oostenrijk had ondertusschen Jan van Wassenaar en George of Juriaan Schenk naar Friesland gezonden, die de Gelderschen spoedig aan 't wijken brachten, Workum namen, de Zevenwolden tot Karel over deden gaan, en de Groningers uit Friesland verdreven; ook de Ommelanden in eed namen en een geldboete opleiden, en ook Dokkom en Sloten, en de Lemmer, bemachtigden. De Gelderschen verrastten van hun kant Steenwijk in Overijssel, en Koeverden, maar werden weldra van daar gejaagd en tot in Gelderland vervolgd. Niet te min had Holland veel van hun stroperijen te lijden, die zij tot Leyden en den Haag uitstrekten. Wassenaar bracht op deze wijze geheel Friesland onder Karel, waarin zoo veel krijgsbevelhebbers al hun poging verijdeld hadden gezien, en stierf aan de gevolgen eener operatie van een onbekwaam Chirurgijn, die hem van een stijven arm (hem van een kwetsuur overgebleven) genezen zou. In hem hield het Huis van Wassenaar op, daar hij niet dan twee dochters naliet, de eene aan den Graaf van Ligne gehuwd, aan wie Karel haars vaders heerlijkheden van Wassenaar, Valkenburg, en Voorburg schonk; de andere aan den Heer van Lumey en Serein, uit het huis van van der Mark gehuwd, en nevens deze dochters, een bastaard, Andries genaamd.

De Groningers hoe zeer door dit sterfgeval weêr bemoedigd, zonden echter naar Brussel gemachtigden om een bestand te vragen, het geen door de Landvoogdes toegestaan werd, mits intusschen over een vrede te onderhandelen. Dit mislukte echter door toedoen van Karel van Egmond, die in Groningen

zijne bezoldigden had, maar het bestand werd verlengd. Een troep van afgedankte soldaten ten getale van 9000 loopt (nu in dienst van den Bisschop van Bremen getreden) Friesland af, en vervolgens Utrecht, en Overijssel; nergens zich vestigen kunnende bij gebrek van geschut, maar beroovende 't platte land: ten laatste treden zij weêr in Geldersche dienst.

De oorlog tegen Frankrijk werd voortgezet, en men was hier tegen de Fransche verraderlijke listen derwijze ingenomen, dat men bij het Hof van Holland ook den Geestelijken en Kloosterlingen verbood, uit deze landen naar Frankrijk te gaan of van daar herwaarts te komen, op straf van in een zak gestoken en verdronken te worden. - In Utrecht stierf de Bisschop Filip van Bourgondie, en zijn opvolger was Hendrik van Beieren, zoon van den Keurvorst van de Palts.

Men had nu in lang van geen oproeren in Holland gehoord. En geen wonder. Karel welke den gewonen oorsprong dezer opschuddingen in Holland wel inzag, had in 1518 Kommissarissen aangesteld, om naar het vermogen der steden (waarin altijd de middelmatige boven maat gedrukt werden, omdat de groote hun 't opkomen wilden beletten) de aandeelen in den opbrengst der schattingen te regelen. Eenige der groote steden hadden daar wel iets tegen, en Dordrecht deed bij de afkondiging van het *mandament*, protestatie van voorbehouding van de oude rechten en herkomen der stad, als waar tegen dit streed. (En dat deed het in der daad, maar het was tijd, het misbruik van dat recht waar over quaestie was, 't recht om zich-zelf te schatten, weg te nemen). Deze regelmaat bleef zoo lang Karel re-

geerde; en men noemde den omslag volgens deze proportie gedaan, een *ommeslag op* (d.i. volgens) *de schildtalen*.

Daar was een groote bron van oproer gestopt: maar daar was nog een tweede: - de magistraat kon het inzamelen van een verkregen octrooi zoo drukkend maken voor de ingezetenen, en zoo voordeelig voor de inzamelaars als zij wilde, en het octrooi daar door ook zoo lang van duur maken als zij goed vond; vooral als zij der gemeente geene rekening deed; en ook dit liep somwijlen in 't oog. Dit gebeurde om dezen tijd in 's Gravenhage, ter gelegenheid van de heffing van een accijns op de Bieren en Wijnen, waartoe de Magistraat reeds in 1516 octrooi van den Keizer ontfangen had. Men had dit zoo lang gedragen, en werd het nu moê; en een sluikerij van een schipper die uit Delft gevangen te rug gehaald werd, bracht het volk in beweging. De Bailjuw en de Procureur Generaal met zijn Substituut werden hier door het graauw achtervolgd, en de schuitevoerder raakte weg; maar nog ongerust over de samenscholingen deed de Stadhouder Hoogstraten een groote 200 knechten binnenkomen, die op eenige scheldwoorden van het gemeen, daaronder schoten, (over heen, als men gewoon is, maar waar door echter drie of vier lieden gekwetst werden); ook namen zij er eenige gevangen. De Stadhouder die begreep dat er eene onvoorzichtigheid begaan was, kondigde in 's Keizers naam abolitie af, mits er 2500 Guldens betaald werden. Maar de Keizer gaf last, om de Schepenen en Thesaurieren af te zetten, en rekening te doen doen van den ontfangst wegens de accijnsen; en om ook

den accijns niet meer intezamelen als geschiedde, maar aan den meestbiedenden te *verpachten*.

Wij kunnen de veldtochten in Italie hier niet volgen: maar genoeg zij het, dat op den 14 Februarij 1524, de Keizerlijken bij Pavia het Fransche leger volkomen uit een sloegen, en François-zelf met een menigte Edelen en Grooten en een geweldig aantal mindere krijgslieden gevangen namen. Lanoy, Nederlander, reeds sedert eenigen tijd Onderkoning van het rijk van Napels, en de Connestabel van Bourbon voerden met nog drie Spaansche krijgshoofden het bevel, en hadden het geluk dezen jongen Leeuw in den band te sluiten. - Karel toen hij hem had was verlegen wat hij nu met hem uitvoeren zou, en nam den raad van zijne staats en krijgslieden in. Hij hield zich na veel overleggens aan dien van den Hertog van Alva, en dit was, hem onder goede bedingen ten behoeve van Karels staten en de rust van Europa te ontslaan. Maar als deze bedingen den Koning voorgesteld werden, sloeg hij die plat af en zei liever in gevangenis te willen omkomen. Hij zette zelf de voorwaarden op 't papier waarop hij ontslagen wilde zijn, en deze konden ook niet toegestaan worden. Ondertusschen achtte ieder een den Keizer nu door deze overwinning veel te machtig geworden, en het ongeluk boezemde een soort van genegenheid in voor den armen François; maar inzonderheid ontstak de nijd van Koning Hendrik VIII tegen Karel, en van dit uur af zette hij hem den voet dwars. Hij had Karel wel willen helpen om François te verzwakken, maar niet om hem zelve

grooter te maken dan hij was, en hij maakte een verbond met François moeder (de kuische Louize) om haar zoon uit Karels macht te bevrijden. Hij was bovendien gestoord over Karels aanstaande huwelijk met de zuster des Konings van Portugal, waardoor hij zijne dochter Maria verstoten had. - Karel had tot dit huwelijk besloten op groote begeerte der Spanjaards, die hem daarom smeekten en groote onderstanden daar aan verknochtten. - De Venetianen, die meê in 't verbond tegen de Franschen waren, vielen Karel ook af; en de Paus werd niet dan door de troepen waarvan hij als omringd zat, tot het aangaan van een vrede met hem gebracht, die van geen langen duur was. - François werd intusschen naar Spanje gevoerd, schoon hij zeer verzocht te Napels gebracht te mogen worden. Vruchtloos verzocht hij den Keizer persoonlijk te spreken. Karel nam voor, hem niet te zien dan wanneer zij het eens zouden zijn; maar hij deed hem met alle eer en onderscheiding bedienen, en gunde hem het vermaak van de jacht. - Inmiddels voltrok hij op 's Pausen verlof zijn huwelijk met Prinses Izabella, en ten einde de Italianen, die niet anders schreeuwden, dan dat hij naar de oude Monarchie der Keizeren stond, gerust te stellen, deed hij alle de Spaansche benden uit geheel Italie weg, die alleen uitgenomen, welke hij uit hoofde van aangegane tractaten verplicht was in Saluzzo en Milanen te houden, en die hij in 't Koninkrijk Napels had. Middelerwijl wist de Landvoogdes voor de Nederlanden een bestand met Frankrijk te bewerken, en dus de visscherij gaande te houden.

Het wegvoeren van Fançois was buiten Karels bevel door Lannoy geschied, en werd hoog opgenomen. Het voegde zekerlijk Lannoy niet over een gevangen Koning zonder 's Keizers last te beschikken, maar het algemeen beklag, en de drift waar meê sommigen den Keizer dadelijk afvielen, zoo wel als het verbond van Henrik VIII om hem te verlossen, toonden genoeg, dat Italie geen veilige bewaarplaats voor hem was, en Lannoy handelde getrouw en voorzichtig, en Karel weet het hem dank. Weldra brak er een zamenzweering in Italie uit, door den geheimen Raadsman van *Franc. Sfortia* gesmeed, waar in de Paus, Venetie, Sfortia zelf, en Piscari (Karels krijgsbevelhebber), wien het Rijk van Napels beloofd was, zich wikkelden. Piscari echter trad te rug, verraste Milanen en belegerde Sfortia in 't Kasteel, en maakte zich in 's Keizers naam meester van 't Hertogdom, als door des Leenmans verraad aan hem vervallen zijnde: doch hij overleed in December aan de teering, die hij langen tijd omgedragen had, en Antonio de Lava nam 't bevel van hem over; thans de eenige Opperbevelhebber, dien Karel in Italie overig had, daar Lannoy den gevangen Koning in Spanje gebracht had, en Bourbon hem gevolgd was[(1)].

François werd nu ziek van verdriet over zijn gevangenis, en de Keizer was hier zeer meê begaan, uit vrees dat men hem nageven mocht, hem op een geheime wijs omgebracht te hebben. - De Paus

(1) De haat der Spanjaarden tegen Bourbon. PONT. HEUT. p. 214.

schreef hem in 1526 een brief ter verbloeming van het opgestemd verraad, en bad hem, aan Sfortia 't geen die door slinksche aandrijving misdaan had te willen vergeven. Karel, wien het *parcere subjectis*, even als zijn voorvader Filip den Goede, in 't bloed zat, helde over om den Paus te wille te zijn; maar Lanoy ried hem zich meester in Italie te maken, door Milanen en Napels volstrekt in zijn handen te houden, en Fançois niet te ontslaan dan onder vollen afstand van alle aanspraak op 't een en het ander, en borgtocht voor het te rug geven van het Hertogdom van Bourgondie: minder grootmoedigheid was zeker dwaasheid geweest. - Hij handelde en kwam dan ook op dien voet overeen met François, wien hij (ondanks zijn voornemen) in zijn ziekte was komen zien, moed inspreken, en verzekeren dat hij hem geene dan billijke voorwaarden voor zou leggen.

Zij sloten derhalve vrede op den 14 Januarij 1526. Binnen zes weken moest Bourgondie met Charolois en al wat daar verder aan verknocht was te rug gegeven worden, zonder reserve van eenig recht of aanspraak, possessoir of petitoir, leen of ander, en met renuntiatie aan alle beneficien rechtens; en met overgift van alles wat daarin was. Op den 14 Maart moest François te Fontarabie in volle vrijheid gesteld worden ten einde dit verdrag te vervullen, en ter verzekering daar van tot gijzelaars te geven den Dolfijn (zijn zoon) en den Hertog Henrik van Orleans; of in plaats van dezen laatsten, twaalf Fransche Grooten, te weten, den Hertog van Vendôme, S^{t}. Albain, en Guise, en de Graven van S^{t}. Paul, van Foix,

van Laval, den Marquis van Saluces en nog vijf andere. Ook moest hij dezen vrede door de Pairs en Staten van zijn Rijk doen goedkeuren, aannemen, bezweeren, en bezegelen, en in alle Hoven en Parlementen van zijn Rijk doen registreeren; waar van hij binnen vier maanden blijk zou bezorgen. De Keizer moest van zijne zijde bezworen brieven geven voor de te rug gave der gijzelaars zoodra aan de voorwaarde voldaan zou zijn. De Koning zou zijn derden zoon, den Hertog van Angoulême aan den Keizer zenden om aan zijn hof opgevoed te worden. De Koning moest onder eede beloven, indien het mocht zijn, dat hij die voorwaarden niet vervullen kon, zich dan dadelijk weêr in zijn macht te komen stellen, wáár de Keizer zich ook bevinden mocht, en de Keizer dan de gijzelaars ontslaan. De Koning moest van alle aanspraak afstaan op wat Rijk of gewest. Karel thands in bezit had, inzonderheid en met name, op 't Rijk van Napels, dat van Sicilie, op Milanen, de stad en 't gebied van Genua en van Est, met afstand van 't geen hem dien ten opzichte bij vroegere tractaten mocht zijn toegekend of toegestaan, en hij moest de brieven van afstand (voor zoo verre er eenige mochten zijn) aan den Keizer te rug geven. Ook moest hij afstaan van alle recht en aanspraak (zoo verre hij eenige mocht meenen te hebben), op Atrecht, Doornik, Mortaigne, S^t^. Amand, Rijssel, Douay, Orsoy, Hesdin; ook van alle overgezag, dat vroeger Koningen van Frankrijk op Vlaanderen en Artois of eenige andere plaats of gewest onder Karels bezit zijnde of zijn moetende gehad hebben of zouden mogen gehad hebben; en

daar moest hij brieven van geven. Dan tegen moest de Keizer aan hem overgeven met afstand van alle aanspraak daar op, al wat de Koning werkelijk bezat, met uitzondering echter van Perone, Mondidier, het Graafschap Boulogne, Guines, Ponthieu, en de steden ter wederzijde van de Somme (in Pikardije) gelegen, en van 't geen de Keizer als Koning van Spanje, of uit krachte van 't recht van het huis van Bourgondie, of uit krachte van 't verdrag van Atrecht, van Conflans aan de Seine, van Perone, of ter zake van andere gewesten, familie-betrekkingen, of verbonden zou mogen hebben en beweeren. Deze vrede moest kracht van een aanvallend en verweerend verbond hebben. In geval van aangevallen te worden, moest de een den ander 2000 ruiters en 10,000 voetknechten met behoorlijk geschut toezenden. In geval van een aanvallende oorlog zal men elkander over de te verleenen hulpbenden verstaan. De Koning zou Leonora 's Konings oudste schoonzuster, de Weduwe van Koning Emanuel van Portugal trouwen, en met haar behalven een som van 200,000 gouden lelien, de Graafschappen van Auxerre, Barre, aan de Seine, enz. ten huwlijk bekomen; maar alleen met mannelijke erfopvolging. Zijn zoon de Dolfijn zou Maria, de dochter van deze Leonora en wijlen Koning Emanuel ten huwelijk hebben, welke als zij twaalf jaar oud was, naar Frankrijk gezonden zou worden. De Koning zou zijn best doen, dat Hendrik Albert van den tytel van Koning van Navarre afzag, en ten minste, zoo hij dat niet bewerken kon, hem en zijne opvolgers in dien tytel geen hulp toebrengen. Hij zou Karel van Egmond zich

doen te vrede houden met het geen hij thands in Gelderland bezat, en bij zijn dood Keizer Karel Gelderland en Zutfen nalaten; waar tegen de Keizer bij gezegelden brief beloven zal, zijne kinderen, zoo bij die nalaat, wel op te voeden en te doteeren. En wanneer die of de Staten des Lands dat weigeren mochten, zou de Koning hun geen bijstand doen, maar integendeel ten zijnen koste den Keizer met 300 lanciers te paard en 4000 voetknechten bijstaan; de Koning zal ook tegen den Keizer of zijn broeder geen hulp bewijzen aan de van der Marken, en zich op geenerlei wijze in de zaken van Italie mengen. En daar de Koning aangeboden heeft den Keizer naar Rome te vergezellen, wanneer hij derwaart gaat om de kroon te ontfangen, zoo ontslaat hem de Keizer van die moeite, maar vraagt hem, in plaats van dit, ten zijnen koste voor drie maanden lang, hem (Keizer) een vloot op de Middellandsche zee te leveren en te onderhouden, om 6000 voetknechten van den Keizer te voeren, met geschut, takelagie, proviand, bootsvolk en roeiers voorzien; of zoo de Koning die kosten liever vermijden wil, kan hij daar voor 200,000 gouden lelien geven, en een eerwacht van 500 oude geoefende lanciers te paarde. - De Koning zal aan den Koning van Engeland ook de 500,000 gouden lelien betalen die hij volgens een oud tractaat aan Engeland schuldig is, en waar voor de Keizer bij zijn tractaat met Koning Hendrik tegen François aangegaan, zich borg gesteld heeft. De Koning moet den Connestabel van Bourbon in alle zijne goederen herstellen, en hem vrij stellen in Frankrijk te rug te keeren, of bij den Keizer te blijven.

Aan Margareta 's Keizers moei, zal de Koning (om dat zij dezen vrede heeft helpen bewerken) vijf graafschappen, bij 't tractaat genoemd, te rug geven, en dit vrij van alle superioriteit, en boven dien binnen 6 maanden 12000 gouden lelien tot schadevergoeding betalen. Nog verscheiden andere personen, zal hij in hun goederen herstellen of hunne aanspraken voldoen; zoo als aan Filibert van Chalons (den Prins van Oranje), Graaf Hendik van Nassau, den Prins van Chimay, den Heer van Beveren, den Markgraaf van Aarschot, enz. enz. ook de Studenten van de Universiteit van Parijs, die men tegen de privilegien gedwongen heeft zich te rantsoeneren. De overige punten zijn tralatitia [gewone formules], of van minder belang; en de vrede is geteekend te Madrid, den 12 Januarij 1526.

Maar eer het zoo verre kwam, was in 't afgeloopen jaar de boerenkrijg in Zwaben ontstaan, die zich weldra door geheel Duitschland verspreidde; met onbegrijplijke woede gevoerd werd, en aan verre meer dan 150,000 boeren het leven gekost heeft. - Een getal dat in onze dagen wel zoo ontzettend niet meer is, maar toen hoogst verbazend te rekenen was!

En het was ook in 't zelfde jaar, dat Christiaan de tweede Koning van Denemarken en Zweden, - die, door een allergeweldigsten opstand van zijn volk, dat zijn neef Frederik van Holstein in zijn plaats koos, na over de twee jaren zich met hulp der Lubekkers tegen de muitelingen verdedigd te hebben, verdreven, met zijne gemalinne Elizabeth of Izabella (Karels zuster), zijn zoontjen en twee dochters, in Holland schuilplaats en hulp was komen zoeken, - vrij wat ongenoegen ver-

wekte, door uitrustingen, die verwijderingen, den koophandel nadeelig, schenen voort te zullen brengen[(1)].

De Groningers, lang eenen oorlog moê, die zoo als zij gevoerd werd, nooit eindigen moest (want Karel van Egmond liet zich tot geen slag brengen; en met partijgangers was er geen beslissing te bewerken), zaten thans onder den Gelderschen dwang (welke ziende aankomen, lange Pier zich met de zaken niet meer had willen bemoeien), en zuchteden te vergeefsch naar eene eindelijke vrede. Zij hielden heimelijke bijeenkomsten, maar die niets uitwerkten, dan dat Karels Stadvoogd of Stadhouder (Marwijk) daar de lucht van kreeg, en den Hertog waarschouwde. Deze deed den Groningers eenige punten voorslaan die zij zouden aannemen of afwijzen; - dezen waren voornamelijk:

1°. Hem voor Heer volkomenlijk te erkennen.

2°. Onderwerping der Ommelanden aan zijn Stadhouder, en eed der Hoofdmannen aan Hertog Karel;

en 3°. Volkomen afstand van alle gezag en alle recht op het Oldampt.

Maar Marwijk trachtte naar meer gezag dan de Constitutie hem toeliet, en wetende dat de Magistraat hem ongenegen was, stookte hij het gemeen op; en verwekte een en andermaal een oproer tegen de Stads regeering; tot in 1527 Karel van Gelder hem te rug riep, en zijn basterdzoon Karel in zijn plaats stelde.

(1) Christiern; Duveke en haar moeder; haar Neef enz. Zijn uitrustingen tegen Denemarken. Vertrek. Inval met een leger. Enz.

De gevangenneming van François had reeds in Hooimaand 1525 een bestand in de Nederlanden ten gevolge gehad, dat op den 14 dier maand te Breda tusschen de Landvoogdes Margreet en de moeder van den gevangen Koning, voor den tijd van zes maanden gesloten werd, waar in Engeland, Kleef en Gulik en Luik aan de eene, en Karel van Gelder aan de andere zijde begrepen werden. En bovendien werd te gelijk met den laastgenoemden een afzonderlijk bestand voor een vol jaar aangegaan, 't geen het eerste was dat hij behoorlijk hield. Hij was naamlijk thands van Franschen onderstand beroofd, die hem dus verre altijd in adem gehouden had.

Hendrik des VIII omvallen naar de Fransche zijde, deed de blijdschap over de overwinning van Pavia, plaats maken voor nieuwe bezorgdheid; en de Landvoogdes deed in tijds een bede tot het voortzetten van den oorlog, die men duidelijk zag niet geëindigd te zijn. Zij vroeg ƒ100,000 van Holland, 't geen zij echter op ƒ80,000 verminderde, maar men weigerde. Een bedreiging van de Vroedschap der steden te veranderen, en de rekeningen van vroeger jaren na te zien, maakten de Patriotten, wier geweten te teêr was om de gemeente op nieuw te bezwaren, stad voor stad gedwee, en de conscientie wat ruimer; echter eenige steden toonden de onmacht hunner gemeente, en bleven ongemoeid. - Dit was in 1525 gebeurd: maar het recept was klein, en daar moest in het volgend jaar een *Iteretur* op volgen; en (ondanks een vies gezicht) werd het drankjen vrij gewillig ingenomen, [enz.]

Niemand van die het wel met Europa of de rust van het menschdom meende, of hij was zeer voldaan over het vrede-tractaat, maar men vond er dit op te zeggen, dat de Koning in vrijheid gesteld zou worden eer er aan voldaan was: want niemand stelde zich anders voor, of François zou er dat gene van vervullen dat in zijn voordeel was, en voor 't overige de gijzelaars laten opdraaien, in verwachting van die hij vervolg van tijd op de eene of andere wijs wel weêr los te krijgen; en de ondervinding toonde ook weldra, dat men wel gegist had. - Karel echter had zoo veel vertrouwen op het persoonlijk karakter van François en de ridderlijke beginsels die hij voordeed, dat hij zich voor zich-zelven en de Spaansche natie geschaamd zou hebben eenigen twijfel te voeden, en niet anders dacht of die wakkere en heldhaftige strijder zou met echte riddertrouw zich van woord en eer kwijten, en, vond hij zwarigheid, in zijns vijands gevangenis te rug keeren. Hoe 't gaan mocht, het tractaat was gesloten, geteekend, bezworen, en de twee vorsten gingen nu als vertrouwde vrienden met elkander om, reden samen in ééne koets, bezochten de bedongen bruid (Leonora), en alles was wel. Op den 18 Maart vertrok François in gezelschap van Lannoy en den bevelhebber van zijn wacht, onder bedekking van 50 Ridders naar Fontarabie; en zijne moeder met den Dolfijn naar Bajonne. Van daar ter wederzijde naar het riviertjen getrokken dat Frankrijk van Spanje scheidt, stapte men van weêrs-kanten in een boot, met acht Edelen, en als deze vaartuigen in het midden van den stroom zamentroffen, werden de Dolfijn en de Hertog van Orleans

aan Lannoy overgeleverd, terwijl François in den Franschen boot overstapte, en straks aan wal gesprongen op een Turksch paard steeg, 't geen hij ijlings de sporen gaf, en zoo vliegender vlucht te S^{t}. Jean de Luz en van daar te Bajonne aankwam, van de zijnen met blijdschap verwelkoomd. Terstond zond hij een bode aan Koning HENDRIK, om HEM voor de bekomen vrijheid dank te zeggen.

Als echter de bevestiging van den vrede door de Staten van 't Fransche rijk, die de Koning op zich genomen had te bezorgen, draalde, zond Karel hem Lannoy om de voldoening aan dit artijkel te vorderen. François andwoordde, dat hij de macht niet had om eenig deel van het Fransche rijk af te scheiden of over te geven, zonder toestemming van de Staten en het gansche Rijk, en dat hij den Keizer vriendelijk verzocht de overgifte van het Hertogdom Bourgondie in een som gelds te verwisselen. Karel hier over verontwaardigd, besloot in tegendeel, voor al op dit punt staan te blijven, en nog veel liever (zoo 't zijn moest) in Italie den Paus en Sfortia hun zin te geven, dan zich zoo schandelijk door den gene, dien hij edelmoedig en ter goeder trouw op eed en woord ontslagen had, te laten bedriegen en zijn eigen erfgoed afdwingen. Hij zond den Constabel van Bourbon als Gouverneur naar Milanen, Lannoy naar Napels, en den Admiraal Moncada naar den Paus, en doet ijlings te Barcelona een vloot uitrusten: en François van zijn zijde gaat op den 17 May een verbond met den Paus, de Venetianen, en Sfortia tegen Karel aan, om Milanen te hernemen en hem te dwingen de twee Koninklijke Gijzelaars te rug te

geven (des noods voor een som gelds door Hendrik den VIII te bepalen). De Paus moest daartoe 8000 voetknechten en 700 licht gewapende ruiters leveren, Sfortia 4000 voetknechten, 300 man lichte en 400 zwaar gewapende ruiterij; en de Venetianen 8000 man te voet en 1800 deels lichte deels zware ruiterij. François zou geld en manschap verschaffen, en nog van een anderen kant Karel aanranden. Zij zouden ook 33 galeien samenbrengen (waar van Frankrijk 12, Venetie 13, de Paus 8 leveren moest) om Genua gemeenerhand aan te tasten. Napels zou ook veroverd worden, en het zou aan den Paus staan om 't Karel terug te geven of niet, wanneer Karel de kinderen weêr overgegeven zou hebben, anders niet: dit waren de hoofdpunten onder meer andere. - Ondertusschen had Sfortia, na zoo lang de belegering uitgehouden te hebben, het kasteel van Milanen aan Karels benden moeten overgeven. En dezen verrassen den Paus binnen Rome, en belegeren hem daar in 't kasteel van S^t^. *Angelo* waar hij heen vluchtte[(1)]. Deze maakt een bestand, dat hij alle zijne benden aan de andere zij van den Po zal zenden, en zijn galeien weêr 't huis doen komen, en de Keizerlijken daartegen, Rome en den Kerkelijken staat verlaten en naar Napels trekken. Hier voor had hij van zijn kant gijzelaars gegeven, en voldeed er dus aan, schoon hij weldra zijn galeien wêer opzond en Moncada, die dit niet verwachtte, bedroog. De zaak des Keizers had daar mede een gunstigen loop genomen, en hij rustte te Carthagena een schoone

(1) Over dit alles zie GUICCIARDYN en PAUL. JOVIUS.

vloot toe, met welke hij in September Lannoy naar Italie zond: 14000 Duitsche voetknechten en 500 ruiters kwamen zijn leger aldaar (dat gering was), versterken, en vruchtloos werd hun door den Hertog van Urbino, die het verbonden leger gebood, den pas betwist. Lannoy bracht op zijn 32 schepen ook 6500 voetknechten en 500 ruiters aan, die door storm gedeeltelijk in Sicilie, gedeeltelijk bij Bourbon aanlandden. In Italie viel Ferrare hem toe, en de overige Prinsen of Prinsjens wilden zien hoe de zaak afliep en zoo lang onzijdig zijn. -

Aan den rijksdag te Spiers in 1526 schreef de Keizer dat hij binnen kort in Italie zou zijn om gekroond te worden, en met den Paus de noodige bepalingen te maken tot het beroepen eener Kerkvergadering, ter vaststelling van de thands betwistte leerstukken: en dat intusschen geen der Vorsten of Steden zich zou hebben aan te matigen een *iota* in de leer of plechtigheden te veranderen, maar in tegendeel zich naar het *reces* van den rijksdag, te Worms gehouden, te blijven richten.

In een slag tegen de Turken bij Mohatz verloor Koning Lodewijk van Boheemen en Hongarijen, Karels zusters Gemaal, het leven, kinderloos stervende, en deze Rijken kwamen op Ferdinand Karels broeder, die Lodewijks zuster getrouwd had. Zekere Jan Zapolski betwistte hem die, maar werd verdreven, en Ferdinand den 24 Februarij gekroond: terwijl Zapolski zich tot Soliman wendde, daar schuilplaats zocht, en hem de middelen aan de hand gaf om zich in Hongarijen te vestigen.

François ondertusschen door den tegenspoed in

Italie woedend geworden, en voor zich-zelf schaamrood om zijne eerloze trouwverbreking, moest nu alle schaamte uitschudden. Hij zond aan alle Vorsten, staten en gewesten, brieven, waarbij hij NB. den Keizer beschuldigde van de Turken in het Rijk gelokt te hebben, door Frankrijk te willen vernederen of te onderbrengen: met een zoete insinuatie, dat men beter gedaan zou hebben, hem (François) Keizer te maken, die nog met hart en ziel alle zijne krachten en die van geheel Frankrijk wenschte in te spannen tegen die vijanden van 't Christendom, zoo Karel hem slechts de handen ruim liet. - (Met andere woorden gezegd: ‘weest zoo goed en maakt mij nog Keizer, en zet Karel af; en even zoo als ik 't thands met de Turken eens ben, om u uit haat tegen Karel te onder te brengen, zal ik dan met u en de Turken hem wel meester worden).’ - Karel nam de moeite dezen brief te beandwoorden, en toonde dat François de Turken in Europa gehaald had, en dat hij-alleen 't was, die den oorlog tegen de Turken, ingericht om hen voor te komen en binnen hun perken te houden, verhinderd had. - François gaf nu een apologie uit, en bepaalde zich daar in tot eene verdediging van zijn verbreken van het bezworen verdrag van Madrid, een echte Philippica, maar iets minder dan die van Demosthenes en van Cicero. - Karel andwoordde op die fraaije verandwoording; en nu zweeg François, maar verbond zich openlijk en zonder er doekjens om te winden, met Sultan Soliman: terwijl hij aan den anderen kant die van de reformatie in Duitschland opzettede, en met bijstand en ondersten-

ningen vleide, ten einde van alle kant alles in vlam te zetten.

Het jaar 1527 ging aan, en de Paus voegde zich op nieuw bij zijn bondgenooten, en het gold straks het Rijk van Napels. Zij namen Salerne, Gajette, en vele steden en plaatsen meer, tot zoo verr' dat Moscada die in de Hoofdstad was, zich niet buiten de poorten meer wagen dorst. Maar de Paus, die voor den toevoer van geld en levensmiddelen zorgen moest, vergat dit, en zij kregen gebrek en moesten weêr te rug. Ook bleven de troepen van François te rug, na dat hij eerst een klein bataljon onder den Graaf van Vaudemont gezonden had, maar 't geen niet voldeed aan het beloofde. Inzonderheid namen de Venetianen, nevens François de voornaamste in dit Bond, zulks zeer kwalijk, en werden ook traag in het betalen van de soldyen. - De Keizer maakte gebruik van dit oogenblik om den Paus van 't verbond af te trekken, en sloot een bestand met hem voor acht maanden, dat den grond tot een vrede moest leggen. Bij dit bestand moest de Paus 60,000 gouden ducaten tot soldy voor 's Keizers soldaten betalen; den Keizer als Koning van Napels erkennen; en zoo Frankrijk en Venetie dit niet desgelijks deden, hunne troepen uit zijn land en uit Toskanen weeren. Hier meê was Z.H. verheugd van den oorlog (zoo hij meende) af te zijn, en hij dankte zijne benden af en zond het geld naar Bourbon: doch deze kon daar zijn krijgsvolk niet meê paaien, en had boven dien weinig smaak in die vrede. De Hertog van Ferrare die een ouden haat op den Pauselijken stoel had, was het met hem eens, en hij

trok naar Rome. Lannoy-zelf ging naar Florence, maar wrocht niets uit. De Paus, deze aantocht ziende naderen, welke zonder geschut of bagaadje geschiedde, beval den Romeinen de wapenen op te vatten, en manschap aan te werven, om hen te keeren: maar dit ging zeer slapjens in 't werk; en den 6 May werd Rome bestormd en beladderd, waarbij Bourbon omkwam (die nu op zijn Fransch, trotsch, hoogst onbescheiden, en lastig begon te worden)[(1)]. - Filibert van Chalons die bij hem stond, overdekte zijn lijk, om het krijgsvolk niet te mismoedigen, dat nu niet te rug kon, zonder de vreeslijkste gevolgen: de stad werd genomen, en 't kostte 1000 man aan dooden, den Romeinen 4000; maar binnen de stad ging het nu op een vreeslijk woeden. De Paus sloot zich weder in S[t]. Angelo op, waar hij een maand lang belegerd werd, tot hij met Lannoy en den Prins van Oranje, die door 't krijgsvolk tot bevelhebber in plaats van Bourbon uitgeroepen was, een verdrag sloot op den 6 Junij (1527) waarbij voor 't volk 400,000 ducaten bedongen werden, van welke 10,000 dadelijk uitgeteld moesten worden, en eer mocht hij niet wegkomen, maar met de dertien Kardinalen die hij bij zich had, gevangen blijven.

(1) In Milanen had hij 't volk 30,000 ducaten gevorderd, om hen van die troepen die hij daar hield te ontslaan. Zij beloofden dit geld, mits hij dan ook zijn woord niet brak, 't geen zij vreesden om dat hij een Franschman was, en daar den naam wel van had. ‘Als ik dat doe (andwoordde hij), moet mij in 't eerste gevecht het beste een kogel door den kop vliegen.’ Hij ontfing het geld, maar hield zijn woord niet, en belachte hen. En juist was dit het eerste gevecht na dien dag, en hij werd door een kogel getroffen, die hem dwars door de hersens ging.

Ondertusschen waren de Duitsche en Spaansche soldaten die in Napels waren, in spijt van hun bevelhebbers ook naar Rome toegeschoten, en daar waren nu aan Duitschers, Spanjaarts, en Italianen 24000 man, die daar jammerlijk huishielden, en geen bevelen meer gehoorzaamden, en bij wier afgrijslijken moedwil het onheil van de pest zich nog voegde. Lannoy had wel getracht, hen Rome te doen verlaten, maar had daar ook bijna het leven bij ingeschoten. En de arme Paus zat zeven maanden gevangen, wanneer hij op uitdruklijke last des Keizers ontslagen en met geld ondersteund werd: want hij had alles moeten opgeven. - Een toevoer van nieuwe Fransche troepen maakte eindelijk de onbandige soldaten als uit hun dronkenschap wakker, en zij keerden weêr tot de gehoorzaamheid aan hun Hoofden, en Rome werd van hun ontslagen.

Op den 21 May werd Karel zijn zoon Filip geboren.

In het laatst van Julij was ondertusschen een verbond tegen den Keizer tusschen François en Hendrik den VIII gemaakt, waarbij de laatste zich verplichtte om maandelijks de noodige sommen gelds tot betaling der troepen naar Italie te zenden. Daar tegen sloot de Keizer in 't laatst van October een nader verdrag met den Paus, bij 't welk de vorige bedingen vernieuwd, maar tevens de gelden, die in Spanje tot den Turkschen oorlog verzameld waren, aan Karels beschikking gesteld, en Ostia met Civita-Vecchia in zijn handen gegeven werden; met nog eenige andere hem voordeelige voorwaarden.

Doch daar was wederom geen Hollandsche Bisschop in 't Sticht, en, (als altijd) weder tweespalt. Hendrik van Beieren, moê van de onlust eener Regeering, zoo vol van beroeringen, besloot zich het wareldlijk gebied kwijt te maken, en een bloot geestelijk prelaat te zijn, die onder bescherming van een machtiger Vorst rust en veiligheid smaken mocht. Hij had, Bisschop gekoren in 1525, de vrede tusschen de Overijsselsche steden met Zwol en Gelderland bemiddeld, doch Groningen en Koeverden daar bij aan Karel van Egmond moeten afstaan voor 35,000 Guldens, en kort daarop werden hem de poorten van Utrecht voor 't hoofd gesloten, en daar ontstond een binnenlandsche krijg, waar in hij door den Graaf van Buren tegen de stad ondersteund werd. Doch de Utrechtsen namen 1500 Gelderschen in, met Marten van Rossum aan 't hoofd, en Karel van Egmond toonde nu openlijk, het op de geheele verovering en aanëenhechting van het Neder- en Oversticht met Gelderland gemunt te hebben. De Bisschop kon dit niet uithouden, en trad met den Keizer in onderhandeling, en op den 15 Augustus 1527 werd een verdrag van afstand te Schoonhoven geteekend, bij 't welke Keizer Karel hem alle de tot den gevoerden oorlog geschoten penningen kwijtschold, en bovendien nog 41,000 Guldens betaalde. Die van Overijssel, voegden zich bij dit verdrag, en dus ging de heerlijkheid van den Lande van Utrecht, en die van Overijssel aan Karel en zijne opvolgers als Hertogen van Brabant en Graven van Holland, over.

Maar de Gelderschen waren in 't Sticht genesteld, en moesten verdreven. In 1526 en 1527 was er veel

moeite geweest om den Staten van Holland geld tot bescherming der grenzen tegen dezen vijand, die, in Utrecht meester zijnde, van alle kanten in Holland instroomen kon (en waartegen zelfs de grenssteden bezetting weigerden in te nemen), af te dringen. Een klaar bewijs van het weder opkomen der Hoeksche factie! Echter, daar de Franschen wederom vijandelijkheden begonnen, en Hollandsche schepen wegnamen, begon men wat gewilliger te worden. Doch het was niet dan schoorvoetende en onder zoo veel bedingen, dat er geen eind aan kwam. Maar nu deed Maarten van Rossum een inval en plonderde 's Gravenhage, en dit had goede uitwerking. Het geld werd toegestaan[1].

Deze tocht was zeer verstandig beleid, en werd door 2000 man, van nog 200 paarden gedekt, en zonder eenige bloedstorting (drie man kwamen er slechts bij om), uitgevoerd, en van de brandschatting van eenige dorpen op de te rug reis gevolgd. De Haag zelf kocht zich na de plondering voor 20,000 Guldens van de brandstichting vrij, waar voor eenige gegoede inwoners als gijzelaars meêgenomen werden.

Deze plondering gebeurde op den 6 Maart 1528, en de schrik dien zij aanjoeg, deed een verzegeling van ƒ5000 's jaars, waar men niet in had willen toestemmen, dadelijk met eenparigheid doorgaan, en te gelijk nieuwe schikkingen maken om de kosten voor nog 3000 man voetvolk en 500 paarden te vinden.

(1) *Quderitur* [het is de vraag], of deze tocht met voorweten van Karel, of de Landvoogdes geschied zij?

Overijssel werd niet zonder zware en bloedige gevechten met de Gelderschen, zoo daar als in de Veluw en Betuw, veroverd, en met het overig gedeelte van het Sticht, onder den Keizer gebracht; en de stad Utrecht op den 1 Julij door den Bisschop verrast, waar vele gevangenen gemaakt werden, uit welke hij eenige op verschillende wijzen ter dood bracht, waaronder twee die in een zak gebonden, en in den Rhijn verdronken werden. Doch hier werd spoedig door den Stadhouder en de Landvoogdes orde op gesteld, en een eind aan gemaakt.

De vreugde over deze bemachtiging was in Holland zeer groot, en de Staten dezer Provincie verzochten nu, dat de Keizer het Nedersticht met Holland op gelijke wijze vereenigen wilde als hij Doornik met Vlaanderen vereenigd had. Maar hij was hier te wijs toe. Hij deed beter, en maakte 't afhanklijk van Holland in zoo verre dat het daar onafscheidbaar van wierd, maar zonder onderling Staatsverbond.

Karel van Egmond was hierdoor te zeer in de engte gebracht, om niet vredegezind te worden, en het kostte dus niet veel moeite om een bijeenkomst te Gornichem te doen plaats hebben, waar tusschen hem en den Keizer een verdrag gesloten werd, aldaar op den 5 October afgekondigd. Bij 't welk hij van zijn verbond met Frankrijk afzag; de Keizer hem de ingenomen plaatsen in Gelderland te rug gaf; de Hertog en zijne wettige zoons na zijn dood Gelderland en Zutfen als mannelijk leen van Keizer Karel, in hoedanigheid van Graaf van Holland en Hertog van Brabant, bezitten zouden, op wien of zijn wetti-

ge nazaten, zij ook bij gebreke van mannelijk oir van den Hertog te rug zouden vallen. Zoo de Hertog dochters mocht nalaten, zou de Keizer die eerlijk en met een eerlijk uitzet uithuwelijken: de Keizer zou hem een esquadron van 300 ruiters in zijn dienst en een jaargeld van 3000 guldens begeven. - Maarten van Rossum ging in 's Keizers dienst over.

De afstand van Utrecht aan Keizer Karel als Grave van Holland werd door Pans Klemens VII op den 19 Augustus van 't volgend jaar bekrachtigd, en naderhand door Ferdinand als Roomsch-Koning in het jaar 1541(1). Op den 19 October werd aan Karel eed gedaan; vervolgens eene amnestie afgekondigd; een opvolger aan Henrik van Beieren in 't Bisdom (qua tale) gekoren, en 't kasteel Vredenburg aan de Katrijnenpoort gebouwd. En de Bisschop, in 't volgend jaar zijn staf nederleggende, werd door den Paus op den zetel van Meintz geplaatst.

Frankrijk en Engeland hadden in Januarij 1528 door hunne gezanten aan 't Hof van Keizer Karel te Burgos, in tegenwoordigheid van de Venetiaansche Gezanten en die van Sforzia, den oorlog verklaard. Karel nam die verklaring met een blij gelaat aan, maar deed de Fransche en Italiaansche gezanten op zekeren afstand, en die van Sforzia onder zijn oog gevangen zetten, als vernomen hebbende, dat men de zijnen in Italie gevangen hield. Na verloop van eenigen tijd werden zij echter wederzijds losgelaten. Van wederzijde werden straks groote toerustingen ge-

(1) De promulgatie des Bisschops 18 October bij P. HEUTER. pag. 228.

maakt, en men had het aan de zijde der vereenigden op Napels toegelegd, welk ontwerp echter, bij gebrek van 't niet tijdig aankomen van hun vloot, verijdeld werd. Doch daar François van zijnen gezant verstond, dat Karel bij de oorlogsverklaring gezegd had (of gezegd zou hebben) dat François zijn woord en eed schandelijk schond, en dat het beter ware, in plaats van 't onnoozele volk op nieuw aan het oorlogsjammer ten prooi te geven, de zaak onderling met het zwaard te beslechten, zoo liet hij den Keizerlijken gezant (Nikl. Perrenot) die reeds vertrokken was, te rug roepen, en zei hem in de volle vergadering van het Parlement van Parijs op zijn throon zittende, ten bijwezen van alle de vreemde gezanten, na een lange redevoering, waarbij hij Karel de schuld van de vredebreuk en hervatte oorlog gaf, openlijk aan, met ter handstelling van een brief, waar dit zelfde in vervat was, dat Karel met hem (François) van vredebreuk te beschuldigen, *gelogen* had en *loog* zoo dikwijls hij dit zei; en dat hij van Karel vorderde een plaats te benoemen, waar hij hem dit in een lijfgevecht staande zou houden. Perrenot vroeg, in zin en substantie (alhoewel in beleefde termen) of hij gek was, en hem als gezant meende te kunnen verplichten, om zulke *cartels* over te brengen, het geen hij in 't geheel niet verstond van zijn missie te zijn: en François bezon zich, en zond een heraut met een brief, waarin hij zich van een anderen draai bediende, en zich dus uitdrukte: ‘dat hij (François) gevangen zijnde, door geene beloften gebonden was, en dat NB. zoo Karel zei dat hij *ter sluik en tegen Karels wil weggegaan was*,

en *dienvolgende* anders dan een Vorst betaamde, gedaan had, hij (François) openlijk zei, *dat hij dit valschelijk loog*. En dat, zoo Karel iets op hem vorderde, hij dan maar tijd en plaats te bepalen had, en hij in het kamp verschijnen zou. En dat zoo Karel zich 't lijfgevecht onttrok en evenwel niet ophield hem te lasteren en te betichten, hij betuigde dat alle oneer en schande daaruit voortspruitende op hem neêr zou komen als die het kamp weigerde.'

Karel ontfing dezen brief op den 7 Junij, en zei, dat hij zonder bedenken den kamp aannam; maar dat François als zijn gevangen, en door hem op voorwaarden ontslagen, eerst aan die voorwaarden voldoen, of in zijn gevangenschap te rug keeren moest, eer hij hem tot een kamp kon roepen. Hij zond hem derhalve met zijn eigen heraut andwoord: 'dat hij hem niet beschuldigde weggegaan te zijn; want dat hij dit met wil en weten en toestemming van hem (Karel) gedaan had: maar wel, dat hij niet volgens zijn eed, en het door hem eigenhandig geschreven en geteekend verdrag (de voorwaarde niet ten uitvoer brengende) in zijn gevangenschap te rug gekeerd was; gelijk hij als een braaf man en Vorst, wien zijn woord en eed heilig is, had behooren te doen. En dat daar hij hier in trouw en woord gebroken heeft, hij (Karel) naar waarheid en onverbloemd andermaal openlijk zegt en daar bij blijft, dat hij (François) oneerlijk, onbetaamlijk, en als een lafhartige gehandeld heeft. En dat dewijl hij (François) hem daar over tot een lijfgevecht beroept, en tot het benoemen van dag en

plaats vordert; hij de uitdaging aanneemt, én hem plaats bepaalt bij de rivier die tusschen Spanje en Frankrijk de grensscheiding maakt, ter plaatse waar hij voor twee jaren door Karel uit zijn gevangenis vrijgelaten was en hem zijn zonen in zijn plaats tot gijzelaars overgegeven had, die hij nu met verzaking van eer en plicht zitten liet. Dat hij voor 't overige aan edele en deskundige mannen, die hij van zijn zijde bereid was te kiezen, de toebereiding van die plaats en bepaling van den dag tot het gevecht, zoo als ook het soort van wapenen over liet. En dat zoo François binnen 40 dagen na de ontfangst van dezen brief niet andwoordde, of zich niet rondelijk verklaarde, de schande en smaad van het verwijl en van de onttrekking aan het gevecht, nevens de eeuwige en onuitwisbare smet om de woord- en eedbreuk op hem te rug zou vallen.'

De Heraut die dit andwoord schriftlijk bracht, had last om het den Koning openlijk voor te lezen, of onder dit beding te overhandigen. Hij werd ook in 't Parlement voor den Koning gebracht, en als deze hem vroeg of hij andwoord had; en deze het toonde, met verzoek om het daar volgens zijn last te mogen voorlezen, weigerde François, den brief of te ontfangen of te laten voorlezen; en sprak den Heraut in 't geheim, maar zonder den brief aan te nemen. Ook wilde hij hem niet weêr toelaten, of eenige verdere last van hem geöpend hebben, maar noodzaakte hem te vertrekken.

Het blijkt klaar, dat François die zich veel op zijn vlugheid en handigheid in het handelen der wapenen

voor liet staan, Karel door zulk eene uitdaging meende te vervaren; doch in den grond even weinig lust daar toe had als Karel. Intusschen ging de 40ste dag om, en Karel zei: ‘François heeft zich aan het lijfgevecht dat hij zelf had ingeroepen onttrokken.’ En François zei, ‘Karel had mij uitgedaagd, maar toen ik hem den dag en plaats aan zijn keus gaf, ging hij terug en trok het zich niet aan.’ En nog twisten Franschen en Duitschers wie gelijk had. - Hoe hier over getwist heeft kunnen worden, zou onbegrijpelijk zijn, zoo men niet wist, dat voor een Franschman de Waarheid een bloot ding van *Conventie* en *Convenientie* is, en dat zij dus etlijke graden dieper gevallen zijn, dan de duivelszelven[(1)].

Het bleef derhalve met François bij de oorlogsverklaring van Januarij, (het antwoord van Karel was den 24 Junij gegeven:) maar Hendrik VIII liet het daar niet bij, maar deed er een tweede op. Hij had toen in zijn hoofd gekregen Anna Boulein te trouwen, en ten dien einde zijn huwelijk met Karels moei (Katharina van Arragon) te verbreken[(2)], en dit maakte hem te wreveliger tegen Karel. Maar deze verdubbeling van oorlogs-aanzegging deed geen leed; en meer was er van François te vreezen dan van hem.

(1) [Zie voorts de *Bijvoegselen*.]
(2) 't Voorwendsel [Zie de *Ophelderingen*]. Zijn 6 Vrouwen,[Katharina, getr. 1509; Anna Boulein, stierf 1527; Jane Seymour, in de kraam gestorven 1536; Anna van Kleef; Katharina Howard, gest. 1542; Katharina Parr (Wed. van Lord Latimer) getrouwd 1543.

De Franschen waren nu wederom in het Napelsche en drongen daar op zoodanige wijze voort, dat het geheele rijk zoo goed als verloren scheen, doch de Keizerlijke benden in Rome, deels Duitschers en Spanjaarden deels Italianen, schoon door de ziekten en buitensporigheden geweldig versmolten, trokken van daar naar dit land, dat in alle oorlogen een bloote en weerlooze prooi scheen, en stuitten hun voortgang door eenige der meest weerbare steden te bezetten. Slecht betaald en slecht voorzien was geheel des Keizers legermacht in Italie, en daar door te onbandiger en onlijdelijker voor de ingezetenen. De Franschen kwamen ondanks dezen marsch der Keizerschen voor de Hoofdstad, maar hier werden zij door hun vloot (als gezegd is) te loor gesteld. De bezetting van Napels deed voordeelige uitvallen; maar een onderneming ter zee mislukte hun en kostte hun een onwaardeerbaar verlies van dappere bevelhebbers. Duitsche benden tot ontzet aangevoerd, verliepen bij gebrek van betaling. En eindelijk kwam de vloot der Venetianen, na verscheiden zeeplaatsen ingenomen te hebben, de stad van den zeekant insluiten. Maar de afval van een Genuees, Andreas Auria [of Doria], die den Keizer toeviel, en een zware ziekte in het Fransche leger, redde de Stad, en geheel het Koningrijk.

Deze ziekte was niet anders dan het geen men van dien tijd af de *Spaansche pokken* bij ons genoemd heeft, met een naam waarvan de oorsprong in Italie 't huis behoort, en van de plaats waar zij zich 't eerst kenbaar onderscheiden heeft, ontleend is. De Franschen noemen het om dezelfde reden *le mal*

Napolitain, omdat zij het in de belegering van Napels het eerst gekend hebben; de Italianen, *il morbo Gallico*; en de Spanjaards geven er denzelfden naam aan, om dat zij het van de Franschen meenden te hebben, in wier leger het voornamelijk woedde. Ondertusschen heeft men zich vereenigd in het gevoelen, dat het de Spanjaardszelven zijn, die het uit America overbrachten, en 't nu daar ter plaatse waar het zich thans zoo geweldig verbreidde, aan vrienden en vijanden meêdeelden.

Men noemde 't bij ons *pokken*, maar niet om dat het zich hij wijze van pokken of puisten vertoonde, maar naar de plaats *Poggio*, waar een vermaarde waterleiding is, die de korenmolens van Napels drijft. Om de stad van meel te berooven, verwoestten de Franschen belegeraars deze waterleiding, die nu een gedeelte der legerplaats onder deed loopen, 't geen bij de hitte der Hondsdagen voor de oorzaak van een rotkoorts gehouden werd die er ontstond, en bij welke men deze nieuwe symptomata met ontzetting waar nam. 't Werd uit verwarring van deze tweederlei en te samen gepaard gaande kwaal de *poggio-ziekte* genoemd bij de Duitschers en Nederlanders, 't geen weldra in *pokziekte* verbasterde: ook de Franschen noemden 't in dien tijd *La Poggio*.

Daar kwam bij dat de Keizerlijken uit Rome de pest, waar van zij aldaar aangedaan waren geworden, met zich brachten, en waar zij kwamen, de eene besmetting met de andere verspreidden, het geen een vermenging en verwar-

ring veroorzaakte, die Genees- en Heelmeesters verbaasde[1].

De Hertog van Lautrec (zoo hevig waren de ziekten die het Fransche leger toen aantastten) had in zijn geheele belegerings-armêe naauwlijks 100 Ridders en geen 1000 voetknechten gezond. Hij zelf en alle de bevelhebbers nevens hem lagen krank, en hij stierf er aan; de Hertog van Vaudemont, en andere Grooten desgelijks. De Markgraaf van Saluzzo, die hem in 't bevel opvolgde, de Koning van Navarre, en anderen vielen ook krank, en dit stelde den Prins van Oranje, die in Napels als Onderkoning gebood, [in staat] de Franschen die bij dit alles nog gebrek aan alles hadden en brood en water ontbeerden, van de eene plaats na de andere te verjagen, tot zij 't beleg opbraken, en nu in den aftocht deerlijk geslagen werden met overgift van al hunne bevelhebbers die gevangen bleven. Een triomf die van den veldtocht niet slechts, maar van 't lot van geheel Neder-Italie besliste.

In 't Milaneesche kwam de Graaf van S[t]. Paul welhaast met een nieuwe legermacht van 12000

(1) Nog in de laatste helft der 16 Eeuw, hielden velen die kwaal in der daad daar bij *Poggio* ontstaan te zijn, en veroorzaakt door de moerassige uitwaasseming, 't bedorven water dat men dronk en 't slechte voedsel. - Eenigen achtten haar uit een besmetting van melaatsheid te zijn voortgekomen, die daar in den hongersnood, morsigheid, en bedorven lucht ontaard was. - En het gevoelen, dat de ziekte tot America t' huisbrengt, is eerst een leeftijd of meer na haar verschijning opgekomen.
SANCHE spreekt dit nieuwe en algemeene gevoelen tegen. - Ook was die ziekte lang vóór de 15 Eeuw in het Noordelijk Oosten bekend. [Zie de *Ophelderingen*.]

voetknechten en 2500 paarden opdagen; waartegen Antonio de Leva de helft niet stellen kon. Genua niet te min werd door Auria van de Franschen verlost en onder den Keizer gebracht (die het als een vrij Gemeenebest erkende,) en Savonna. Leva vond te Milanen een nieuwe belasting uit, voor het recht van meel-malen en brood bakken, en liet daar een maalgeld van drie ducaten per mudde voor betalen, waar meê hij in staat was de soldij van de Duitschers en Spanjaarts in het leger te voldoen, waar hij 't gantsche Milaneesche meê in bedwang en tegen den vijand beveiligd hield: want de Italianen betaalden zich-zelven met den roof van hun landslieden, en 't geen zij in strooppartijen op de Franschen buit maakten.

Het jaar 1529 zag na een geweldige neêrlaag van den Graaf van S^{t}. Paul, de Franschen ten eenenmaal uit Italie verdrijven. Hij zelf bleef met genoegzaam alle bevelhebbers van naam daar bij gevangen: 't geen hun Bondgenooten in Italie wars van een zoo ongelukkig gevoerden krijg maakte. De Paus verleide Keizer Karel met Napels, jaarlijks te verheergewaden met een witte hakkenij, en daar werd tusschen deze twee een bestendige vrede gemaakt, waar bij Karel zijne bastaard-dochter Margareta aan Alexander de Medicis ten huwelijk gaf, en [hem] in Florence herstelde. Het geen Karel den 29 Junij te Barcelona bezwoer. En nu volgde de vrede van Kamerijk, waar bij François afstand doet van alle overgezag of recht op Vlaanderen en Artois, en de vrede van Madrid voor het overige, als ware 't, ten grond gelegd, of tot model genomen wordt, alhoewel met

minder strengheid ten aanzien van François. Het recht van Karel op het Hertogdom van Bourgondie en andere plaatsen, hem bij dat Vredes-tractaat toegekend, bleef in zijn geheel, en de wederzijdsche sustenuen onbenadeeld. De Koning zou voor de te rug gave van zijn twee zoons 2,000,000 gouden lelien in zuiver goud geven, waar van een gedeelte aan Hendrik VIII te betalen tot afdoening van Karels verschuldigde aan dezen en lossing der kostbaarheden daar voor in pand gegeven. Ook wordt het recht van *Aubaine* wederzijds afgeschaft en aan Philibert van Chalon het Prinsdom Oranje te rug gegeven. Karel van Gelder wordt van de zijde van den Keizer in het verdrag begrepen. Deze vrede werd den 5 Augustus (1529) gesloten, geteekend en gezegeld, en den 15 September afgekondigd.

Het huwelijk van François met Karels schoonzuster Leonora, was ook hier bij op nieuw bedongen, en hij ging nu Margareta als zijne aanstaande Moei te Kamerijk begroeten: maar hij was beschaamd de Italiaansche Gezanten, wier belangen hij geheel zoo wel als alle eigen aanspraak op of in Italie had overgegeven, onder de oogen te zien. Hij ontschuldigde zich echter met den nood en den ongelukkigen uitslag der wapenkans, en vooral met dat hij geen anderen weg zag om zijn kinderen weêr te krijgen. - Over zijne oprechtheid echter om den nu gesloten vrede te houden, zal 't niet noodig zijn den tijd voor uit te loopen, die dit welhaast toonen zal.

De Keizer ging na het sluiten der vrede naar Italie, waar de oorlog nog voortduurde. Welhaast

echter maakte hij daar ook vrede zoo met Sforzia als met de Venetianen; doch Florence blijft nog hardnekkig, en geeft zich niet over dan in het volgend jaar, na dat de Prins van Oranje daar voor om was gekomen. Den 24 Februarij 1530 (op zijn verjaardag, hem altijd gelukkig)[1] werd Karel door den Paus te Bononie gekroond. Twee jaren te voren had hij er de ijzeren kroon van Lombardijen ontfangen; en de laatste overblijfsels van den Florentijnschen krijg geheel uitgedoofd zijnde, geeft hij Margareta, naar het gemaakte beding met den Paus, aan den neef van dezen, Alexander ten huwelijk[2] en maakt dezen Hertog.

Karel de V had nu alle de Nederlanden onder zich vereenigd, volkomener dan het Filips van Bourgondie of Karel den Stouten gelukt was; hij bezat daar bij de Koninkrijken van Kastilien en Arragon met geheel Spanje, (ook Portugal kon hem niet ontgaan); met alle de volkplantingen en veroveringen daar aan verknocht en alle de schatten der nieuwe Wareld die als uit eene nieuwe geöpende en onuitputbre bron (want ook Peru was intusschen veroverd) derwaart vloeiden. In Italie bezat hij het Koninkrijk Napels, en was volstrekt meester over alle de Vorstendommen van dit verdeeld en altijd onvereenigbaar gewest. En als Keizer was hij in 't Duitsche Rijk ontzien en geëerd. Met dit alles, zijn le-

(1) Op dien dag had hij François gevangen gekregen; en op dien dag was hij te Aken gekroond.
(2) Zij was uit eene Nederlandsche vrouw van uitnemende schoonheid. PONT. HEUT. p. 237.

ven was en bleef ééne aaneenschakeling van buiten-landsche oorlogen en allerlei onlusten. - *Van oorlogen,* door de vijandelijkheid van het Fransche Hof, 't welk zijn huis t' allen tijde zoo door openbare krijg, als door geheimelijke berokkening van inwendige beroerten ontrust had; die nu met meer hevigheid dan ooit doorstak, door den ongebonden haat dien François de I, van spijt en hoogmoed razende, hem toedroeg. - *Van onlusten;* deels door den zwakken staat van het Vorstelijk gezag in de meesten zijner staten; en deels door de Godsdienst-geschillen die nu uitborsten en steeds verder en verder gingen. - Want, wat het eerste betreft, niet slechts had de slappe hand, waar meê de meeste Graven en Hertogen reeds van den overgang dezes gewests tot het huis van Henegouwen, genoodzaakt geweest waren te regeeren, de gemoederen verwend, om niet dan onwillig te gehoorzamen; maar gewoonte en overgift hadden Gemeente en Edelen een recht gegeven om eeuwig den Vorsten te dwarsboomen. En in Spanje was het niet beter gesteld: ook daar krielde 't van privilegien en voorrechten zoo wel als bij ons; met dat onderscheid slechts, dat aldaar deze voorrechten voornamelijk den adel raakten; daar zij bij ons edel en onedel, doch vooral den Steden en Gemeenten aangingen. En geen wonder! Het Koningdom was in Spanje uit den adel ontstaan, die zich een Hoofd had gekozen: bij ons was de Graaflijkheid niet uit den Adel, maar zij had de steden geschapen; en het was dus oneindig meer verontwaardigend dat deze schepzels van den Vorst zich tegen hem opzetteden, dan dat het de Grooten in Spanje deden. Maar het kon

niet anders zoo dra zij lichamen werden, en vooral te samen als tot één verbonden lichaam begonnen te worden, en, na dat de Vorsten daarin een steun tegen de Edelen zochten. Geen Natie was zoo trotsch op hunne voorrechten als de Kastilianen, welke gewoon waren hunne Koningen met deze woorden - zal ik zeggen te buldigen? of aan te stellen? ‘Wij Kastilianen, allen u gelijken, kiezen en huldigen u tot onzen Koning om ons te regeeren naar onze wetten en rechten: zoo niet, niet!’ En men kan zich niet genoeg verwonderen over Karels moed, verstand, en standvastigheid, waardoor hij het zoo verre heeft kunnen brengen, om deze fiere Landaart van alle hare voorrechten te ontbloten, en aan een gezag te onderwerpen, zoo volmaakt willekeurig, als 't aldaar door hem gevestigd en na hem geöefend is. In spijt van allen wederstand, in het midden van gedurige oorlogen en beroerten die zijn zoo uitgebreid gebied steeds in beweging en als in onstuimigheid hielden, volvoerde hij dit echter, en zulks zonder eenige schreeuwende daden van geweld en ongerechtigheid, alleen door zijn doorzicht en kracht van geest. - Maar in Holland en de Nederlanden (doch vooral in Holland) hield hij een anderen weg, vleide de gemoederen des Volks door altijd eerbied te toonen voor hunne rechten, en nooit anders dan, als ware 't een ongehouden beändwoording van de liefde en voookeur die hij hun toedroeg en bewees, te vorderen, dat zij hem te wille waren. En door dit middel wist hij hen meer en meer aan zich te verknochten, en hun privilegien waar zij hem in den weg stonden zoetjens op zijde te schuiven. Ook

kon geen Vorst meer bemind zijn dan hij in Holland was, ten spijt van sommige familien waar de Hoeksche erfhaat in zat, en van eenige kooplieden die begrijpen dat alles aan hun gewinzucht opgeofferd moet worden, en die een verstandig Vorst vieren, cajoleeren, in goed humeur houden, maar onder den duim houden zal, maar vooral van allen invloed uitsluiten, tegen 't geen nu twee eeuwen door heel Europa is ingekropen en tot principe geworden.

In Spanje regeerde hij streng, ja, men mag zeggen, met eene ijzere roede; doch hij maakte 't volk gelukkiger, schoon hij den Adel vernederde, en niet nalaten kon, de Natie in 't algemeen tegen zich in te nemen, door in alles Nederlanders te gebruiken en die dikwijls den Inboorlingen boven het hoofd te zetten. Het geen ook den Spanjaarden een zoodanigen haat tegen de Nederlanders inboezemde, dat zelfs de Spaansche troepen, hoe zeer de beste in Europa, nooit wel vochten onder Nederlandsche bevelhebbers. In Holland daar tegen vleed hij zich naar den aart der Natie, het geen hem licht viel, daar hij zelf Nederlander van geboorte en opvoeding, een recht Nederlandsch hart had, en regeerde (ook dan, wanneer hij gedwongen was tegen hun voorrechten of vooroordeelen te handelen) op de harten. Ook kan men zich niet verbeelden met welk een aandoening hij altijd van de Hollanders als zijne getrouwe onderdanen, en met hoe veel teederheid zij van hem als hunnen geliefden Landsheer en Vader spraken. - In het Duitsche Rijk, gedroeg hij zich meer naar het voorschrift van 't geen hem de plicht als

Hoofd van dat lichaam opleide, dan, of uit genegenheid van het hart, of uit eigen karakter. Ja, men mag zeggen, dat hij in de Nederlanden was 't geen hij was; in Spanje 't geen hij wilde; en in Duitschland, 't geen hij oordeelde te moeten zijn.

Wij hebben hem in deze Historie gevolgd tot aan het middagpunt (om het dus uit te drukken) van zijn loop: doch daar wij geene algemeene geschiedenis, maar alleen die van de Nederlanden schrijven, zou het onmogelijk zijn op dien voet voorttegaan, en wij moeten ons vergenoegen met het geen tot ons Land in de naauwste betrekking staat. De aaneenschakeling derhalve welke er nog is tusschen de geschiedenis van ons Vaderland en die van het Duitsche Rijk waar wij tot nog toe behoorden, en waar meê ons Land welhaast nog op eene nieuwe wijs verbonden werd, laat ons zoo wel als de samenhang der gebeurtenissen, wel niet toe, ons juist binnen de grenzen van deze Landen te bepalen, maar wij moeten ons niet te min van nu af meer inkrimpen, en waar wij buiten die grenzen treden, kort zijn.

Keizer Karel begaf zich nu (1530) naar Augsburg, waar hij met groote pracht en ongemeene eerbiedsbewijzen ontfangen den Rijksdag hield, en vervolgens de opengevallen leenen uitgaf of op nieuw verleidde, en de geschillen onder de leden en steden des Rijks beslechtte. Hier toe behoort mede de vereeniging van Maastricht met Brabant, en het opleggen van stilzwijgen aan de Luikenaars die een recht op de helft van die stad beweerden, 't geen zij ook naderhand gedurende de Republiek der zeven Ver-

eenigde Nederlanden genoten hebben, en ter zake waar van de bekende Chambre mi-partie opgericht is geweest, en 't beroep daar van aan de half Luiksche, half Hollandsche Kommissie uit den Raad van State.

Deze Rijksdag den 20 Junij geöpend, is voor de geheele Christenheid merkwaardig gebleven door de zoogenaamde Confessie van Augsburg, welke daar door de Duitsche Protestanten is overgegeven[(1)]. Men weet hoe die Confessie aan de Roomsch-Catholijke zijde ontfangen werd, en dat kort daar op het zoogenaamd Smalkaldisch verbond ontstond, 't geen weldra de volkomen oorlog in 't Rijk deed uitbarsten, die onder den naam van *Religie oorlog* bekend is.

LUTHER was in 1520 door Paus Leo veroordeeld en in den ban gedaan, en had de baldadigheid gepleegd van te Wittemberg 's Pausen bul, en NB. tevens het Corpus Juris Canonici in het openbaar te verbranden. Deze daad, strafloos gepleegd, toont alleen genoeg, hoe zeer, en 't algemeen en de Vorsten tegen 't Roomsche Hof ingenomen waren. Leo liet niet af, den Keizer te dringen om als Keizer en in die hoedanigheid *Advocatus Ecelesiae* dien moedwilligen ketter te straffen: maar Karel vond beter hem op den Rijksdag te Worms in 1521, tot verandwoording te roepen. Hij gaf hem ten dien

(1) *Protestanten,* zeg ik: ook de Hervormden waren daar in begrepen, en beriepen zich naderhand daarop, om de vrijheden van die van de Augsburgsche Confessie te reclameeren. - Hoe dit zijn kon? 't Verschil tusschen die twee, wanneer opgekomen? hoe veranderd?

einde *vrij geleide*, en liet hem ook na die verandwoording (alschoon met veel ongenoegen aangehoord) weer vertrekken; maar dit belette niet, dat hij bij Rijks-reces met zijn aanhang in den Rijks-ban gedaan en vijand des Heiligen Roomschen Rijks verklaard werd. De gevolgen die dit (natuurlijker wijze) voor hem hebben moest, kwam Frederik van Saxen voor, door hem onder weg op te lichten en in 't Kasteel van Wartburg op te sluiten, waar hij 10 maanden lang verborgen bleef. [Zie de *Bijvoegselen*.]

Maar deze ban maakte nog meer gerucht, en zijn aanhang nam toe, en daar Carolostadius en anderen, gedurende zijn afzijn, te Wittenberg en elders de beelden uit de Kerken genomen en eenige *ritus* [Godsdienstige gebruiken] afgeschaft hadden, waren daar ongelegenheden uit ontstaan, en 't volk in beweging gebracht, 't geen de zaak niet verbeterde.

Hadriaan de VI drong bij den Rijksdag te Neurenberg in 1524 zeer sterk op het straffen van Luther, maar wilde niet te min ter hervorming van de Kerk de hand aanleggen; en de Rijksdag drong van zijn kant op een Concilie. Maar hij stierf weldra, en daar zijn opvolger Clemens de VII zich in een verbond tegen Karel had ingelaten, had hij toen geene invloed op hem of den Rijksdag, maar de zaak werd naar den volgenden Rijksdag te Spiers verwezen.

Te Spiers was in 1526 een Rijksdag gehouden, waarin men begreep, dat in 't stuk van Godsdienst niets bepaald kon worden zonder eene algemeene Kerkvergadering en dat men den Keizer tot het bijeenroepen van zoodanig een vrij Concilie verzoe-

ken moest; terwijl het intusschen ieder vrij moest staan, God op zijn wijze en naar zijn begrip te vereeren, mits jegens God en den Keizer zich verandwoordelijk erkennende.

Ondertusschen hadden eenige Vorsten de Hervorming aangenomen en in hunne Staten bevorderd, en zij begon als gevestigd beschouwd te worden, en zich voort te planten. Maar een nieuwe Rijksdag te Spiers in 1529, verzette zich hevig tegen deze nieuwigheden, en verbood haar nadrukkelijk. - Hier tegen *protesteerden* de Keurvorsten van Saxen en Brandenburg, de Hertog van Lunenburg, de Landgraaf Filip van Hessen, en de Vorst van Anhalt, en veertien voorname Rijkssteden op den 19 April, met beroep aan den Keizer en de aanstaande Kerkvergadering. En van daar de naam van Protestanten. - En nu volgde hier de Rijksdag te Augsburg op, waar de Keizer weêr in persoon voorzat en de *Confessie* (als gezegd is) werd overgegeven. [Zie de *Opheld.*]

Zoo stonden de zaken in Duitschland tusschen het jaar 1530 en 1547. Intusschen was de Landvoogdes Margareta in 1530 gestorven, na omtrent 23 jaren de Nederlanden met verstand en hartelijkheid, zoo als met een taai en onvermoeibaar geduld, geregeerd te hebben. De Keizer stelde zijne zuster *Maria*, de Koningin-Weduwe van Hongarijen, in haar plaats; 't geen eene groote en bijzondere toegenegenheid voor dit land kenteekende, waar men hoogen prijs op stelde; ook was zij een zeer verstandige en geleerde vrouw. Doch het geen niet verhinderde, dat er van jaar tot jaar eindeloos gehaspel over de opbrengsten

was; waar in Karel zich altijd edelmoedig, en de Pensionaris van der Goes als eene oude keutelaar, en alles behalven een Staatsman gedroeg. De Keizer in dit jaar zelf in de Nederlanden gekomen, stelde op vele zaken orde. Onder anderen is er van hem een Placaat op de Policie, 't welk voortreffelijk is(1). Hij gaf ook de Instructie aan 't Hof van Holland, Zeeland en Friesland, bij uitbreiding en verbetering van de vorige die door Filip den Schoone gegeven was, en van welke met de invoering der Burgundische praktijk-termen onze regtsgeleerde bastaardstijl zijn afkomst rekent. En deze Instructie is een meesterstuk van regtsgeleerde juistheid en gezond verstand. [Zie verder de *Bijvoegselen*.]

François I kreeg zijne kinderen, uit kracht van het verdrag van Kamerijk weêrom, en zijn bruid Leonora daar bij, die hij in 't begin van het volgende jaar trouwde. Hij bezorgde Karel de kostbaarheden die bij Hendrik VIII te pand stonden, en leverde 't geld voor de vrijlating zijner kinderen op de grens tusschen Spanje en Frankrijk, waar het in een vaartuig in 't midden der rivier gelegen geteld en getoest werd; met het welk drie volle maanden omgingen. Het goud werd uit Frankrijk op 22 muilezels aangebracht, waar aan bij onderzoek op de 200,000(2), 40,000 gouden lelien in de waarde aan bevonden werden to ontbreken: zoo hadden de Fransche munters gesineesd.

(1) Het dateert van 7 October 1531 en staat grootendeels in WAGENAAR V. bl. 26. volgg.
(2) [2,000,000? Zie bl. 70.]

François kon echter niet rusten, en Hendrik de VIII was nu zijn vriend: voornamelijk om dat hij ter zake van zijn verstoten van Karels moei, hem tot vijand begreep te moeten hebben. - Ferdinand, Karels broeder, werd in 1531 op den Rijksdag te Keulen Roomsch-Koning gekoren, en den 15 Januarij te Aken gekroond: doch de Protestantsche Vorsten weigerden hem te erkennen. Soliman belegerde Weenen, maar werd verdreven, doch niet zonder groote slachting der Christenen.

Middelerwijl kroop de Hervorming in Holland on gevoelig voort. De Landvoogdes dacht den voortgang der verdeeldheid te weeren, door de Roomsche Geestelijkheid te verbieden dat zij van Luther of zijn leer zouden gewagen, maar hier mêe verhinderde zij niet dat de Lutheranen proselieten maakten, en de harten met mistrouwen en afkeer tegen de Roomschen vervulden[(1)].

Ondertusschen was in 1533 de nieuwe secte der Herdoopers opgestaan, die de nieuwe heerschappij der geloovigen verkondigden, en Munster ('t geen zij innamen, en het nieuw Jerusalem noemden) tot zetel van hun Rijk maakten, met *Jan Beukelsz.* van Leyden, een kleêrmaker, aan 't hoofd.

Deze secte is voor ons niet alleen om den doorluchtigen Koning aanmerklijk, wien deze stad[(2)] het eerste daglicht geschonken heeft; maar ook om de

(1) In Holland en in Antwerpen won die nieuwe denkwijs 't meest veld. Waarom? - Men dagvaardde nu de Hollandsche Ketters in Brabandt: waar tegen de Staten en Steden, opkwamen. Merito [met reden]; maar op wat grond?

(2) [Namelijk *Leiden*. Zie de Voorrede tot dit werk.]

heroeringen, die zij in geheel ons Vaderland heeft verwekt, en inzonderheid te Amsterdam, op 't welk deze dweepers een zeer ernstigen en gevaarlijken aanslag gesmeed hadden.

Het is niet wel buiten alle bedenking te stellen, maar men mag gelooven dat deze secte van Herdoopers uit de Zwitsersche Hervormden voortgekomen zijn. - Zwinglius had reeds van den eersten opgang van Luther af de gevoelens van Berengarius in Zwitserland voorgestaan, omtrent het Avondmaal (waarin hij van Luther verschilde, en door welke zijn partij bij de Katholijken nog meer dan Luthers leer, gehaat en met den naam van Sacramentarissen bestempeld werd, waarom zij ook zwaarder gestraft werden dan de Lutherschen, en dus gaarne zich onder die verhorgen). Maar gelijk Luther met de *aflaten* begon, en allengs in meer en meer punten afweek, zoo was 't ook met deze Hervormden, en daar stonden onder hen allerlei begrippen op, waar onder men ook die van de nutteloosheid van den Kinderdoop tellen moet. En had Luthers prediking den boerenkrijg verwekt, dit was er het pendant van. Uit Zwitserland, waar men hun verwerping van dit Sacrament, zoo als het bediend werd niet dulden wilde, maar als Godslasterlijk strafte, verdreven, raakten zij in Saxen en de Nederlanden verstrooid. In Holland waren er eenige uit krachte van 's Keizers placaten omgebracht; en deze waren zeer arglooze menschen, naar 't schijnt. Maar de vervolging maakte hen afgetrokken, eenzaam, en allengs dweepziek, en welhaast geloofden zij zich

geroepen om het Rijk van Christus op aarde te vestigen[1].

In Munster was de Hervorming van Luther gevestigd, en van de zeven Kerken aldaar hadden de Roomsch-Katholijken niet dan de Domkerk behouden. Oost-Vriesland (en daar de stad Emden) was voornaamlijk met deze nieuwe Apostelen of Apostaten (dubia est lectio[2]) die zich daar nêer gezet hadden, besmet; en van daar zonden zij predikers of zendelingen naar Holland en Westfalen. Onze Jan van Leiden met nog een, gingen als zoodanig naar Munster in November 1533; en de Hervormer dier stad, die deze kerkom-wenteling te weeg had gebracht (zekere Bernard Rotman) werd tot hen bekeerd, en sleepte een groot getal met zich. De stad verdeelde zich in twee gewapende partijen: maar zij sloten vrede; en deze vrede veroorzaakte het ontwapenen van de tegenpartij en 't verzenden of te rug trekken van hun helpers; terwijl de Herdoopers van alle kant hunnen aanhang tot zich bij een trokken; en zich dus sterk genoeg ziende joegen zij in Februarij 1534 de Burgers die niet herdoopt waren, de stad uit; plonderden, maakten alle goederen gemeen, en verbrandden alle boeken behalven den Bijbel. Waar op de Bisschop (zelf een Protestant) met hulp van eenige Duitsche Vorsten, de stad belegerde.

Ondertusschen had deze dweepzucht zich te Amsterdam zoo wel als elders verspreid, en de aandacht

(1) Dit was een rechtvaardig oordeel van God over. 't Christendom; dat zijn Zaligmaker verworpen had, en zijn Rijk wederstond.

(2) [Dit beteekent zoo veel als: de Lezer kieze zelf!]

der Magistraat tot zich getrokken. Verscheiden schepen werden op den 21 Maart aldaar aangehouden, opgepropt zijnde met lieden die naar dat Nieuw Jerusalem, dat heerlijk Rijk, heen wilden. Dit aanhouden deed te Amsterdam een aanslag doorbreken, die wellicht anders niet ondernomen of niet beproefd zou zijn. Vijf lieden liepen met bloote zwaarden door de stad, *wee*, en *boete* roepende, en *dat de Nieuwe stad* (Munster) *den kinderen Gods gegeven was*. Ditmaal echter bleef het daar bij, en het kostte eenigen van die men gevangen nam, het leven op het schavot.

Maar Jan Matthijszoon, een bakker van Haarlem, die zich voor *Enoch* uitgaf, en Koning van Munster was, en te gelijker tijd zelf het Beuls-ampt met veel succes waarnam, was overleden, en in zijn plaats werd met algemeene stemmen de kroon aan Jan van Leyden opgedragen. Hij was 24 jaar oud, niet ontbloot van geest, en onder de Rederijkers te Leyden Tooneelspeler, gelijk meer anderen (als b.v. *David de Koning;* die dezen naam aannam van de rol dien hij bij voorkeur, en met bijzondere toejuiching plag te spelen); en had door het spelen van een geestdrijvers rol elk verbaasd en zich voor een Profeet en bedeelde met den H. Geest doen houden. Hij nam dan den tytel van Koning, dien zijn voorganger niet gehad had, zette een kroon en tulband op gelijk hij op het tooneel wel had gedragen, maar nu klinkklaar goud, hing een groote gouden keten om, op de rechter schouder vastgemaakt en schuins over 't lijf langs de linkerheup afhangende, met een wareldkloot van twee zwaarden kruislings doorboord: zijn scepter had

evengelijke wareldkloot op de punt; en hij kleedde zich in het zwart fluweel, bond gouden sporen aan, reed te paard door de stad met een groot gevolg, en voorgegaan door twee knechten, waar van de een het Oude Testament droeg.

Hij begon zijn regeering met een beul en vervolgens Staatsministers en Raden aan te stellen, en onthaalde toen al zijne onderdanen op een van de kerkhoven, op rookvleesch en hutspot. Hij trouwde de Weduwe van zijn voorganger (zwanger zijnde), die zeer mooi en een Brouwers dochter uit Haarlem was, en nog 14 vrouwen nevens haar (want de polygamie was dadelijk bij hen ingevoerd), maar zij alleen had den tytel van Koningin. De penningen die hij deed munten, zijn bekend.

Een zijner zendelingen, die uitgezonden maar den Bisschop in handen gevallen was, bracht hem (het zij dan op inductie van den Bisschop, gelijk men wil, het zij niet) dat hem een Engel geöpenbaard had, dat God hem de drie rijkste steden op de aarde in de hand gegeven had, te weten: Amsterdam, Deventer, en Wezel. Nu stelde hij Koning, Jacob van Kampen tot Bisschop van Amsterdam, en deze trok naar derwaart en gaf Mandamenten[(1)].

Het had mooglijk te Amsterdam langer gesleurd, maar de Schout was verdacht hun niet ongenegen, immers te slap te zijn, en werd afgezet. De nieuwe Schout moest dus zijn meerderen ijver en wakker-

(1) Zij begonnen: Ik Jacob van Kampen, Bisschop te Amsterdam, Leesmeester te Munster.

heid toonen, en vatte eenigen van die men voor Herdoopers of van hun secte hield: dit verwekte vrees onder hen; en ook onder de Burgers, die dit willekeurig vonden. Daar ontstond een soort van opschudding, maar die door Joost Buik, Schepen en Hopman der burgerij, een zeer bekwaam man en die veel ontzag had, met goede woorden gestild werd. Twee maanden verliepen er, en men achtte in Amsterdam geen nood van die lieden te hebben, die zich vredig en stil hielden, maar in December zond Koning Jan zijn naamgenoot Jan van Geelen de stad uit om zich aan het hoofd der troepen te stellen, die (zoo hij dacht) in aantocht waren om het nieuw Jerusalem, waar men reeds schrikkelijk gebrek leed, te komen ontzetten. Maar deze Jan van Geelen geen troepen ontmoetende, kwam in Amsterdam. In Januarij 1535 kwam in Leyden bericht van eene onderneming tegen de stad, die een huiszoeking veroorzaakte, waar bij 20 lieden die zich verborgen hadden, gevat, en de mannen onthoofd, de vrouwen verdronken werden. In Dordrecht gebeurde iets dergelijks: maar in Amsterdam liep een zoogenaamd Profeet, Dirk de Snijder, met nog zes mannen en zes vrouwen naakt door de stad, *wee* en *wraak* roepen: de mannen werden onthoofd en op 't rad gelegd: 1000 Herdoopers kwamen van buiten aan, maar werden niet ingelaten. In Friesland werd door 300 van hun, die den evengemelden van Geelen aan 't hoofd kregen, 't oude Klooster bij Bolsweert overrompeld. En dit alles waren praeludien van 't geen op handen was. Velen van die deze Bolswertsche expeditie gedaan hadden wer-

den in de nabuurschap gevat en te Leeuwaarden ter dood gebracht; maar Jan van Geelen was weer naar Amsterdam te rug gekeerd; en zich daar eerst onder een anderen naam voor een koopman uitgevende, doch onder schijn van berouw brieven van abolitie van de Landvoogdes bekomen hebbende, vertoonde hij zich welhaast openlijk, zonder vermoeden in te boezemen, terwijl hij in 't heimlijk met de broeders zijn ontwerp beraamde om de stad in zijn macht te krijgen. Hendrik Goedbeleid, een bekend Burger, was met hem aan 't hoofd. De avond en het uur was bepaald en de bende reeds bij een in een huis in de Pijlsteeg om 't Stadhuis te overrompelen, wanneer daar bericht van kwam aan twee Hoplieden en door dezen aan de Burgemeesters. Drie dubbele geladen handhussen waren er op de Rederijkskamer boven de Waag in gereedheid; zekerlijk uit vriendschap voor hun ouden vriend den Rederijker van Leyden. De Burgemeesters (zoo als dat in zulke gevallen behoort) delibereerden, en, *dum deliberat Senatus, perit Saguntum*(1); het Stadhuis werd door de Herdoopers, die middelerwijl met slaande trom aantrokken, aangetast, de Burgerkompagnie die daar wacht had, overrompeld en afgemaakt, en zij waren nu meester van Raadhuis en Dam. Maar een dronken dienaar van den Schout die onder een bank lag te ronken, door dit leven opgewekt vluchtte naar boven, en zonder te weten wat hij deed of uit vrees dat men daar bij opklimmen mocht om hem te achterhalen, haalde hij het

(1) [Terwijt men raadpleegt, gaat de zaak verloren.]

touw van de klok op en verstak dit. En hier uit vloeide voort, dat de menigte van benden, die op verschillende plaatsen van de stad bij een gebracht waren, om op het gelui van die klok hun makkers ter hulp te schieten, nu dit teeken niet hoorende, den aanslag voor gemist hielden en zich stil hielden of uit vreeze verliepen, en de Pijlsteeg-bende, die niet boven de 40 sterk was, derhalve geen versterking kreeg.

Hoe kleen deze hoop was, de schrik echter was aan de andere zijde groot. De Regeering bracht echter de Burgers in de wapenen, maar men dorst in de nacht zich niet wagen. Men droeg hopzakken en wolbalen samen in de ingangen der straten tegen den Dam en spande zeilen om zich tegen het geschut van dien geduchten vijand te beveiligen, welke vijf grenadiers in 't stadhuis, en twee donderbussen of slangen naar 't dak gejaagd zouden hebben. - Echter de Burgemeester Pieter Kolijn schaamde zich dit en trad met zijn vendel burgers 't hoopjen dat op den Dam post hield tegen, en dit had zeker goed gegaan, zoo de Herdoopers geweken hadden; maar dezen (door hun profeet van de overwinning verzekerd) marcheerden hem te gemoet, en de goede Burgemeester, op de eerste kogels der Herdoopers verlaten, werd jammerlijk vermoord, en etlijke burgers wierden doorschoten. Reekalf, een ander Burgemeester, die de hopzakken en zeilen had doen aanbrengen, had de *kloekheid* (zoo WAGENAAR 't noemt[(1)]) van te bevelen dat men zich maar

(1) Dl. V, bl. 96.

dood stil moest houden; en hij nam waardgelders aan voor den tijd van een maand, om, als het dag was, den vijand eerst van den Dam te verdrijven, en dan het Stadhuis in te nemen; na 't welk zij dan door de Burgers gevolgd zouden worden. 't Werd dag, en zoo dra de Waardgelders met een stouten tred aantrokken, weken de verraste Herdoopers, die nog altijd op hun makkers en hun profeet gerekend hadden, op de eerste kogels die hen bereikten naar het Stadhuis, en de manhafte Burgers namen bezit van de Rederijkers-Kamer, en schooten van daar door de vensters, de vensters van het Stadhuis in, waardoor eenige die daar waren, getroffen werden: en de overigen reposteerden van uit het Stadhuis niet, maar verstaken zich in de binnen vertrekken.

Nu werd er geschut aangebracht, en de deur opengeschoten, en men wil dat de Herdoopers zich daar als *wanhopigen* verdedigden; zij werden te gelijk van buiten door de vensters beklauterd. Twaalf werden er gevangen; de overigen gedood, en Jan van Geelen, die op de toren gevlucht was, aldaar door de burgers die van de straat op hem schoten getroffen. 28 dooden hadden zij, die met de 12 gevangenen, juist hun 40 uitmaken; en van de Burgers waren er 20 gesneuveld: maar men mag gelooven dat de Waardgelders daar onder begreepen zijn: Den gevangenen werd tot negen toe, bij vonnis, het hart uit het lijf gehaald en in 't aanzicht gesmeten, en zij voorts onthoofd en gevierendeeld. De Bisschop Jacob van Kampen werd deerlijk gepijnigd en gehavend, en na de doodstraf ver-

brand[1]. - De voorzienigheid had de maatregelen dezer Dweepers verijdeld: Want niet alleen dat het missen van het kloktouw van het Stadhuis hun het hoofd draaien deed, maar 300 boeren uit Benschop door hen geworven en op Amsterdam aangetrokken, kwamen te laat, zoo als ook twee schepen met manschap; welke allen, op 't vernemen van den uitslag der zaak te rug keerden; de boeren naar 't Sticht, en de schepen naar Engeland.

Deze aanslag op Amsterdam was de eenige niet. In Leyden, in Hoorn, en Utrecht, hebben er ook in dat zelfde jaar plaats gehad: maar zij zijn voor alle beginsel van uitvoering gestuit; en van geene heeft men ook zoo veel wind gemaakt; schoon waarlijk een onderneming van 40 man op een stad beneden de waardigheid van een historie is, ware 't niet om de kloekheid van Reekalf, die de dapperheid heeft van zich stil te houden, tot een partij waardgelders den vijand van den Dam gejaagd hebben: het geen al zoo wat na de daden van Fabius Cunctator zweemt. Ook is deze geschiedenis in vier of vijf schilderijen vereeuwigd geworden, die op het oude stadhuis te Amsterdam bewaard werden en daar verbrand zijn, maar waar men bij DAPPER en COMMELYNS quarto Beschrijving van Amsterdam afteekeningen vindt.

Ondertusschen gaf deze mislukking op Amsterdam groote verslagenheid te Munster; ten minste dus wil men 't, schoon het zeer twijfelachtig is of die tijding tot hen heeft kunnen geraken, tot wie in het streng beleg van die stad geenerlei toegang mogelijk

(1) WAGENAAR Dl. V, bl. 98.

was. Het allerdeerlijkst gebrek heerschte daar, maar een blinde hoop op een wonderdadige verlossing deed deze dweeperen alles doorstaan; tot zij in de maand Junij 1535 (den 23ste) door een overlooper van hun, wien de Bisschop 400 man toevertrouwde, verrast werd. Hij kwam met dit zijn volk bij nacht voor de poort, en werd (bekend zijnde) ingelaten op het voorgeven dat hij mondbehoeften bracht. Binnen gelaten werd de wacht, en vervolgens al wat men slapende vond afgemaakt, tot het gerucht den Koning opwekte, die hij een brengende wat hij kon, zich dapper weerde, maar tegen 't nu intrekkend leger des Bisschops niet op mocht. Jan van Leyden zelf werd levend gevangen, en den 23ste Januarij 1536 met gloeiende tangen wreedelijk ter dood gepijnigd, 't geen een uur lang duurde, eer men de barmhartigheid had van hem een priem door het hart te steken[1].

Dit was het einde van het Rijk der Herdoopers en tevens van hunne Secte. Want die sedert dien naam gedragen hebben, hebben niets gemeen met hun, dan dat zij den kinderdoop niet omhelzen. - Men ziet dat de lezing der Openbaring deze menschen het hoofd op hol heeft gebracht; en inzonderheid de leer daar uit geput van het Duizendjarig Rijk. Een leer, die vrij algemeen door de eerste Christenkerk omhelsd werd, maar sedert door de Roomsch Katholijke Kerk veroordeeld is; welke de voorspelling van de duizendjarige heerschappij des Verlossers op aarde, op de overheersching der Pausselijke macht in Europa heeft willen duiden. Het gevaarlijk misbruik

(1) De [ijzeren] kooi, [aan den toren te Munster].

van zoodanig eene voorspelling, wanneer zij uit haar verband gerukt wordt door heethoofdige dweepers die zich heiligen gelooven, terwijl zij zich in alle misdaden wentelen, loopt in 't oog; en de Munstersche geschiedenis heeft een soort van vooroordeel tegen dit leerstuk doen opvatten. De steeds meer en meer toenemende zucht om alles figuurlijk en niets letterlijk te verstaan ('t eerste beginsel der ongodisterij) heeft het bij Roomsch en Onroomsch weldra geheel doen verwerpen, schoon 't in beide Kerken 't allen tijde door heilige en verlichte mannen is voortgeplant. Het hangt aan de geheele verklaring van het boek waar uit het geput is; 't welke als voorspelling duister en onverstaanbaar is in zoo verr' het nog onvervuld is; en waarvan al de vroegere verklaringen, of liever toepassingen, derhalve hebben moeten vervallen met al de voorspellingen daar op gegrond: maar het geen van jaar tot jaar en van dag tot dag klaar wordt, naar mate de vervulling der gebeurtenissen voortgaat. Hardnekkigheid in eens opgevatte gevoelens, en te lezen 't geen er niet staat, houden de wareld nog blind. Maar wat het leerstuk waarvan wij spreken betreft, het vereenigt Joden en Christenen en verbindt de oude aan de latere wareld, en 't Oude aan het Nieuwe Verbond. - Meer kan ik hier niet van zeggen; maar de Jood leze Daniël en de Christen Joannes, en hun hart zal te samen smelten in één en dezelfde verwachting. [Zie *de Opheld.*]

De beroemde Menno Simons, naar wien de Mennonieten zich noemen, is niet te min een kwekeling van deze zelfde Herdoopers, en met oplegging der

handen tot Leeraar gewijd door Obbe Filips, een van hun zendelingen: alhoewel later. En ook deze Obbe blijkt niet dat aan hunne uitsporigheden deel had. Men weet dat de Mennonieten zich alleen van de Hervormde Nederlandsche Kerk onderscheiden door drie leerstukken: te weten, afkeuring van den kinderdoop, van den eed, en van allen tegenweer. In mijn kindsheid was die kerk in drieën verdeeld. De Rechtzinnige is bij gebrek van Predikers, uitgestorven; de anderen zijn den Arminianen toegevallen, en onderscheiden zich alleen in 't stuk van den Doop.

De Keizer was in 1533 in Spanje gekeerd, en het was nu in 1535, dat hij, de verovering van het Koninkrijk Tunis door Hariadan Barbarossa, Vlootvoogd van Solyman, vernemende, uit Barcelona scheep ging met een vloot van 24 Galeien en 400 zoo Nederlandsche als Portugeesche vracht- en transportschepen en karavellen, waar bij zich in Sicilie nog een tweede vloot voegde, zoo dat de geheele menigte van schepen over de 500 bedroeg, die op den 14 Junij gezamentlijk zee koos, en naar Goulette stevende om de vloot van Hariadan, die in de nabijheid was, af te wachten. Hier onderschepten zij een Fransch schip, waardoor de samenzweering van François met Solyman tegen Karels vloot en staten ontdekt werd. De verdreven Koning van Tunis Muley Hassan kwam zich bij Karel voegen met geringe macht. Aan land gestapt, viel hem, na een hevig gevecht, de vesting en tevens 150 schepen van Hariadan in handen, waarvan het meeste geschut het wapen of zinstaal van den Koning van Frankrijk

droeg. Een geweldige neêrlaag van Hariadan, die 100,000 Afrikanen onbedreven volk, maar daar bij 10,000 Turken had waar hij zijn vertrouwen op stelde, dreef dezen naar Tunis: doch, als hij zich van daar weder te veld begeeft, breken de gevangen Christenen aldaar hunne banden, en maakten zich meester van het Kasteel; waar door Karel de stad bekoomt, waar hij over de 20,000 slaven in vrijheid stelt. De Fransche slaven zond hij naar hun vaderland, zoo wel als de anderen: de roof was onschatbaar, en daaronder vond men nog de oude wapenen in den mislukten tocht van Louïs-Saint verloren. De stad werd geplonderd en Muley in zijn gebied hersteld, 't geen hij aan Karel met twee valken en twee Afrikaansche paarden moest verheergewaden. Zijne overwinning verder in Afrika uit te strekken verhinderde hem eene ziekte in zijn legermacht, welke door de hitte des landstreeks en de overdaad van water drinken verwekt was.

Koning Christiaan II van Denemarken, (van wien wij op 't jaar 1525 gesproken hebben), geen hulp hebbende bekomen in de Nederlanden, had zich naar Oost-Friesland begeven en daar eenige macht vergaderd; en nu wederom den Keizer om eenige schepen verzocht hebbende, zoo wel als om uithetaling van de Bruidschat zijner Gemalinne, 's Keizers zuster, voor welke de groote steden van Holland, Brabant, en Vlaanderen borg gebleven waren, deed zeer onverwacht een stouten en moedigen stap, waar Europa van waagde. Hij was der Hervorming toegedaan, had die in zijn Staten ingevoerd, en zich

ten eenenmaal van de Roomsche Kerk afgescheiden; en het was zeer belemmerend voor Keizer Karel, hoe zich ten zijnen aanzien te gedragen. Karel dacht redelijk, billijk, en was zachtmoedig; maar hij was Godsdienstig. Zoo zeer hij bijgeloovigheden en verval en misbruik in de kerk betreurde, en verbeterd wenschte, zoo zeer stiet het hem tegen de borst, dat onbevoegde lieden, lieden zonder ordening of wijding, het heiligste aantastten, zich tot rechters over Goddelijke zaken opwierpen, 't Hoofd der Kerk (als zoodanig) smaadden, lasterden en vloekten, en geen Kerkgezag meer wilden; en in den eenen hock dus, in den anderen zóó, hervormden op eene wijze, (namelijk door ieders verstand tot rechter te maken, wat hij te geloven of te betrachten had), die niet dan scheuring, onrust, en binnenlandschen krijg konde voortbrengen, en het Rijk met de gruwlijkste opschuddingen (als den Boerenkrijg en dien der Wederdooperen) ontrustte. Hij gevoelde niet alleen, hoe zeer het Wareldlijk gezag aan het Kerkelijke hing, en de eerbied voor de Geestelijke macht het zijne als Keizer schragen moest[(1)], maar gevoelde ook hoe zijn plicht als Advocatus Ecclesiae (de eigenlijke grondlage van het Keizerlijk gezag en waar van zijn geheel praerogatif eene bloote *sequela* [gevolg] was), hem niet toeliet, zoodanige aanmatigingen tegen de Kerk lijdelijk aan te zien, maar zijn plechtige eed als Keizer aan de Kerk en den Roomschen stoel gedaan, hem wel degelijk tot handhaving van dezen verbond! - Zoo lang het Paus Leo

(1) (Waartoe het kroonen en zalven? - 't gewicht daar van).

gold en die voor Antichrist, Ongodist, enz. uitgemaakt werd, was het een geschil *de facto*, hem (Leo) persoonlijk aangaande, hoedanige er meer geweest waren, en hij kon als *extra partes positus* [onbetrokken in de zaak], het oordeel daar over aan een Concilie laten; of (des noods) zelf zich tegen hem stellen; maar geheel was de zaak veranderd, nu men de Roomsche Kerk voor 't Apocalijptische beest, voor ongodlijk, onchristelijk, afgodisch, en door God vervloekt verklaarde, en den volken 't bevel van den Hemel aankondigde: ‘gaat uit van haar! hebt geen deel met haar;’ en nu men niet slechts alle *primatie*, maar alle Kerklijke onderscheiding die er bestond (zelfs die door de Apostelen-zelven was ingesteld) afschafte en vertrad, en de *suprematie* naar willekeur in het eene land aan den Vorst werd gesteld, in het andere aan het volk zelf. Dit, en de openbare ontheiliging van alle Sacramenten (of die men eeuwen lang als zoodanig aanmerkte, 't huwlijk-zelf, de band der maatschappijen niet uitgezonderd) vorderde Karels geweten strafwetten af tegen zulke excessen; en waar zij opentlijk gepleegd, en den volke als plicht voorgepredikt, of in een opstand met de wapenen gehandhaafd werden, het zwaard der gerechtigheid, en dat des oorlogs op te nemen.- Het was (om het dus uit te drukken) geen zuivering van den Augiâs-stal der Katholijke Kerk, zoo als Hercules op Vorstelijk gezag uitvoerde, door een regelmatige doorloop aan een stroomend water te geven: maar de Herkulessen van dien tijd gingen, zonder last of beroep, ieder waar-hij goed vond, met alle hun helpers, wijs en zot, verstandig en onverstandig, uit

al hun macht aan het pompen met allerlei stroomen, putten, poelen, bronnen, regenbakken, en modderkuilen, en zetteden stal en huis en erf tot over de ooren in 't water, dat hier eenig slik afspoelde, maar elders verdubbeld en met nieuwe vuiligheid achterliet; en het was tijd om het verdere pompen te verbieden, en aan een regelmatig schrobben te denken. Vooral daar François de I meê aan het water dragen in Duitschland was, of er iets aan ontbrak om alles te doen verzuipen(1).

Karel moest derhalve (hoe gezind voor een reformatie) zich wel tegen zulk eene reformatie verklaren, en openlijk als voorstander der zoo vijandlijk aangevallen kerk gedragen, en hij mocht de vriend, de bondgenoot, de medestander der vijanden van die Kerk niet zijn. Doch zijn zwager Christiaan was een dier zich meest onderscheidende vijanden. Geen wonder, dat hij niet besluiten kon, maar weifelde, om hem (schoon in een regtmatige zaak) hulp te bieden, daar die zaak de partij tegen welke hij 't zwaard verplicht was op te vatten, tegen hem, als *persona moralis* (als Keizer) versterken moest. Hij deed veel om Christiaan van het Lutherdom af te trekken; maar deze was standvastig in zijne eens aangenomen begrippen, waar in men wil dat Duveke niet slechts hem, maar ook zijne Gemalinne gebracht had. - Wat de bruidschat betrof, die ƒ50,000 bedroeg, Maximiliaan had dit altijd laten sleuren, en het viel, in de belemmeringen waar in Karel zich

(1) Men zwijge, dat de geheele Reformatie een Republikeinsche geest en strekking had, die niet dan te veel in 't Rijk, en vooral in Karels Erflanden veld had gewonnen, en die hij in allen opzichte te vreezen had.

bevond, zwaar, deze som bij al de buitengewone oorlogslasten die nog liepen, uit te breken. Ondertusschen had de Luthersche Christiern in de Nederlanden zoo veel vrienden als er begunstigers van de Hervorming waren. Hier steunde hij ten deele op, ten deele op het volstrekt onbezet zijn van Holland met eenige krijgsmacht, en hij viel met zijn bij een geraapte manschap, (maar die hij geen kans zag naar Denemarken te voeren,) in onze Provintie, liep 't platte land af (want zijn troepen moesten ecten) vond de Haag ledig door de vlucht der Ingezetenen, die een half uur te voren van zijne nadering hoorden, kwam in Alkmaar dat nog geene muren of poorten had, en in Hoorn, en toen vond de Landvoogdes, die ter wareld geen troepen bij de hand had, het gemakkelijker en nog minder kostbaar, hem wegens den bruidschat te genoegen, en eenige schepen te geven, dan hem met een daartoe nog eerst te werven leger, of te verjagen of dood te slaan. Hij bekwam dan, ten spijt' van de genen, die belang bij den Oosterschen handel hadden, en daar uit een vredebreuk vreesden, hun nadeelig, behalven zijn bruidschat, 12 oorlogschepen waar mêe hij zijn tocht ondernam en tot stand bracht. - De uitslag echter van dien tocht was ongelukkig; hij werd tot eene onderhandeling verlokt, waar bij van zijn goede trouw misbruik gemaakt werd. Hij geraakte aan het mijmeren, gaf zich in de macht van zijn vijand, werd gevangen, jaren lang in de gruwlijkste gevangenis in een toren met nog één man, wien hij daar overleefde, vastgemetseld; en zijn tegenstander, Koning van Denemarken in zijn plaats gekroond (Fredrik

van Holstein,) die niet wist door welk geluk hij zoo verr' gekomen was, deed zich nu gelden, nam (quasi) den Hollanderen de gedwongen hulp aan Christiern bewezen, kwalijk, nam hun schepen met hulp der Lubekkers, daar hij nu vrede meê had en die sints lang nijdig op onze zeevaart waren[(1)].

Frederik maakte echter weldra weder nieuwe aanspraken: maar hij wilde nu met Holland alleen te doen hebben, 't geen hij dacht aan te kunnen, en hij deed de overige gewesten aanbiedingen; maar de Landvoogdes verbood dezen afzonderlijk en buiten Holland te handelen. Frederik hield zich stil, zoo dra de Landvoogdes hem verklaren deed, dat zoo hij de Hollanders niet ongemoeid liet, de Keizer hun zaak als de zijne zou aanzien; maar nu ruide hij de Lubekers op, en dezen rusteden schepen tegen ons uit. De Landvoogdes hield woord, en daar geschiedden hier nieuwe uitrustingen tegen, grootendeels ten koste des Keizers. En zoo begon dan nu ook de zee-oorlog de gedaante van een *bellum justum* (d.i. van een oorlog van Mogendheid tegen Mogendheid) aan te nemen, daar zij te voren slechts eene soort van zeerooverij onder oogluiking der Vorsten, of ten hoogste een *bellum privatum* geweest was. - Fredrik overleed in 1533; en zijn zoon en opvolger Christiern III neigde tot vrede; de Hollandsche vloot hield de Zond tegen de Lubekkers open en hen in ontzag; en het kwam tot een vrede en verbond van koophandel met Denemarken, en een bestand met Lubek.

(1) (Dit gaf bij ons gebrek aan granen enz.: - dit weer klachten 'er over enz. - wapening van schepen tegen de Oosterlingen: - en vrede.)

Op deze Deensche vrede volgde in 1535 het veroveren van Koppenhagen door de Lubekers, die, met den Graaf van Oldenburg verbonden, het daar op gezet hadden om nu Christiaan den III te onttronen, en den wettigen Christiern den II te herstellen. - Dit bragt een sluiting van de Zond te weeg voor de Hollanders, en gaf gelegenheid dat de Landvoogdes, voor gebrek aan granen vreezende, den uitvoer daarvan door een belasting trachtte te stremmen. Een hevige klacht hierover van de kooplieden (die zich nu ook van die vrees bedienden om den prijs te verhoogen) ging op, en het was toen dat men het eerst het problema over de nuttigheid of schadelijkheid van een verbod van uitvoer in tijden van schaarschheid bij onze Staatslieden behandeld vindt; en waar over men de staatsstukken mag nazien. Het gevolg dezer beraadslagingen was, dat de belasting werd afgeschaft.

De onlusten in het Noorden konden ondertusschen door den Keizer (door verwantschap en plicht verbonden, het belang van zijn zusters kinderen aan te nemen, daar zij zelve hier te lande gestorven was) niet langer stilzittende aangezien worden. Christiaan de II had aan haar drie kinderen verwekt, waar van de zoon gestorven, en de oudste dochter (Dorothea) aan den Paltsgraaf Fredrik van den Rhijn gehuwd was. De Keizer vorderde ten behoeve van deze en van den gevangen Koning (ter gunst van wien hij echter tot dus verre zich nooit dan door gezanten en voorslagen ter bemiddeling had laten zien) en tot ontzet van Koppenhagen, dat nu door

Christiaan III belegerd werd, schepen van zijn onderdanen, om troepen over te voeren. Hier had men in Holland geene ooren naar; doch een op handen zijnde verbond van de Lubekers met Christiaan de III, waar door de Lubekers geheel meester van de Zond geweest zouden zijn, deed de meening veranderen en men gaf 25 schepen van oorlog (zoo 't toen heette) behalven de kleinere vaartuigen. Koning Gustaaf de I (die als Koning van Zweeden de gezworen vijand van Christiern II, en dus in die twist Christiaan den III genegen was) kwam in 't spel, en dat deed mijn goede Hollanders, zoo beweeglijk als hun beursprijzen, weer te rug treden. Hier kwam bij, dat de Holsteinsche Koning van Denemarken zich nu met Hertog Karel van Gelder verbond, ten einde de Hollanders t' huis bezig te houden, om hem niet in 't Noorden te kunnen belemmeren, Men dreigde Holland in geval er hulp naar Denemarken gezonden werd, met een inval door zekeren Meinard van Dam, die een onderdaan van den Hertog van Gelderland was, en zich aan het hoofd vond van eenige manschap onder Deensche vaandels geworven en toen ter tijd in Groningerland, waar Karel van Gelder nog voet had. En welke Meinard van Dam zich *Schoppen-Koning* noemde.

Groningen, naamlijk, was onder Friesland 't geen den Keizer had aangenomen, niet begrepen; maar bij de onderwerping aan den Hertog van Gelder taliter qualiter gebleven, waarvan wij op zijn tijd verslag deden. Zijn gezag echter, na dat Overijssel en Friesland beide hem geheel ontvallen waren, was daar door in evenredigheid met zijn vermogen om

hen in den band te houden, verslapt en verminderd; en hij had zoo veel reden van onvergenoegdheid over deze Stad en Gewest, dat hij zich van de bende van Meinard van Dam bedienen wilde om haar te dwingen en er een kasteel op te richten, dat hem van hare gehoorzaamheid verzekeren kon. - Dit bewoog nu dat gewest in het jaar 1536 om den Keizer als Hertog van Brabant, Graaf van Holland, en Heer van Friesland en Overijssel, de oppermacht aan te bieden. - Karel van Egmond zou zich des hebben mogen beklagen: maar hij had zich reeds in 1534 trouwlooslijk met Frankrijk tegen Karel verbonden, en hem (François) zijn land opgedragen; waar door hij zich Karels gevoeligheid wederom geheel op den hals gehaald had; en deze aarzelde dan ook niet de aanbieding aan te nemen, en Groningen met de Ommelanden dus als eene afzonderlijke provincie bij de overige Nederlanden te voegen.

De toebereidselen tot den krijg in Denemarken werden ook om de bedreiging niet nagelaten, maar voortgezet; doch Christiaan III bemachtigde Koppenhagen intusschen, en de Paltsgraaf zag (bij dezen tegenstand) dadelijk af van zijn ontwerp: zoo dat de expeditie van den Keizer verviel; en de Holsteinsche Koning nu met zijn nageslacht van het vredig bezit van den Deenschen throon verzekerd werd; om naderhand aan een nog minder beteekenend geslacht plaats te maken; *mox daturi regno progeniem vitiosiorem*[1].

(1) [Aanspeling op een bekend gezegde van HORATIUS, van voortgaande verbastering van geslachten.]

Van Utrechts vereeniging met Holland is reeds gesproken. Ik weet niet of ik opgemerkt heb, dat, hoe zeer Karel te wijs was, om deze Provintie met die van Holland tot één te smelten, zoo als de *onnoozelen* en de *schalken* in den lande wenschten[(1)], hij den zelfden Stadhouder echter aan Holland en Utrecht gaf, het geen beide provintien nuttig was. Het was hierdoor, dat van toen af Overijssel als eene bijzondere provintie aangemerkt begon te worden, en niet meer als onderhoorig aan 't Sticht: het geen opmerking verdient.

Het eindeloos gesukkel wegens de beden veroorzaakte dat men bedacht werd, om in Holland *algemeene* en *perpetueele* accijnzen in te voeren; op gelijke wijze als de *schild*- en *morgentalen* perpetueel waren, die toen de eenige duurzame last waren, en sedert onder den naam van *verponding* betaald zijn geworden. Doch dit vond te veel tegenstand. -

Karel had zijn tocht tegen Barbarijen zegerijk (alhoewel niet ten eenenmaal naar zijn wensch) voleindigd en het was tijd om aan den oorlog tegen François den vereischten nadruk te geven. [Zie *de Bijvoegs.*] Graaf Hendrik van Nassau viel dan ook in 1536[(2)] met 's Keizers legermacht in Picardijen; en na de nieuwe verbintenis door Karel van Egmond met François aangegaan, moest het tevens een oorlog met Gelderland zijn. Kort daar op echter werd de vrede met dat gewest op den vorigen voet

(1) d.i. De argeloozen, en de Hoeksche factie.
(2) Het sterfjaar van Erasmus! - ook van Graaf Henrik van Nassau.

hernieuwd, doch daarbij door den Hertog Groningen en Drente met Koeverden afgestaan voor ƒ35,000 eens, en ƒ25,000 jaarlijks. Doch daar de Franschen in 1537 (ter gelegenheid dat gebrek aan geld den voortgang der Keizerlijke wapenen zeer vertraagde) van hunne zijde in de Nederlanden vielen, had Karel van Egmond de trouwloosheid van een aanslag op Enkhuyzen te ondernemen; doch dit mislukte hem en hij droop met schaamte af, zijn toeleg op een lage wijs verbloemende[(1)] en zijn ankers ten prooi latende, die hij kapte, en die nog in mijn tijd aan de Enkhuizer toren te pronk hingen.

Met Frankrijk werd 11 Januarij 1538 een bestand voor tien maanden gesloten, maar ter zee niet gehouden, waar men op elkander roofde en samen streed[(2)]. In Junij was er een persoonlijke *entrevuë* tusschen Keizer Karel en François te Aigues-mortes, en zij veranderden het gemaakte bestand in een vrede, of (beter gezegd) in een langer bestand voor tien jaren. De Paus die deze bijeenkomst der twee zoo lang vijandelijke Vorsten bewerkt had, drong zeer aan, dat zij elkander omhelzen zouden, maar daar kwam niet van. De voorwaarden bij dit verdrag bepaald waren zeer ten voordeele van Karel; of liever, van zijne vrienden en aanhangeren. Onder anderen behelsden zij het te rug geven van Oranje aan den Prins, dat te Madrid, en sedert, en nu weêr

(1) 'Die schepen zonden zijn Neef, den ouden Kardinaal van Bourbon, afhalen', was zijn verschoning aan de Amsterdammers voor wier schepen hij vreesde.
(2) NB. Twee Fransche Oorlogsschepen door een klein krijgsscheepje van Dordrecht genomen.

bedongen en aangenomen, en bezworen, en geteekend, en bezegeld was, maar François niet van 't hart kon.

Edoch Karel van Egmond rustte nog niet van zijn ranken, en kon het denkbeeld niet lijden dat zijn land aan Keizer Karel versterven zou. Daar hij nu geenen afkomeling had, trachtte hij zijn land bij zijn overlijden aan Frankrijk te brengen, en hij poogde in 1537 de Staten des Lands over te halen om dien tot Heer aan te nemen.

De Staten kantten zich sterk tegen dit zijn ontwerp, en daar hij 't wilde doordrijven, ontstond er een inlandsche oorlog, waarin de Geldersche steden 's Hertogs kasteelen en sterkten om verr' haalden, en die zich niet aanvallender wijs gedroegen, Oostenrijksche of Kleefsche bezetting tegen hem innamen. Hij werd dan genoodzaakt dit op te geven; maar nu wilde hij (in spijt van alle verbonden) zijn *zusters* (Filippa) zoon Antonij bij Hertog Herbaren van Lotharingen verwekt, zich doen opvolgen. De Staten weigerden zich ook hier aan. Maar door zoo lange oorlogen afkeerig geworden van Oostenrijk, wilden zij Willem den zoon van den Hertog van Kleef en Gulik, met de dochter van dezen Antonij doen trouwen, en dan als opvolger aannemen en huldigen; en dezen band nog door een tweede huwlijk van den zoon van Antonij met de tweede dochter van den Hertog van Kleef versterken. Hem dit opgedrongen hebbende, dwongen zij hem (dien zij nu mistrouwden) de verdediging des lands aan den Hertog van Kleef onder den naam van *Schermheer* over te geven. - De Hertog van Kleef was zwak of

dwaas genoeg om zich daar zeer verheerlijkt mêe te vinden, daar een som gelds voor te betalen, en tevens te bewilligen dat voortaan geen Hertog van Gelder oorlog of vrede-verdrag zou mogen maken dan met goedvinden der Staten, en daar van werd een verdrag gesloten in de maand Januarij 1538. De arme Karel van Egmond zich dus vervoogd ziende, stierf van hartzeer en spijt, nog geen zes maanden daar na[(1)].

Met Karels dood eischte de Landvoogdes de onderwerping aan den Keizer volgens de verdragen. De Hertog van Lotheringen trachtte zijn voorgewend erfrecht (of van zijne vrouw en zoon) bij 's Lands staten te doen gelden; en Willem nu Hertog van Kleef, na zijn recht mede op zijn wijs verdedigd en die verdediging schriftelijk aan de Rijks-vorsten gezonden te hebben, en zich ondersteund vindende door den wensch en aanhang der Staten van Gelderland, wikkelde zich in een oorlog met Karel, die zoo noodlottig voor hem afliep als men weet, en nader te pas zal komen. - Hij vestigde zijn recht

α) Niet slechts op de overeenkomst straks gemeld met de *Staten van Gelderland* en (quasi) met [Hertog] Karel, waar van de nietigheid in het oog straalt: maar ook *β*) op zijn afkomst uit Vorsten die voortijds Gelderland en Zutfen wettig bezeten hadden. Hij beweerde naamlijk, dat na doode van Reinout IV, niet *Aarnout van Egmond* (Karels grootvader) had

(1) Karels karakter: dapper, braaf, maar fougeux als zijn vader Adolf, en zwak van verstand als zijn grootvader. Zijn ongeluk was zijn gevangenschap in Frankrijk, waar men zijne ziel vergiftigd had met Fransche staatkunst en trouwloosheid.

moeten opvolgen, maar Adolf de Hertog van Berg, dezes Reinouts Neef van grootvaders zijde. Dit was een verder cognaat voor den naasten voortrekken, want deze Adolf van Berg was de dochters zoon van Reinout den I, overgrootvader (of de zusters zoon van Reinout den II, grootvader) van Reinoud den IV; terwijl Aarnout van Egmond de dochters-zoon van dezen Reinout den IV was. Het zij men derhalven mannelijke, het zij men vrouwelijke, het zij men linéaire, het zij men gradueele computatie te baat nam, Adolf van Berg lag altijd achter bij Aarnout van Egmond. [Zie de *Opheld.*]

Men moet zich verwonderen over zoodanig een verdediging: maar nog ruim zoo veel mag men het over de gronden die men Keizer Karel deed aanvoeren in een geschrift daar tegen van zijne zijde te Regensburg overgegeven, en door den beroemden VIGLIUS AB AYTA gesteld. Doch het toont, hoe onzeker het in dien tijd reeds geworden was met de erfvolging in de Rijks-leenen, en het onderscheid tusschen Rechte en Spille leenen. Karel de V had zich eenvoudig aan het verlei van Karel den Stoute, zijn overgrootvader, door Keizer Fredrik III te Trier openlijk en plechtig verleend, te houden. Quo jure aan 't Rijk vervallen, had hij niet te onderzoeken, 't Leen was aan zijn overgrootvader gegeven: 't was door zijn grootvader Maximiliaan wederom (schoon met interruptie zoo men stellen mag en een nieuw verval aan het Rijk) door dezen zeg ik als Keizer, aan zijn vader Filip verleend. Hier tegen viel niets te zeggen, en er behoefde niets meer. Maar in plaats van dit wordt het recht van het huis van Egmond

beweerd, hoe zeer dit als onverdedigbaar bij het Duitsche Rijk veroordeeld was geworden; en daar op, en op den daar op gebouwden afstand en de als ten gevolge daar van gedane verleien, wordt dan Karels recht gegrond. - Het schijnt dat men beducht was, met zich aan eene mannelijke Erfvolging te hechten, de successie van Maria van Bourgondie in gevaar te stellen van betwist te worden, en dat onze Nederlandsche Rechtsgeleerde aan bevelen gebonden was. [Zie *de Opheld*.]

De gevolgen der herdooperij hielden nog niet op in ons Holland met de inneming van Munster. Nog een van deze Dweepers, *David Joris* genaamd, een groot glasschilder, een der Leeraaren van dien aanhang, en die vele leerlingen had, herdoopte of zelf of door dezen, ontzag zich niet bij wijlen, het H. Sacrement der Roomsch-Katholijken en de Priesters te smaden, en men kondigde hier te lande placaten tegen hem af, en strafte verscheiden personen, herdoopt of schandelijke zonden beleden hebbende, die men wil dat hij voorstond. Hij week naar Bazel waar hij stierf, en leefde zoo daar als bevorens hier te lande, zeer wellustig(1). Drie jaren na zijn dood werd zijn lijk opgegraven en bij vonnis verbrand. Met dat alles wordt deze beschuldiging tegengesproken, en alles daar omtrent is zeer onzeker. Hij voegde in Bazel zich bij de Zwinglianen. Nevens hem maakte Jan van Batenburg gerucht, maar deze was geweldiger en voerde veel geweldenarijen uit.

(1) (Hoe de dweepzucht hier toe betrekking heeft? -)

Doch deze onlusten beletteden niet dat men in 1539 in Holland en Zeeland een vloot tegen de Turken uitrustte, om zich bij die van Spanje te voegen, waarmeê dan een tocht ter verovering van Konstantinopel gedaan zou worden. 44 Schepen vertrokken er uit Veere ten dien einde in 1539 naar Mallaga, en 56 liepen er uit Amsterdam boven dien uit; maar dezen, in Engeland ingeloopen, werden te rug gezonden, om dat de beraamde tocht geen voortgang had. Van Filip des Goeden tijd af, had men de noodzakelijkheid van eene algemeene vereeniging tot een aanvallenden krijg tegen de Turken ingezien, en alles had zich daartoe gereed getoond, en zefs de weerlooste en geringste personen alomme daar toe bijdragen in geld gedaan; maar Frankrijk had dit alles steeds door openlijke of heimlijke tegenwerking verijdeld. Om geene andere reden zoo zeer, als om dezen tocht ten uitvoer te kunnen brengen, welken Karel innig ter harte nam, had hij zoo lang naar een vaste vrede met Frankrijk gehaakt. Deze vrede was er, maar men kon de openbare vijandelijkheden van dit duivelennest beter stuiten dan de intrigue. Deze, die in Duitschland bij de Protestanten; in Gelderland, Gulik, en Kleef, bij de nieuwe aanspraakmakers op de opvolging; en in Vlaanderen bij de nu zoo lang stil en vredig geweest zijnde Gentenaren, grooten invloed verkreeg, verplichtte Karel van zijn zoo lang gekoesterd ontwerp af te zien, en integendeel (wilde hij geheel Europa niet blootstellen aan de alleruiterste jammeren) den in Afrika reeds begonnen oorlog tegen Soliman door een bestand dat hij met hem sloot, te staken, en

zijne zoo kostbaar vergaderde vloot te betalen en t' huis te zenden.

Karels Gemalinne, Izabelle van Portugal, overleed op den 1 May van dit jaar 1539 te Toledo in 't kraambed. Zij gelag van een zoon, maar die weinige dagen leefde, en liet nevens Filip (den II), twee dochters, Maria en Joanna achter.

De onlusten in Gent hadden haar eersten oorsprong in de bede door de Landvoogdes Maria in 1536 gedaan, waarbij zij, tot de Fransche oorlog de gezamentlijke gewesten 1200,000 Guldens vroeg en verkreeg, waarin Vlaanderen een derde (ƒ400,000) te betalen had. Schoon de Provintie hier in gereedelijk had toegestemd, weigerde Gend. De Landvoogdes doet daar op (naar stijle van dien tijd) eenige burgers der stad, te Brussel, te Mechlen, te Andwerpen, en elders, aanhouden, ten einde de stad betale. De Gentenaars doen daar een vertoog tegen bij de Landvoogdes, op grond dat zij tot geen buitengewone bede gedwongen kunnen worden, volgens brieven van 1296 door Graaf Gui, van 1334 door Lodewijk van Nevers, en van 1477 door Vrouw Maria van Bourgondie gegeven. De Landvoogdes verwijst het onderzoek over de quaestie en de waarde of toepassing dier Brieven aan den Hoogen Raad te Mechelen of 's Keizers geheimen Raad te Brussel, (naar hun eigen verkiezing, het zij zij de zaak judicieel of politijk behandeld willen hebben) maar verklaart, dat zij zich wel aan dat oordeel gedragen zal, maar intusschen haar begonnen executie niet afdoen zal,

ten zij zij hun aandeel in de ƒ400,000 betalen. De Gentenaren zenden daar op boden en brieven naar Brugge, Iperen, en die van den Vrije, (zijnde de drie andere Leden, nevens welke zij de Provintie Vlaanderen helpen uitmaken,) om hun sustenue te ondersteunen, maar dezen weigeren, op eenige kleine steedjens na van die districten, die bevreesd waren voor 't machtige Gent, zich hun geschil aan te trekken. Doch de Staten van Vlaanderen leveren niet te min een verzoekschrift in, ten einde de Landvoogdes de executie van Gent wille opschorten, tot de Keizer in Spanje, zich-zelv' daar over verklaard zal hebben. Zij bewilligt hun drie maanden (waar zij zeer meê te vreden zijn) om het besluit van den Keizer te verkrijgen, maar de Gentenaren daar niet mêe vergenoegd, protesteeren tegen haar, en bieden haar in plaats van geld een bepaald getal manschappen onder hun vaandel en in hun soldij voor eenige bepaalde maanden aan, onder protestatie (bij weigering,) van de gevolgen voor haar rekening te laten! De overige staatsleden, Vlaanderen uitmakende, brengen niet te min de zaak voor den Keizer. Deze na verhoor der kommissie, beveelt op den 31 Januarij 1539 den Gentenaren aan de Landvoogdes als aan hem-zelf, te gehoorzamen, maar de zaak van het privilegie, zoo zij dien onverminderd daar op staan willen, of eenigzins daar mêe aan hun recht te kort gedaan achten, voor den Hoogen-Rade te Mechlen of voor zijn Geheimen ter beslissing te brengen, en zich dan daar naar te regelen, tot zijne overkomst. Hij schrijft tevens aan die van Gent aan, dat zij voldoen moeten, en zijne Zuster wel gedaan had, en aan den

Raad van Mechlen, om zijn wil bekend te maken. Die van Gent ontfangen den Graaf van Reuts, die door den Keizer met den brief aan hen gezonden werd, zeer honend, zeggen hem dat hij hun valsche en verdichte brieven voorlegt, en behandelen hem met verachting. Zij leveren op nieuw verzoekschriften in, waarin zij te kennen geven dat Karel van den aanvang zijner regeering tot dit jaar 1539 omtrent 5,900,000 Gulden van Vlaanderen-alleen getrokken had, en dat zij derhalve nogmaals verzoeken met een getal manschappen te mogen volstaan, en dat haar Burgers losgelaten mogen worden; waar op de Keizer niet antwoordt, zich gereed makende tot de overkomst.

De gijzeling der Gentsche burgers niet batende, vervordert de executie, daar toe de vereischte letteren Executoriaal bij den raad van Mechelen geligt hebbende, bij wege van panding. De Gentenaars vatten nu de wapenen op, verjagen de deurwaarders, nemen eenige plaatsen bij verrassing; verbinden zich onderling, en zenden gemachtigden naar Frankrijk (hun oude toevlucht) om hulp en bescherming, zoo niet om zich geheel aan de heerschappij van François te onderwerpen. François die dit vuurtjen wel onder de hand stoken, maar in dit oogenblik, daar hij hoopte dat Karel zijn zoon den Hertog van Orleans met Milanen beleenen zou, niet met den Keizer breken wilde, zend het aanbod en verzoek zoo 't daar was (in allerhaatlijkste termen vervat), in Spanje naar Karel.

Wanneer men in Gend dit vernam en tevens de overkomst van Karel uit Spanje, die zijn reis (tot

aller verbazing) midden door Frankrijk nam, wist men niet, hoe zich te gedragen, en zat met de handen in 't hair. Want het was niet alleen de weigering als weigering, en wederstand als wederstand, waar aan zij zich schuldig gemaakt hadden, maar dit alles was verzeld gegaan met de oude Gentsche ochlogarchie[1] en alle haar gruwelen van moorden en pijnigen, zoo dat er de hairen van te berge rijzen, te lang om hier *en detail* te verhalen. - Doch het geen comicq daar bij is, is dat het gemeen daar altijd met denkbeelden van privilegie vervuld, onder de privilegien, die het nu, eens vooral, zelf zien wilde en in druk uitgeven, op 't Raadhuis, naar nooit bestaan hebbende stukken zocht, als dat van den zoogenaamden *Koop van Vlaanderen*, het gewichtigste van alle, maar ongelukkig een louter fabeltjen waar aan zij geloofden, en over het niet vinden waar van zij woedend werden.

Deze reis had hij (Karel) dus ingericht op sterk en herhaald verzoek van François, die, zich bij hem verdacht gemaakt hebbende door zoo vele trouwloosheden, hem zijn kinderen tot gijzelaars bood. Karel begreep, na rijp beraad, een onbepaald vertrouwen te moeten toonen, daar de jaartijd en andere omstandigheden hem niet wel een anderen weg toelieten; en men toonde of vertoonde hem ook alle hartelijkheid. Dit echter nam niet weg dat te Amboise in de toren van het kasteel waarin hij was (François

(1) [d.i. Regering van den grooten woesten hoop onder eenige, ook al telkens wisselende menners: als men in het vierde Deel gezien heeft, van Gent en Brugge ten tijde van Maria en Maximiliaan. H.W.T.]

was in de ander) met een flambeau of waschkaars de behangzels der kamer van binnen in den brand werden gezet, en hij daar met zijn gevolg bijna van de rook verstikt was; 't geen eene onvoorzichtigheid heeten moest; en dat er te Orleans groote raadplegingen gehouden wierden, of men hem niet vast zou houden. Aan eerbetooningen ontbrak het hem niet.

Op den 24 Februarij 1540 kwam de Keizer met zijne zuster de Landvoogdes, en zijn broeder den Roomsch-Koning die uit Duitschland overgekomen was, binnen Gent (waar ook de Staten der Nederlandsche Gewesten zich lieten vinden). Hij was verzeld van 1500 ruiters, deed alle poorten en posten bezetten, en vergaderde de Staten van Vlaanderen, voor wie hij zijnen Procureur Generaal de beschuldiging tegen Gent, wegens hun gedrag deed voordragen. Deze merkte tevens aan dat de brief van Graaf Gui, waar op zij zich (quasi) beroepen hadden, niet de minste betrekking had tot beden aan de Staten des Lands gedaan, en waarin zij, toegestaan zijnde, hun aandeel noodwendig dragen moesten, maar van 't opleggen van bijzondere belastingen aan de stad gewaagde en dan nog met restrictie, zoo de meerderheid daar niet in bewilligd had. Dat het Privilegie van Graaf Lodewijk van Nevers niet sprak van beden of lasten door den Graaf gevorderd of te vorderen, maar andere contributien of lasten buiten den Graaf, met oplegging zelfs van straf aan de genen die ze zouden willen opleggen. En dat het privilegie van vrouw Maria met geweld afgedwongen, herroepen, en nooit erkend was: zoo als

zij zelf ook in 1485 daar afstand van gedaan hadden. Dat ook die zelfde allegatien in 1525 reeds gemaakt en in judicio geöordeeld en gewezen was dat, dezen niet tegenstaande, de Graven van Vlaanderen het recht hadden opbrengsten van gelden over de Provincie te bevelen, en zoo zij van drie Leden toegestaan waren, jegens de Gentenaren executabel waren. Hij brengt tevens bij, dat zij in de 25 jaren waarvan zij spreken het zesde deel der som waar over zij klagen niet opgebracht hebben, en hij concludeert, dat zij om hun opstand, samenzweering, en opvatting der wapenen en verdere attentaten, als schuldig aan gekweste Hoogheid, verklaard zullen worden niet alleen vervallen te zijn van alle privilegien enz., maar zelfs lijf en goed verbeurd te hebben.

Na gehouden pleidooi, waarin de Advocaat der Gentenaars meer depreceerde dan defendeerde, en eindigde met 's Keizers clementie in te roepen, wordt verklaard dat hun request tegen het geen door de drie Staatsleden gestemd is, niet toegelaten kan worden, hun protesten van nul en geener waarde zijn, en zij vervallen zijn van alle rechten en privilegien, 't zij de stad, 't zij de gilden verleend, met afschaffing van hun form van regeering, en opeisching van het purperen en het zwarte boek, als van geen gebruik meer, en verbod van zich daar wederom op te beroepen, of er afschriften of uittreksels van te maken en te bewaren sub poena falsi; en met confiscatie van al wat de stad behoorde (Roeland met name daar bij), en verbod van na dezen ooit geschut te gieten of te mogen bezitten.

Voorts wordt hen de vernederde plechtigheid opgelegd van in vrij grooten getalle (ruim vijfthalf honderd) in lange zwarte kleederen, ongegord, blootshoofd, (maar de aanstokers en belhamels, in 't hemd, en met den strop om den hals) van het stadhuis af in processie door de stad, den Keizer, op de knieën berouw te komen betuigen, beterschap beloven, en genade smeken: met oplegging wijders van een boete (buiten en behalve hun aandeel in den opbrengst der bede) van ƒ150,000 eens, en jaarlijks in perpetuum ƒ6000, en bevrijding van 's Keizers kamer van de 550 pdn. Vlaamsch, die zij aan de stad wegens oude schulden van Karel den Stouten betaalde, en vernietiging van de brieven daar van zijnde. Nog om alle extorsien gedurende die rebellie met de intrest te rug te geven, en slechting van de grachten en werken, ten dienste van hun opstand gegraven en opgeworpen: ook slechting binnen drie maanden, en ten hunnen kosten, van hun eigen muren, poorten, torens, en grachten van de Andwerpsche poort tot de Schelde, om van de materialen daar van een kasteel in de voorstad van St Bavo te bouwen. En onder deze voorwaarden bekomen zij vergeving, behalven die sedert 's Keizers inkomst in de stad zich misgaan hebben mochten of nog gevangen zijn, waar van de straf of vrijstelling aan hem blijft.

Wanneer wij nu dit geheele werk wel beschouwen, en afzonderen wat wezendlijk in verschil, en wat bijkomstig was; zoo zien wij dat het nêerkomt op het bloote punt van *overstemming* in de Staten-Vergadering. Zij begrepen in 't stuk van belasting

niet overstemd te kunnen worden, de overige Staatsleden begrepen met de Landvoogdes het tegendeel; en zij grondden dit op voorrechtbrieven, die de beden niet raakten. Het vonnis moest dus wel tegen hen vallen: doch die sustenue werd niet gestraft, maar hun opstand, welke zij op dien grond ondernamen, en al hadden zij recht gehad, even strafbaar geweest was.

Dit bevel of vonnis werd den 30ste April 1540 uitgesproken, en den 12de May werd de grondslag van het kasteel gelegd. (Dit kasteel heeft bestaan tot in 1576, wanneer het van de Burgers in de toenmalige beroerten afgebroken werd; doch het werd in 1585 herbouwd.)

Van de gevangen Gentenaars werden er 26 met de dood gestraft, vele anderen naar hun vermogen zwaarder of lichter beboet. Velen moesten bedevaart doen.

Op denzelfden 30ste April gaf hij hun eene geheel nieuwe Regeringsvorm, ‘ten einde (zegt hij) onze stad Gend beter, rustiger, en vrediger geregeerd worde, en de eindelooze ongelukken en rampen, uit de vorige regeeringswijze ten eenenmale weggenomen worden, en recht en gerechtigheid aan een iegelijk op gelijken voet toebedeeld worde[(1)].’ En deze Constitutie bevat 80 artijkelen.

Voorts nam hij die van Oudenaarde desgelijks hunne privilegien af, en gaf hun nieuwe reglementen, omdat zij zich met de grootste drift en hardnekkigheid bij de Gentenaren gevoegd hadden.

(1) PONT. HEUT. pag. 266. [Zie voorts de *Bijvoegs.*]

Drie maanden bleef Karel te Gent, en zat daar aan 't hoofd van den Raad van Vlaanderen te recht.

Onder de zaken die daar door hem berecht werden, was de doodstraf van Reinier van Brederode, die eindelijk zoo verr' gekomen was, dat hij zich aan de van der Marken verzwagerd hebbende, met hun zich onder Fransche clientele had begeven, en het wapen van Graaf van Holland openlijk aangenomen, zich alreeds zeker wanende in zijn aanslag om daar voor erkend te worden. Hij werd ter dood veroordeeld, maar na dat de zaak van Gent afgedaan was, verzachtte de Keizer het vonnis, en hem, ten overstaan van den Raad van Vlaanderen, den Stadhonder van Holland, en de voornaamste Edelen, in submissie ontfangende, schonk hij hem het leven, en daar na, ook zijne goederen alle te rug.

Na het afloopen der Gentsche zaken deed de Keizer een reis door Holland en Utrecht, en besliste een geschil over het stapelrecht van Dordrecht met de andere steden, waar bij deze stad gehandhaafd werd, doch met eenige bepaling tegen de uitstrekking die zij er aan geven(1). Bij de gelegenheid van eene bede in Holland, wilde hij hier geene OVERSTEMMING doorgedreven hebben.

René van Chalon, nu Prins van Oranje, werd dit jaar Stadhouder van Holland en Utrecht (of, zoo 't hiet) van Holland, Zeeland, Friesland, *Voorne* en *den Briel*. - En hierna de Algemeene Staten der Gewesten te Brussel bij een vergaderd hebbende,

(1) Amsterdam werd daar bij vrij gesteld van het aanvoeren en verstapelen van goederen te Dordrecht, wanneer zij door Gouda den Yssel af en voorbij Rotterdam voeren.

deed hij daar eene algemeene en zeer heilzame ordonnantie afkondigen, genoegzaam van gelijken inhoud als die van 1531 (waar van boven); en vertrok naar Duitschland, waar de Rijksdag te Regensburg gehouden werd, die in 1532 scheidde.

Wij hebben reeds aangemerkt, dat de vergadering der algemeene Staten dus verre niet moest aangemerkt worden als één kollegie, of algemeenheid van Regeering; maar als een bloote oproeping van de verschillende Provincien door hun Vorst, waar in zij, ieder voor zich, zijn last ontfingen, zijne voorstellen hoorden, en in der daad afzonderlijk (schoon in elkanders bijzijn) raadpleegden; zonder eenig verband tusschen provintie en provintie. Men trachtte wel van de zijde van 't Gouvernement, door deze bij-eenroepingen niet slechts een zeer nuttige eenvormigheid in ordonnantien, policie, en inwendig bestuur in te voeren, maar ook een algemeenheid van lichaam en belang te doen stand grijpen: maar de provintien, welke niet van ouds met elkander vereenigd geweest waren, waren daar zeer afkeerig van en bewaarden hare individualiteit in allen opzichte met de grootste zorgvuldigheid, en wilden volstrekt geenen stap ter aannadering doen van 't systema, dat men sints eenigen tijd begon op te werpen, dat alle de Nederlanden nu slechts één provintie waren. En men hield het (en summo jure) vast, dat voor zoo verre dáár over gemeene belangen der provinciën geraadpleegd en overeengekomen werd, de provincien zich volstrekt niet aan elkander verbonden, maar alleen aan den Vorst. Waar van dan ook

alle verzettingen tegen kollegien van eenige algemeene administratie of bewind[(1)]. Zoo was het met de Admiraliteit welke door Maximiliaan als voogd over zijn zoon in 1487 was opgericht. Het was eene ontegenzeglijke waarheid, dat de Keizer, als Graaf van Holland en Zeeland een Admiraal stellen kon naar welgevallen, en een bijzonder gerechtshof voor zee-zaken oprechten; maar eene algemeene Admiraliteit over de Nederlandsche gewesten kon men niet dulden, en het plakaat van Maximiliaan was niet doorgegaan, dan onder de clausule, *dat er niemand in zijn recht door verkort zou worden*. Dit was in een zekeren zin genoeg om het judicieel gezag dier Admiraliteit te verijdelen door er het *jus de non evocando* tegen te stellen; maar zou echter de Hollanders niet genoegd hebben, zoo men hen niet verzekerd had dat Holland onder die Admiraliteit niet begrepen zou zijn, maar daar van afgescheiden; van 't welk men zelfs den Advocaten van Holland verzekerd had dat een uitdrukkelijke *akte* gemaakt was. Maar de Admiraal, als natuurlijk was, over Holland, even als over de andere gewesten aangesteld, kon zijne functien niet waarnemen dan onder een gedurige tegenspraak met Holland, naijverig op elke daad, en elk bevel, uit zijn gezag voortgevloeid. Eindelooze verschillen ontstonden hier uit. De Hollanders betwistten hem niet alleen zijn aandeel in de bij hen gemaakte prijzen, en de judicatuur der admiraliteit daarover; maar ook

(1) Hier uit te expliceèren de vele Admiraliteiten in de Republiek, en het gering of liever *nul* gezag der Staten Generaal naderhand.

het geven van *vrijgeleide* en dergelijke, aan Hollandsche ingezetenen, 't geen zij aan den Hollandschen Stadhouder begrepen te behooren. *Jure* [met recht], zoo de Graaf het daar niet afgescheiden had; maar waar van de afscheiding stellig geschied was, daar de ordonnantie van 1487 klaar [was], doch tegen welke zij eene *exceptive sustenu* voerden. Wat de judicatuur betreft, hielden zij vast: dat geen Admiraal rechtsgebied in Holland *ooit gehad had*, maar de steden altijd ter eerster instantie daar over gevonnisd hadden, onder *reformatie* aan den Stadhouder. Het was zoo; maar zoo lang de zee-oorlogen en questien daarin vallende, *juris privati* waren, behoorden zij zeker als alle *quaestiones juris privati* aan den civilen en ordinairen rechter; doch nu door de verandering der zee-oorlogen, in oorlogen van Mogendheid tot Mogendheid, waren zij *juris publici et gentium* geworden, en behoorden onmiddelijk aan den Souverain, die daar in zijn naam over kon doen oordeelen wien hij wilde, en het oordeel niet overlaten aan private Burgers, als stedelijke Schepenen of boeren-rechtbanken, of zelfs aan den Provincialen rechter, die geen mogendheid, maar alleen de Graaflijkheid van een gewest vertegenwoordigde. - De Keizer hoorde deze klachten, beloofde acht te geven op het recht der Hollanderen, maar vernieuwde in December 1540 de ordonnantie van Maximiliaan met reformatie aan den Hogen Rade te Mechelen; evenwel met de clausule van *non praejudicie van ieders recht*. - Echter de Admiraal (Heer van Veere) die zich meest in Zeeland ophield, 't zij dat hij zich met den Prins van Oranje niet in geschil wilde wikkelen, 't zij enz. deed

deze ordonnantie niet in Holland afkondigen, en den Prins van Oranje als Stadhouder bestelbrieven uitgeven. Echter kon hij de Judicature niet overgeven, maar daar over bleef twist tot in 1546, wanneer de Stadhouder tevens Admiraal werd.

De instelling van eene Admiraliteit bracht noodwendig kosten, en derhalve ook noodzake tot middel van ze te onderhouden, te weeg. Van daar de impositie der Convoijen en der Licenten. 't Sprak van zelf dat het te drukkend en te ongelijk een last zou zijn geweest die belasting op de uitvaart van elk schip als zoodanig te leggen, daar de voordeelen van vracht der uitloopende schepen zoo ongelijk waren, en zich naar de waarde der koopmanschappen regelden; en dus volgde hier uit het denkbeeld om die impositie op de waren te leggen. - Men had te voren, te weten in 1535, eene impositie op den uitvoer der granen willen leggen, om ze binnen 't land te houden, maar dit verworpen zijnde als praeservatif tegen den hongersnood (zoo als het toen voorgesteld was, en in welk adspect het verworpen was geworden), kwam nu in een ander adspect in aanmerking, op een tijd, dat er geen denkbeeld van hongersnood was, en als een eenvoudig geldmiddel; en als zoodanig was het te voren van het Oostersch koren geheven, en in 1530 op dringend verzoek der kooplieden afgeschaft geworden: doch men zag geen reden, waarom die zoo rijke tak van Handel, en waar op de winsten zoo groot waren, boven alle anderen op den duur van alle last en opbrengst verschoond zou moeten blijven. Hier kwam men bij de steden zeer tegen op;

Dordrecht alleen nam geen deel in hare remonstrantien daar tegen, en de Landvoogdes bleef haar streng vast houden. Nu moest er een oproer zijn.

't Spreekt van zelf, dat het de Gemeente niet aanging, noch [deze] zich aantrekken kon, dat de zich met hun zweet vet mestende kooplieden eenige weinige stuivers of guldens minder wonnen op een kwantiteit koren; en dat zij niet liever verkiezen konden, het benoodigde geld uit hun eigen zak op te brengen en van ieder bete broods die zij in den mond staken af te knabbelen, dan den godloozen woeker der graanhandelaren met een kleinigheid verminderd te zien. Maar de afhanklijkheid van het gemeen in de koopsteden van de kooplieden, van wie hun bestaan met sjouwen, kruien, sleepen, pakken enz. afhangt, is niet minder dan die der negerslaven in de West-Indien, en ik heb er gezien, die op de knieën God om vergeving baden, van het geen zij, om hun kleine kinderen niet van honger te zien tergaan, tegen hun geweten, voor een vloekgespan van geweten-looze kooplieden doen moesten. - Een enkele weigerde het verlofgeld te betalen, en men was genoodzaakt hem te actioneeren. Naar den stijl van dien tijd, trachtte men hem (schoon zekerlijk de zaak in zich zelve met een geldboete te betalen afloopen moest) te vatten en in gevangenis te zetten[(1)]. Dit was, wat men verlangde, en hier toe had men de gemeente voorbereid, aan wie nu wijs gemaakt werd,

(1) Men weet echter niet, welk attentaat daar mede gemengd heeft kunnen zijn, en het is waarschijnlijk dat er *faitelijkheid* bij de inscheping plaats gehad heeft; doch daar heeft men wel zorg gedragen niet van te reppen.

dat alle burgerlijke veiligheid ophield, en de Executeurs der Admiraliteit werden in een oploop aangetast, en verjaagd, en de schuldige heimelijk ter stad uitgebracht; waarbij de Magistraat met veel moeite de rust herstelde. - Het Hof van Holland moest zich aan dezen opstand gelegen laten zijn, en mijn bloedverwant (de Raadsheer Suis) werd naar Amsterdam gezonden, om op dit werk onderzoek te doen. - Men verspreidde ondertusschen overal, dat die te Amsterdam het verlofgeld verder wilde heffen, zijn leven er bij inschieten zou; en niemand zich wagen kon om zich als Ontfanger of Deurwaarder te laten gebruiken; en het was *facto* afgeschaft.

Maar dit belette niet, dat de Landvoogdes dit zeer hoog opnam, en de zaak doorzetten wilde. [Z. de *Bijv.*]

Keizer Karel echter, als de tegenzin der Hollanders tegen die belasting tot hem kwam, veel te groot, om zijn zin juist te willen hebben, was gereed daar van af te zien, en gaf daar bevelen toe aan zijn zuster; maar het kon deze niet van het hart, en het evenwel moetende opheffen, bedong zij daar voor ƒ25000, waarin Amsterdam alleen ⅓ betaalde, en verheugde zich toen, met recht vrouwelijke glorie, dat men toch zijn zin niet had.

Soortgelijke geschillen als die over de Admiraliteit rezen er nu gedurig. Dus b.v. over *'t jus de non evocando*. - Hier over waren de geschillen van tweederlei aart. - 1°. (Als gezegd is) over de aftrekking der zaken van den domiciliairen rechter, aan den Hoogen Raad van Mechelen ter zake van de *Casus regii* of de afgescheiden privilegiata jurisdictio van sommige bijzondere objecten; en 2°. over die

aftrekking bij praeventie. Een stuk waarin men nu zeer verschillend denken moest, naar mate men die *eenheid* der Nederlanden aannam of verwierp.

(1541) Schotland altijd in oorlog met Engeland, was hierdoor de natuurlijke bondgenoot van Frankrijk, dat in zijne oorlogen met Engeland de Schotten steeds noodig had, om *diversien* te maken[(1)]. - De vriendschap door gestadige verbintenis verwekt, die Koning Jacobus van Schotland voor Frankrijk had, maakte hem dan ook onze landen vijandig en ongenegen. Hij nam Haringschepen en trachtte ons de haringvangst op zijne kusten te beletten. Hier werd men bij ons gaande over, en de Staten beriepen zich op het Jus Civile Romanum tegen Jacobus, even of 't een quaestie van 't jus privatum was. Onafhanklijk van deze allegatie echter, liet Jacobus zijne sustenu bij de eerste onderhandeling glippen, en de vaart en visscherij werd weêr vrij.

(1541) Willem van Kleef (de nieuw verkoren Hertog van Gelder) ging terwijl de Keizer naar Regensburg was, en onder den schijn of bij insgelijks derwaart ging, naar François. Die beloofde hem Jeanne van Navarre, die nog niet manbaar was, en deed (in weerwil harer ouders en om den Keizer spijt te doen) dat huwlijk omtrent half Junij zeer plechtig verbinden; en sloot dus een verbond met hem tegen Karel. Dit tot Karel op den Rijksdag zijnde gekomen, beklaagde hij zich daar over, en beweerde

(1) 't Gewoon zeggen der Franschen: ‘il faut vaincre l'Angleterre dans l'Écossc.

zijn recht ('t geen erkend werd) op Gelder en op Zutfen. François zond op den zelfden Rijksdag een gezant, die een zeer lange redevoering hield, maar waar van niemand den zin of het oogmerk begreep; en hield bij den Keizer aan om het Hertogdom van Milanen voor zijn tweede zoon. Dit kwam zeer te onpas na 't verbond met Willem van Kleef. De Keizer andwoordde dat, zoo de zaken thans stonden, hij Milanen niet afstaan kon zonder Italie in gevaar te stellen: maar stelde voor, hem zijn dochter Maria ten huwlijk te geven met de Nederlanden: - maar 't zij François dit als ernst of als een *derisie* opvattede, hij begreep dat het nu tijd was om de oorlog waartoe hij reeds lang weer besloten had, te hervatten, en hij zocht overal wien hij kon, op zijn zij' te brengen. In Duitschland de Protestanten, wier aanhang hij in zijn Rijk aanmoedigde: in Engeland, waar meê hij gereed stond een nieuw verbond tot stand te brengen: in Italie, waar hij zijne zendelingen had: en bij de Zwitzers, die hem onzijdigheid beloofden. Naar Solyman zond hij een Genuees en gebannen Spanjaart, die onder weg tusschen Padua en Venetie door de Spaansche soldaten vermoord wierden ('t geen hij voor een *schending van 't Recht der Volken* uitkreet, dewijl zij afgezanten van hem waren[(1)], en ter wrake waar van hij den aartsbisschop van Valence, een bastaard van Maximiliaan, die door Frankrijk reisde, deed opvatten en in gevangenis smeet).

De Keizer, die Milanen nu aan zijn zoon Filip

(1) *An recte?* [Was dit met recht? - Zie de *Opheld.*]

schonk, trok hier op met een legermacht uit Duitschland de Alpen over, waar hij zoo te Rome als elders met alle genoegen ontfangen werd, en met den Paus mondeling over het te houden Concilie raadpleegde. Te Genua vernam hij door zijns broeders schrijven de overwinning der Turken in Hongarijen, en Solimans aankomst bij 't leger aldaar. Algiers was intusschen door den uit Tunis verdreven Hariadan veroverd; en dit een en ander zettede hem aan om dit te heroveren, waar van hij eene dadelijke diversie uit Hongarijen verwachtte, en hij ging te dien einde, verzeld van zijn schoonzoon Octavio Farnese, 't scheep met een vloot, reeds gereed liggende, en waarbij de Onderkoning van Sicilië een tweede voegde, naar Algiers waar nog een derde uit Spanje [kwam]. Hij kwam met deze zeemacht op den 23 October voor Algiers, en zette daar 20,000 voetknechten met veel paardevolk en geschuts aan land, maar een geweldige regen en storm verwoestte zijn ontwerp; zoo dat, in weinige uren 140 schepen van allerlei kaliber, met kostbaarheden, voorraad, krijgstuig, paarden, en manschap, vergaan waren; en 15 galeien verder op aan 't strand geslagen in de macht der vijanden vielen, die alles vermoordden, en alles omstreeks met lijken, wrakken, en allerlei tuig bedekt was. De Turken en Afrikanen lieten niet na, te gelijker tijd de legerplaats bij partijen aan te tasten, waar bij over de 300 man van Karels beste soldaten, en daar onder zeer voorname hoofden, omkwamen, behalven ruim 200 gekwetsten. - Karel was genoodzaakt te wijken, en zich op een aanmerklijken afstand te legeren, waar

hij zijn benden met paardenvleesch onderhouden moest, en als eindelijk de storm bedaarde de hem overige paarden in zee te werpen, om zijn troepen in de overgebleven schepen te bergen, met wie hij te rug voer. - Doch als de helft der manschap ingescheept was, verhief zich de storm op nieuw, en (zoo mooglijk) nog sterker dan te vooren, zoo dat de schepen geheel verstrooid werden, en ten grooten deele verongelukten. Hij was toen gedwongen te voet naar Tunis te trekken, waar hij door Muley Hassan met proviand voorzien en gered werd; en van daar stak hij over naar Drepano, en voorts naar de Balearische eilanden, en op 't eind van November kwam hij te Karthagene, behoudens lijfs, aan, het geen niemand meer hopen dorst.

Terwijl hij in Afrika was en ieder hem verloren schatte, begrepen François, en de fraaie Holsteinsche Koning van Denemarken, zoo wel als Hertog Willem van Kleef, dat het nu het rechte oogenblik was om Karel den oorlog aan te doen. Want zij hadden voor stelsel aangenomen, dat de veiligste strijd was tegen iemand, die *afwezig en dood* was. Twee voordeelen die zij op hem hadden, als *bij de hand* en *in leven* zijnde. De twee eersten kondigden die oorlog plechtig en openbaarlijk door Herauten aan (in het voorjaar van 1542); de laatste achtte dit onnoodig, en school ook achter het Fransche schild. - Hierop verrast de fransche Bevelhebber in 't Piemonteesche de stad en vesting van Chiarasco, en ontsteekt den krijg aan dien kant; en de Daufijn en Hertog van Orleans worden door François ieder (met toevoeging van bekwame krijgshoofden om te be-

sturen) aan het hoofd van een Leger gesteld, waar van 't één Roussillon moest aantasten, 't ander in Luxemburg vallen, terwijl Willem van Kleef, door hem met 600 ruiters versterkt, het zijne tegens Braband voeren zou, ten einde de Landvoogdes daar op te houden, en de overmeestering van Luxemburg te lichter te maken.

Het leger van den Hertog van Orleans had 12,000 Duitschers bij 6000 Franschen (waar uit men van de Protestantsche Vorsten mag oordeelen, die dus den Erfvijand bijstonden) en onder zijne 3000 Ruiteren waren 500 Denen. Zijn inval was heftig en hij nam verscheiden plaatsen met de gewoonlijke Fransche furie (waar van FLORUS reeds spreekt) en welhaast vereenigde zich Marten van Rossum (die nu in dienst van den Hertog van Kleef, Braband plat geloopen had) met hem en bracht hem dus nog een groote versterking, te weten van 10,000 man te voet en 2000 te paard, ook in Duitschland geworven. Hij rekende nu dit geheele Hertogdom veroverd, stelde een Landvoogd daar over, en een bevelhebber in de Hoofdstad, betaalde zijn krijgsvolk en dankte het af, en keerde naar zijn Vader, om een prijsjen of prentjen met een heiligjen te krijgen: maar de Prins van Oranje (René) kwam op de been en nam 't geheele veroverde gewest zoo wel als de Hoofdstad weêrom, behalven de vesting, waarin hij den Hertog van Guise (als Landvoogd wegens Frankrijk) belegerd hield. Maar zien wij wat dichter bij en een klein poosjen weêr te rug.

Willem van Gulik (Kleef) had zijne troepen verzameld onder voorgeven dat hij ze naar Hongarijen ter hulp van den Roomsch Koning tegen de Tur-

ken wilde zenden; en deed den Luikenaren doortocht verzoeken voor van Rossum met eenige weinige benden, ten einde (quasi) zijn bruid uit Frankrijk aftehalen: maar die kregen achterdocht, weigerden op raad van den Abt (of wat was hij) van Sevenbergen, en brachten de boeren in 't geweer; 't geen ook die van Antwerpen beducht maakte. - Marten van Rossum trok toen bij Kuyk en Kessel de Maas over, had verstandhouding in Antwerpen, maar geliet zich niets kwaads in den zin te hebben, en hield goede krijgstucht; maar als hij het tijd achtte, veranderde hij in eens, plonderde de boeren, verbrandde de dorpen, en brandschatte waar hij mocht de geheele Langstraat door, nam toen het Kasteel van Hoogstraten, en rukte van daar naar Antwerpen.

Maar de Prins van Oranje verzamelt in der haast een 3000 man te voet en 500 paarden, en snelt naar Antwerpen om het te bevrijden. De twee legertjens die langs verschillende wegen, maar die niet verr' van de stad in een liepen, naar deze stad trokken, ontmoetten malkander juist daar zij samenloopen; doch van Rossum bemerkt dit het eerst, en neemt daadlijk zijn partij. Hij legt den Prins een hinderlage: deze valt daar onverhoeds in, met verlies van vele ruiteren, en van 2000 voetknechten die zich gevangen geven, brengt hij de tijding van zijne onverwachte ontmoeting en kwaad geluk te Antwerpen, stelt daar orde, en vertrekt straks naar de Landvoogdes: waar op van Rossum voor de stad koomt.

Hij eischt de stad op, op naam van de Koningen van Frankrijk en van Denemarken, met bijvoeging als drangreden, dat Karel met Jonas van de visschen

opgegeten was. De Andwerpenaars antwoorden, dat hij dan ook wel weêr levendig aan land gespogen zal worden, en dat ze daarop wachten zullen, om zijn bevel te verstaan, en dat van Rossum een landroover was, wien zij niet gelooven konden in dienst van zulke Heeren te zijn, maar wiens boden zij, zoo er nog één kwam, aan een boom op zouden hangen op dat de vogelen ook iets te eeten zouden hebben zoo wel als de visschen. Zij bekomen nu 1200 frissche jonge borsten uit het land van Waas, met wie zij een zeer gelukkigen uitval doen, en van Rossum (die geen formeel beleg op het oog had) vertrok. Zijn benden hielden verder jammerlijk huis, overal waar zij heen togen. Zij trokken dus (ondanks het weghalen der hengsten en vaartuigen en het afbreken der bruggen) in waschkuipen en tobbens der bleekers en boeren de rivieren over (waar bij evenwel menig een verzoop), en zoo tot voor Mechlen; maar dorsten dat niet aandoen. - Daar bevond zich de Landvoogdes. - Nu gaan zij naar Leuven. Hier dorsten de benden, door haar gezonden, zich niet vertrouwen, omdat hun aantal klein, en de omvang van de wallen om door hun bezet en verdedigd te worden, te groot was. Dit vernam van Rossum, en eischte derhalve de stad op: men weigert. Hij geeft nu goede woorden, en belooft af te trekken, zoo men hem 80,000 gouden lelien, mondbehoefte voor zijn leger, al het geschut dat in de stad is, en een zekere kwantiteit buskruid geeft. De Magistraat, kloekmoedig als een Reekalf van Amsterdam, biedt 50,000, en proviand en wijn voor hem en zijn staf (als men nu zeggen zou) en

hier was hij meê te vreden: doch het was hem daarom niet te doen, maar hij dacht onder de aflevering van dat bedongene de stad te verrassen. Dan de Studenten achterdocht krijgende snijden de strengen der paarden af van den wagen waar de wijnvaten op geladen waren, juist in den doorgang der poort, die daar door gestopt was, springen daar op toe, en maken eene opschudding als of de wagens geplonderd werden en stoppen zoo de poort vol, en lossen het geschut van de wallen op de Rossemers die voor de poort achter een heg geschaard stonden: de Maire der stad en nog iemand die vooruitgegaan waren worden daarop gevangen gezet onder groot geschreeuw over het breken van het bestand en verdrag, en schrikkelijke dreigementen; maar zij komen er af met zich te rantzoeneeren voor 2000 lelien; en van Rossum geeft de hoop op om de stad te krijgen, en zegt de Leuvensche Pallas vaarwel, die in hare muren nooit een promotie gehouden heeft waarbij beter defensie e cathedra doctrinali [in de Gehoorzaal] gedaan werd, dan deze ex imis subselliis [op de straat]. - En van Rossum trekt met zijn benden door 't Namensche naar Frankrijk als wij meldden.

De Prins van Oranje had ondertusschen al dadelijk voor Holland gezorgd. De Koning van Denemarken was voor deze provincie de geduchtste vijand, en waarom? De anderen mochten het land nemen, steden en dorpen verbranden, en alles verwoesten: doch dit was over te komen! maar - de Koning van Denemarken kon *de Zond* sluiten, en dit was den Hollanderen in 't hart tasten, want dan stond de Oostersche handel stil, en die goudmijn

hield op te vloeien! - Van zoo geducht een Monarch derhalve had men alles te wachten, en de vrees voor hem was niet klein. Hij had Hollandsche schepen in beslag genomen (dit verstaat zich), maar men vertelde elkander dat zijn vloot gereed stond om Walcheren te bemachtigen: maar het waren de oude Noren niet meer in hun zeetochten tegen de Karolingen. De vloot bleef echter achterwege: de Kooplieden betreurden dit, dachten er een goede reden voor uit; maar zouden blij geweest zijn met zulk eene verovering die aanstonds, tot wat prijs ook, vrede gemaakt en de Zond weêr open gezet had. Intusschen slechts een Deensch particulier scheepjen kwam op de Zeeuwsche stroomen kapen, en wierd genomen, en de Deenen opgehangen: en dit, zeker, mismoedigde de grootere dat zij t' huis bleven. Doch (de kooplieden daargelaten!) in de zeegaten van Texel en 't Vlie werden uitleggers gelegd. In den Briel en in Reenen werd bezetting gelegd. De Prins had zijne 600 ruiters, en deed zijn best om daar nog eenig voet- en paardevolk bij te bekomen. Maar dit was ondoenlijk: want - ‘het volk was schaarsch hier te lande[(1)]’ en alle maatregelen door hem of de Landvoogdes voorgedragen, waren of men voorgesteld had te vliegen. - ‘Waarom ook een oorlog niet voorgekomen die het sluiten van *de Zond* ten gevolge had? Dit was Karels schuld. Had men François Keizer gemaakt, of het land aan François overgegeven, dan ware dit *immers* niet gebeurd; want de Koning van de Zond en François

(1) (WAGENAAR, V Dl. bl. 222).

waren *immers* goede vrienden.' Zoo sprak men in Amsterdam. En dit Amsterdam was nu al zoo verr' gekomen, dat zij '*als Koningin de kroon droeg van Europe*,' of ten minste zich dit liet voorstaan.

Twee beden waren er door de Landvoogdes gedaan, eene van ƒ80,000, en eene van ƒ60,000 ter verdediging van Holland. Om die toe te staan kon men niet besluiten; echter 3000 man in Deenschen dienst lagen in Gelderland op de Hollandsche grenzen, en ƒ60,000 te geven was toch nog beter dan die in 't land te krijgen: derhalve..... maar dan moest men toch zekerheid hebben, dat het geld *voor* HOLLAND en anders niet gebruikt zou worden: ja zeker! (riep men) 'gaarne geven *al ware 't van twee koeien één*, maar....'.. enz. Doch die Deensche knechten vertrokken en volgden Marten van Rossum naar Brabant; en nu was die drift om te geven, die wel wat diep zat, maar toch over de lippen gekomen was, verwaaid. Nu wilde weêr niemand, en de afgevaardigden vertrokken naar de Landvoogdes, ongelast om iets toe te staan: deze hield zich hun aarzelende weigering (waar over zij zich zelven schaamden) als een gaaf *Consent* op te vatten: zij spraken dit naderhand tegen, maar de Landvoogdes had het nu zoo begrepen, en 't moest daar nu zoo meê door: de afgevaardigden waren verlegen, en wisten niet hoe het te maken; zij consenteerden dan, en maakten 't zoo dat t' huis gekomen het consent dan ook (hoe moeilijk 't zijn mocht) volgde, waar Amsterdam lang het zegelen toe weigerde.

Dat echter deze ƒ60,000 (want over deze som liep het Consent alleen) niet verr' reikten, begrijpt

men lichtelijk: de Prins van Oranje uit het leger (waar mêe hij onder anderen het Guliksche zeer geteisterd had ter wrake van het door van Rossum mishandelde Brabant) te rug gekeerd, sukkelde op nieuw met de Staten van Holland, die hij beschreef om penningen te vinden tot verdediging der Provincie tegen de Gelderschen, die, nu versterkt, brandbrieven aan Kuilenburg, Vianen, en Heusden gezonden hadden: 't was het oude gesukkel. Te Brussel, waar de Landvoogdes nu in 1593 de Algemeene Staten bij een had geroepen, ging 't niet beter. Daar weigerde Holland alles ten zij de 100ste penning die op de uitgaande koopwaren gelegd was, werd afgeschaft. Hoog rees het ongenoegen der Landvoogdes, en eindelijk werd dan ƒ120,000 afgedrongen, en dit zonder zich de halstarrigheid van Amsterdam, dat weigerig bleef, te bekreunen. - Dat deze halstarrigheden een verkeerd uitwerksel hadden, begrijpt men licht, en dat men nu Holland zelfs meer opdrong, dan men anders gedaan zou hebben, ligt in den aart van de zaak. En hoe zeer het de koopmans-geest was, die ze voortbracht, behoeft niet aangewezen.

Opmerklijk is ten dezen aanzien, dat in een latere onderhandeling een verdeeling voorgesteld werd, waar bij meer dan ⅛ van 't ingewilligde te kort kwam: de President vroeg waar dan dit *achtste* (of zoo veel de ontbrekende som wezen mocht) van daan zou komen? - Zij antwoordden, van de Geestelijkheid, de Edelen, en de kleine steedjens als Asperen, Heukelom, Leerdam. Het andwoord was, dat de Geestelijkheid reeds *de helft harer inkomsten* opbracht. -

Zie daar wat de Geestelijkheid hier te lande deed, en hoe weinig zij verdiende als lieden die met de kevers gelijk stonden, vermaand te worden. - En wat de *Edelen* betreft, dat die (behalven dat zij ook betaalden door diensten enz.) niet dan tien of twaalf in getal waren. Hoe was derhalve de oude Hollandsche Adel toen reeds versmolten!

In Picardijen had de Hertog van Vendôme (daar Landvoogd) zich ook ter zelfder tijd wakker geweerd met het nemen van plaatsen, als St Omer, Bethune, Atrecht enz. En ook ter zee ontbrak het niet aan scheeps-ontmoetingen tusschen Franschen en Nederlanders. - De Dolfijn die met 40,000 man te voet (waar onder 14,000 Zwitsers) en 4000 paarden in Roussillon viel, stiet dadelijk zijn hoofd voor Perpignan, waar de Hertog van Alba hem voorgekomen was; en hij keerde zonder iets uitgerecht te hebben naar huis. - In Piemont waren de Franschen onder Bellay (een groot krijgsman) en naderhand onder François zelven, gelukkiger, doch dit gaat ons Land minder aan, dan het geen in de Nederlanden gebeurde, en wij keeren ons hier toe.

In Junij 1543 maakte François zich gereed, om zelf in de Nederlanden krijg te voeren, waar nu Terouane door de onzen belegerd werd. - Na vooraf een bende in Henegouwen gezonden te hebben die daar brandden en plonderden, versterkte hij Landrecy en voorzag het van mond- en krijgsbehoefte. Nu zond hij den Dolfijn in 't hart van Henegouwen, dat terwijl de Keizerlijke benden door den Hertog van Kleef bezig gehouden werden, ontbloot was.

Hier had hij schoon spel. Hij nam Barlaimont, Maubenge, en een en ander kasteel maar 't mislukte hem Bink te nemen, waar hij bres geschoten hebbende, en een storm wagende, met groot verlies afgeslagen werd. Als de tijding nu kwam dat de Nederlandsche troepen uit Gelderland te rug kwamen om hem tegenstand te bieden, verliet hij ook Maubeuge, dat hij in den brand stak, en kwam zijn Vader, die in of bij Landrecy was, weêr 't huis. De Koning zelf versterkte Guise van waar Landrecy gespijst moest worden, en liet, na het nemen van eenige plaatsen, die spoedig wêer hernomen werden, de veldtocht daarbij steken. De Graaf van Roeux met een deel troepen uit Gelderland aankomende dacht Landrecy te nemen, en nam, dit mislukkende eenige andere plaatsen te rug, leed een verlies bij Bohain, en wendde 't naar Quesnoy.

Met vijf verschillende legers tastte François nu den Keizer en zijne staten aan, zoo dat men niet wist, waar het eerst ter verdediging heen te snellen; maar hier niet meê te vreden, verzoekt en verkrijgt hij van Solyman de vloot die Hariadan Barbarossa gebood, ter zijner beschikking en hulp: deze bestond uit 150 zeilen van verschillende grootte. Hiermêe zeilt Hariadan de engte van Messina langs naar Reggio, verrast dit met het kasteel, maakt het volk tot slaven, en steekt stad en slot in vlam: van daar de Italiaansche kust langs strijkende loopt hij te Marseille binnen om de bevelen van Zijne Aller-Christelijkste Majesteit te verwachten. Deze zendt hem om Nice te veroveren: de Turk zeilt heen, landt, en plant zijn geschut. François zendt er nog

22 galeien en 18 vrachtschepen bij, die 8000 man en veel proviand aanbrengen. Na twee stormen afgeslagen te hebben, geen derden door kunnende staan, geeft de stad zich, op beding van vrijheid, en goed, over, en de bezetting wijkt in het kasteel. Dit wordt herhaalde malen aangetast, tot er ontzet koomt; en nu plonderen, en moorden, zoo Franschen als Turken de stad leêg en leggen ze in kolen, en een menigte der ingezetenen in slavernij meêsleepende, steken zij weder in zee. Van nu af loopt de oorlog aldaar den Franschen weêr tegen. En kort daarna komt Barbarossa met 25 galeien de kusten van Spanje ontrusten.

Maar wij hebben ook van den oorlog ter zee gewaagd. Om ten minste daar iets van te zeggen, merken wij aan (want bloote kaperijen verdienen geen aanroeren) dat de Admiraal Maximiliaan van Bourgoudie in Meij 1543 met 9 schepen de Garonne opzeilde en daar een landing deed, edoch weinig buit te rug bracht behalven eenige klokken uit kerken, die hij, of waarvan hij de dorpen geplonderd of in brand gestoken had: maar welke tocht, schoon naderhand herhaald, bij onze schrijvers zeer koeltjens gedacht wordt: men begrijpt waarom? Een tocht om de Zond te openen ware hun, door wier geest zij bestierd wierden, liever geweest.

Van alle kanten derhalve en met de uiterste geweldigheid aangevallen, was de toestand van Karel allerbedenkelijkst, en te meer door de afgescheiden ligging zijner staten, waar door hun verdediging ten

uiterste moeilijk viel. François kon van de eene grens zijns gebieds tot de andere vliegen naar willekeur, en zijne legers uit de Nederlanden naar Italien of de Pijreneën en te rug voeren naar willekeur, en naar 't de omstandigheden vorderden; en hij was in het middelpunt geplaatst van zijn Rijk, als de spin in haar net; doch Karel kon zijn landen niet verbinden of het een uit het ander te hulp komen zonder geweldige tochten en door omwegen, die meestal ondoenlijk, en uitputtend, en altijd ontijdig waren, door de verandering die de kans des oorlogs in dien tusschentijd voor deed vallen: zijne grenzen waren ontzachlijk uitgebreid zoo te land als ter zee, en derhalve door geen menschelijke macht te dekken of te verzekeren, en hij had, waar henen hij zich wendde, overal, in het ronde en aan allen kant vijand om zich, en in alle zijn staten tevens inwendig misnoegen en wederspannigheid. In Spanje gehoorzaamde men aan zijn Gouvernement niet dan met den grootsten weêrzin: Italie was een altijd verdeeld gewest uit verschillende Staten bestaande, welke ieder naar onafhanklijkheid stonden: In Duitschland was zijn gezag op die het niet openlijk wederstonden, zeer *precair*, en het was in het hart door een twistvuur aangetast, 't geen een groot gedeelte hem openlijk tot vijand gemaakt had, en den vijand daar even zoo uit Religie-belang en het geen daar onder bedekt werd, begunstigen deed, als in Italie uit den Nationalen haat tegen 't Rijk en persoonlijke inzichten, driften, en bijzondere redenen: Hoe het in de Nederlanden stond, en hoe dezen, in al wat van hun tot de gemeene bescherming van dit gewest werd

gevorderd, weigerden, sleurden, en tegenwerkten, hebben wij reeds gezien in één voorbeeld, en deze verzetting tegen alle noodige maatregelen (waarin nu naar den staat van Europa het geld steeds de hoofdzaak was) ging steeds voort.. Vereeniging in doel of belang, daar was op geenerlei wijs aan te denken, veel min om een geestdrift als die der Franschen op te wekken, wien hunne snelheid en impetuositeit van karakter, zoo wel als hun nog behouden oorlogzuchtige aard, een dubbele kracht bij dat alles gaf tegen de traagheid, koelzinnigheid, en geld berekenende koopmans-geest van Karels onderdanen. Zijne tegenwoordigheid was overal even zeer noodig, en nergens kon zij ontbeerd worden. In Italie echter stonden de zaken nu op zoodanigen voet, dat hij zijn afzijn aldaar voor het oogenblik minder gevaarlijk achtte, dan in Duitschland en vooral in de Nederlanden. Hij vertrok dus aan het hoofd van een Legermacht, door Duitschland naar herwaart: deze macht bestond in 36,000 man voetvolk en 8000 ruiters.

Niets verontwaardigde hem zoo zeer als de invallen en strooperijen van een Vorstjen, als Willem van Gulik, wien hij (wilde hij het slechts ernstig) als met één slag van zijn hand verpletteren kon. Hij had noch de persoonlijke hoedanigheden, noch de betrekkingen, noch den *favor infortunii*[(1)], welke Karel van Egmond zoo interessant maakten, en in 't welgeplaatste hart van Keizer Karel steeds een zeker ontzag voor hem inboezemden, wien hij 't nooit kwalijk afnam dat hij zijn vaderlijk erf tegen hem

(1) [De gunst die 't ongeluk verwekt.]

verdedigde, maar was een zeer onbeteekenend wezen, wien de bloote affiniteit met het Huis van Kleef, in 't bezit van dit aloud gebied gebracht had, en die nu, bij gebrek van beter, door de gunst van het Geldersche volk zich in een bezit zag gesteld, 't geen hij noch hart noch middel had te bewaren, dan voor zoo verre Marten van Rossum voor hem vechten of liever plonderen wilde, (want van Rossum was slechts partijganger, en geen Generaal) en de Gelderschen-zelven hem manschap en wapens verschaften, die hij-zelf niet wist te gebruiken noch te bestieren. - Karel van dien kant zijn Nederlandsche Erflanden naderende, nam de stad Duren stormenderhand, 't geen hem echter 800 man kostte, en nu gaf zich alles, waar voor hij zich vertoonde, gereedlijk aan hem over. Hertog Willem verloor dan den moed ook in eens, en 't gevoel van zijn zwakheid bekroop hem. Hij begaf zich in 's Keizers leger, en onderwierp zich aan zijn welbehagen, en dit op den 7 September 1543.

Karel gedroeg zich hierin met eene edelmoedigheid zijner waardig; en werd als Hertog van Gelder en Graaf van Zutfen gehuldigd, waar over hij ook den Prins van Oranje tot Stadhouder stelde, en Marten van Rossum ging in zijn dienst over. Nu begaf hij zich naar Henegouwen, waar hij de Franschen te rug dwong te wijken. - Hij sloot nu ook een verbond (offensief zoo het hiet!) met Hendrik den VIII tegen François, wiens vriendschap zoo veranderlijk was als Hendrik-zelf, en een verbond van goede verstandhouding met Christiaan den III, die geen voordeel in de oorlog vindende, haar reeds moê en afkeerig

van Frankrijk geworden was. Ook vorderde hij onderstand in Duitschland: waar voor de Protestantsche Vorsten vrijheid van Godsdienst-oefening bedongen.

François 't nu te kwaad krijgende aan dezen kant, vloog weêr naar Italie, overviel daar de Keizerlijken, en nam Montferrat; doch het volgende jaar keerde ook daar de kans tegen hem: en op zijn beurt zag hij zich nu met drie verschillende legers aangevallen: uit Italie naamlijk; uit de Nederlanden; en van Calais en de zeekust, van waar de Engelschen hem bestookten.

De veldtocht van het volgend jaar (1544) was allervoorspoedigst aan Karels zijde, doch de Prins van Oranje bleef in het beleg van St Disier in Champagne, en zijn dood maakte onzen Willem I zijn opvolger in 't Prinsdom: de Heer van Praat werd Stadhouder van Holland, Zeeland, en Utrecht. - Hendrik de VIII was geen bondgenoot waar men staat op kon maken; maar naar vrede met Frankrijk neigende, noodzaakte hij Karel, die nu den oorlog uit de Nederlanden in 't midden van Frankrijk verplaatst had, tot waar hij doorgedrongen was, hem te voorkomen, eer hij daar al de Fransche macht op het lijf kreeg en de terugtocht hem dus betwist worden kon. Te Crespi werd den 16 September eene vrede gesloten, die wederom even ja nog meer blinkend voor Karel was, dan de vorige twee; en waar bij François zelfs hulp belooven moest tegen zijn bondgenooten, de Turken. De Hertog van Orleans zou Karels dochter Maria, of de tweede dochter van zijn broeder Ferdinand trouwen, naar zijn [Karels] keuze, binnen vier maanden te verklaren; en in 't eerste geval zoú hij na voltrokken huwlijk Karels

Landvoogd of Stadhouder over de Nederlanden zijn, en na Karels dood daarin en in 't Hertogdom Bourgondie en Graafschap Charolois opvolgen; ten zij er geen kinderen uit dat huwlijk verwekt werden. Zoo hij Ferdinands dochter verkoos, zou hij in tegendeel Milanen en Ast ten huwelijk hebben, ook voor zijn mannelijke kinderen, schoon niet uit dat, maar uit een tweede huwlijk geboren. [Zie de *Opheld.*] - Het huwlijk van Jeanne d'Albret (de Navarre) met Willem van Kleef wordt verbroken, als waarin zij nooit had toegestemd. 't Herstel van Oranje enz. wordt (als te voren) bedongen. Willem van Kleef trouwde vervolgens met een dochter van den Roomsch Koning Ferdinand.

Met deze vrede had Karel derhalven zijn trouwloozen bondgenoot Hendrik VIII een vlieg afgevangen, die hem had willen voorkomen, en voor Boulogne lag. Hij had, toen hij meende een goede vrede voor zich te kunnen bedingen, en Karel daar iets van bemerkte, hem gezegd, dat hij hem vrij liet, zoo als hij zelf vrij wilde zijn, om afzonderlijk te handelen en te sluiten, en had zich derhalve van Karel niet te beklagen. Bij dit Bologne bleef het, dat door hem genomen en sedert door de Franschen getracht wierd te hernemen, het geen eerst na den dood van Hendrik gelukte[(1)], en daar in bestond nu geheel de oorlog die tusschen de twee overburen aan den gang bleef.

(1) In 1546 werd tusschen die twee Rijken een vrede getroffen, waaabij Boulogne aan Frankrijk tegen betaling van 800,000 gouden lelien te rug werd gegeven. - [Boulogne werd dus niet hernomen, maar herkregen bij verdrag.]

De Hertog van Orleans stierf in 1545, en men vermoedde dat hij door zijn broeder den Dolfijn en dezes Italiaansche Gemalin, vergeven zou zijn. - François overleefde hem niet lang, maar stierf op den 31 Maart 1547, opgevolgd van zijn zoon Henrik den II. - Koning Hendrik VIII van Engeland overleed twee maanden vroeger.

Na de nieuwe vrede met Frankrijk was Karel ernstig bedacht op het herstellen van de rust in Duitschland, zonder 't welk hij de Turken niet krachtdadig kon afweeren. - Te Smalkalde, een steedtjen tusschen Hessen en Thuringen, en deels onder het gebied van Hessen deels onder den Graaf van Hennenberg, hadden de Protestanten, in December 1530, zich verbonden, om zich niet weder onder den Roomschen stoel te laten brengen, maar hun belijdenis en de vrijheid van Duitschland (zoo het heeten moest) vast te houden en te handhaven.

In 1545 liep de Rijksdag van Worms, onder voorzitting van den Roomsch Koning gehouden, vruchteloos voor des Keizers oogmerken af, maar men verklaarde daar openlijk zich aan het Concilie niet te willen onderwerpen; en op dien welken hij te Regensburg beschreef, verscheen noch de Keurvorst van Saxen, noch de Landgraaf van Hessen, en het werd toen reeds besloten, de hardnekkigheid dezer twee vorsten door wapenen te moeten bedwingen. Ondertusschen was de Geestelijkheid van Europa tot het Concilie te Trente in 1546 samengevloeid, doch niemand van wege de Protestantsche Vorsten.

Dit was conform aan hun Protest of verklaring

van *zich niet te willen onderwerpen*. Maar kwalijk: want dit maakte dat zij nooit triomfeeren konden. 't Was hun belang, en dat der Godsdienst geweest, daar (als Leden) hun Geestelijken te zenden, 't onderzoek over de misbruiken aan te dringen, waar in zij 's Keizers krachtige ondersteuning gehad zouden hebben, als die even zoo zeer als iemand van die misbruiken en de noodzakelijkheid van hervorming overtuigd was, en deze hervorming vurig wenschte; en op die wijze hadden zij kunnen triomfeeren: maar het was hun om geen gezuiverden leer en kerkdienst alleen te doen: 't was hun te doen om onafhanklijkheid in het kerklijke en in 't wareldlijke; en daar kwam dan de nieuwe dweepzucht bij, die in de Openbaring den plicht meende te vinden, om zich van de Roomsche Kerk af te scheiden. Luther overleed dit jaar (1546) te Ysleben in 't Mansfeldsche; maar zijn dood kon op geen denkbeelden, eens zoodanig geworteld, meer invloeien.

Het wettig gezag van den Paus dus openlijk gehoond zijnde, zoo moest al wat de Roomsche Kerk aanhing, door dit gedrag rechtmatig verbitterd worden; en hij liet er zich zoo veel aan gelegen zijn, dat hij ter bedwinging van deze oproerigen (gelijk hij ze aanmerken moest) 12000 voetknechten en 800 kurassiers te paard, onder bevel van 's Keizers schoonzoon, Octavio Farnese, voor een half jaar lang, beloofde: ('t geen hij ook volvoerde).

Het verbond van Smalkalde, waartoe van tijd tot tijd velen toegevloeid [waren] en deel in genomen hadden, werd nu op het voorgevallene, vernieuwd, en in 't

heimlijk door die bondgenooten geld en manschap bij een gebracht. - Ondertusschen sloot Karel een bestand van een jaar met Solyman. - Op den 16 Junij 1546 vragen zij Karel cathegorisch af, waar toe hij zoo wapende. Hij andwoordt om de vrede in Duitschland te herstellen, en dat die dit wilden, zijn vriendschap en genegenheid, die haar verstoorden, zijn gezag ondervinden zouden; en op dezen voet zendt hij aanschrijvingen rond. Men begreep licht, dat aanmatigingen van het oppergezag, eigendunklijke aanvallen op persoonlijke eigendommen of die van bij 't Rijk erkende en beschermde lichamen, als Abdijen, Bisdommen, Geestelijke orden, enz. even weinig met de Rijksvrede bestaanbaar waren, als de inneming van Munster door de Herdoopers of eenige andere rooverij, en dus, wat men zich voorstellen moest.

Maurits van Saxen, na lang geweifeld te hebben, verbindt zich op den 19 Junij 1546, met den Keizer, en ter onderwerping aan het Concilie, even als de andere Rijksvorsten, en verblijft daar aan 't geschil over de Godsdienst-hervorming. Dit was een geheim verdrag[(1)].

Nu was het tusschen 't Rijk en de Protestantsche rijks-leden en steden oorlog. De Paltsgraaf van den Rhijn tracht die nog voor te komen; maar deze laatsten verwerpen dit, met brieven, die ten uiterste honend zijn. - Het was thands van hun belang, den Keizer midden in zijn toerusting voor te komen.

(1) Zie PONT. HEUTER. qui haec ex autographo descripsit p. 290 [die het naar het oorspronkelijke afgeschreven heeft.]

Dit deed men dan ook; de Landgraaf van Hessen trok omtrent half Julij met de verbonden legermacht op, en van een anderen kant verrasten zij 't steedtjen Claussen, en eenige sloten in de Alpen, om den toevoer der benden, uit en over Italien verwacht, aan 't Keizerlijk leger af te snijden. - Karel deed nu den Keurvorst van Saxen, den Landgraaf van Hessen, en die hen aanhingen, in den Rijksban. - Zij van hun kant zeiden hem den oorlog aan, en noemden hem in hun Manifest, '*Karel zich gedragende als Keizer des H.R. Rijks*[(1)].'

De Keizer was bij Ingolstad gelegerd. De Keurvorst en Landgraaf, den Donau doorwadende over een ondiepte welke zij ontdekten, nemen bezit van een hoogte, die deze legerplaats beheerschte, en slaan zich daar neêr. Zeer sterk van geschut zijnde, beschoten zij 't Keizerlijk leger allerhevigst, waar van zij slechts door een beekjen, dat bij Ingolstad in den Donau viel, afgescheiden waren. Karel hield zich met zijn krijgsmacht stil, en zij trokken in goede orde weêr af. - Maurits van Saxen intusschen in Karels dienst, viel met den Roomsch Koning uit Bohemen, waar de Hussiten en Lutherschen in opschudding waren, doch ras in teugel gebracht werden, in Saxen; waarin zij, op Wittenberg, Ysenach, en Gotha na, alles veroverden. Karel ontfing inmiddels versterking, en nam Neurenberg en Donauwerdt, en maakte voorts meester van den Donau te zijn: wanneer in de wederzijdsche legers een pest

(1) 't Oogmerk was, om 't Keizerlijk zoo wel als het Pausselijk gezag te vernietigen. Zie PONT. HEUTER. rer. Austr. Libr. XIII p. 307 col. a in fine.

ontstond, die de beide partijen verzwakte, en ter wederzijde vele benden deed aftrekken. - De Bondgenooten werden 't oneens, en verliepen, en voerden elkander nu toe, dat *ieder vosjen maar voor zijn staartjen* moest *zorgen;* en elk om geld verlegen, brandschatte de Kloosters en Kerken in zijns nabuurs land, daar hij er in zijne eigen niet meer overgelaten had. De Paltsgraaf Frederik kwam den Keizer te Halle vergiffenis vragen, en verkreeg die (in 1547): ook volgde de Hertog van Wirtenberg mede uit al zijne vastigheden gedreven zijnde, dit voorbeeld, en bracht 50,000 Rhijn-guldens tot den oorlog tegen zijn bondgenooten: zoo als ook de steden beboet werden.

De Keurvorst van Saxen echter, nu in zijn gebied weêrgekeerd, hernam daar tegen niet alleen 't zijne, maar ook alles wat Maurits bezat, Leipsich en Dresden slechts uitgezonderd. Karel zond Albert van Brandenburg tegen hem, maar deze werd door hem en Hertog Ernst geslagen en gevangen genomen. - De oorlog door de Protestanten vereenigd en aanvallend begonnen, was nu verweerend geworden en ieder gedwongen op 't zijne te passen; maar deze overwinning gaf weêr algemeenen moed en hereeniging; en de Bohemers stonden nu openlijk op en grepen de wapenen. Erik van Brunswijk werd tegen de Bondgenooten gezonden, die Bremen, door de Keizerlijken belegerd, ontzetten wilden, maar geslagen: en de Keizer was tot grooter poging genoodzaakt, om de weifelende weegschaal des krijgs eenen uitslag te geven.

Karel met den Roomsch Koning en de broeders

Maurits en August van Saxen vereenigd, trok den Keurvorst Jan Frederik tegen, en ontmoette hem ter hoogte van Mulberg, waar de Elbe de wederzijdsche Legers van één scheidde. Eenige Spanjaarts zwommen de rivier over met het zwaard in den mond, en de Saxen, daar ter bewaring gesteld, weken te rug, en lieten hun den oever met de vaartuigen naar derwaarts overgehaald. Spoedig ging deels met deze schuiten, deels wadende, deels langs een afgebrande brug, maar die men in der haast wat herstelde, de geheele macht over, terwijl de Keurvorst een predikatie hoorde. Wederzijdsche legers waren van gelijke sterkte; maar de Keizer had, ten einde spoed te maken, zijn voetvolk achter wege gelaten, en dus (tegen den raad van den Hertog van Alba, en de voornaamste zijner krijgshoofden), met enkel Ruiterij slag geleverd. Eene roekeloosheid, die het geluk bekroonde! Als men hem drong om de voetknechten in te wachten, zei hij: ‘Ik moet Keizer leven of sterven, en alles hangt hier aan 't oogenblik.’ En ‘*de Keizer is er bij*, doet zoo veel als 20,000 lanciers.’ - Op 't gerucht van deze overtocht verliet hij [de Keurvorst] den preek en stelde zijn macht in slagorde. Zoo deed ook de Keizer, en na een hardnekkig gevecht van den middag af tot in de nacht, werd de Keurvorst op de vlucht geslagen, en in de vlucht gevangen. Voor den Keizer gebracht, zei hij: ‘Genadigste Keizer, ik ben door het recht des oorlogs uw gevangen; ik verzoek dat gij mij als een Vorst zult doen behandelen.’ Karel antwoordde daar op: ‘zoo ben ik dan nu weêr Keizer? Gij zult behandeld worden, gelijk gij verdiend hebt.’ - Hij

zuchtte daar op en zweeg. Ook Ernst van Brunswijk werd gevangen, en een groot getal manschap: over de 2000 soldaten bleven er en 500 ruiters: aan 's Keizers zij' vielen er nog geen 100 man in 't geheel. De Bohemers leiden op deze tijding de wapens weêr neder. De Keizer nam Torgau, en Wittenberg, en veroordeelde den gevangen Keurvorst, als schuldig aan *'t crimen perduellionis*, ter dood. Maar Joachim van Brandenburg en Willem van Gulik verbaden dit vonnis, en 't werd in eene eeuwige gevangenis veranderd. - Maar kort daar na viel Sibilla van Kleef, des gevangen Keurvorsten Gemalin, met zijn broeder Ernst en kinderen, den Keizer te voet, ten einde hem de vrijheid te verwerven; waar op Karel hen eenige hoop gaf, en intusschen haar toestond, 8 dagen lang hem te troosten en op te passen. - Hij werd beroofd van zijn Keurvorstendom 't geen (in 't volgend jaar 1548) aan Maurits van Saxen gegeven werd; zijn goederen werden deels ten profijte des Keizers, deels aan Maurits toegewezen of toebedeeld, waar tegen deze laatste aan des veroordeelden kinderen jaarlijks 50,000 Rhijnsche Guldens zou uitkeeren, die voor zijne schulden ook 100,000 eens betalen moest, waar mêe dan tevens alle geschillen en aanspraken ten eind moesten zijn. - De Landgraaf van Hessen had zich sedert het uiteengaan der Protestanten stil op zijn eigen grond gehouden, en bewerkte nu door zijn zwager (Maurits van Saxen) een verzoening met den Keizer: hij onderwierp zich, en de Keurvorst van Brandenburg, zijn zwager Maurits, en de Keurvorst van de Palts bleven borg voor zijne trouw en gehoorzaamheid. (Ook de onderwerping

aan de besluiten van een Godvreezend en vrij Concilie werd hier bij bedongen en aangenomen.) Hij betaalde 150,000 Rhijn-Gulden en gaf 200 stukken geschut. Hij werd gevangen gehouden, schoon ook zijne Gemalin, en zelfs Karels zuster, zijn ontslag smeekten. Bovendien had de Keizer over de 300 stukken geschut veroverd, en 500 stonden er een tijd lang te Frankfort te pronk: men meent dat hij er over de 1000 met zich voerde.

Nu brachten de Duitsche Staten den Keizer zeer gereedelijk geld voor de oorlogskosten op: en vooral werd dit van die genen gevergd die aan de zijde der Protestanten geweest waren: men wil dat dit geld wel 160,000,000 Rhijnsche Guldens bedroeg [z.d. *Opheld.*], behalven het geen aan zijn Raden en beämpten mildelijk geschonken werd.

In September 1547 hield hij na zulk een allerblinkendsten en schitterenden uitslag des krijgs, rijksdag te Augsburg. Hier deed hij door zijne zuster de Koningin Maria voorslaan dat Ferdinand ten behoeve van Karels zoon Filip, afstand zou doen van zijn waardigheid. Doch Ferdinand had daar geen smaak in, en hij zag, na de overweging van 't geen het beheerschen van zoo vele Staten en Rijken in had, en de jonkheid van zijnen zoon, daar van af.

Het concilie van Trente was nu sedert 1545 begonnen, maar daar kwam geen cind aan. De Paus had het naar Bononien (Bonen) ontboden om daar zitting te houden; maar Karel die dit niet goed vond, verbood aan zijne onderdanen te gehoorzamen[(1)].

(1) (1° Om den te grooten invloed van den Paus, en 2° Om dat hij daar zijn gezag als Keizer door gekrenkt achtte.)

Daar dit geschil nog zoo spoedig geen eind liet vermoeden, dewijl de Paus niet te rug wilde treden en Karel niet toegeven, begreep deze dat er bij voorraad en zoo lang dit hangende was, een regel moest zijn waar naar men zich in 't stuk van de Godsdienst-geschillen te houden had. Hij deed dus door eenige geleerde mannen (waar onder de beroemde Rudolf Agricola) een dogmatisch systema en Ceremonie-reglement opstellen, het geen den naam van het *Interim* kreeg. En den 15 Mey 1548 bracht hij dit op den daartoe vergaderden Rijksdag te Augsburg, en op den 31 dier maand werd het aangenomen en den invoer daar van besloten.

Dit echter in werking te brengen ontmoette zeer groote zwarigheid, daar geene der partijen daar genoegen meê nemen kon. En in der daad, men kon aan den Keizer, als zoodanig het recht niet toekennen, om over Godsdienstleer of plechtigheid uitspraak te doen. Over de kerk als zoodanig kon hem geen gezag toegekend worden. 't Was inderdaad *bij provisie* zich aanmatigen het geen Henrik de VIII in Engeland zich *in perpetuum* aanmatigde, en aan zijn kroon verknocht, en er nog aan verknocht blijft. - R. Katholijken zeker konden dit niet, en de Protestantanten wilden dit niet; want waarom zij die macht niet zoo wel aan den Keizer zouden hebben kunnen toestaan, als zij 't sedert in Duitschland aan hun mindere Landsheeren, in Engeland aan hun Koningen en elders aan Staats- of regeerings-lichamen toegestaan hebben en dit tot een grond van hun geheel Kerkelijk Recht gemaakt hebben[(1)], zou moeilijk

(1) Zie BÖHMER *Jus Ecclesiast. Protestantium.*

te zeggen zijn. Een van beide moest Karel: of de kerk zoo zij stond, handhaven tegen nieuwigheden: of, vrijheid van kerkdienst invoeren: of (wil men een *derde*) nu de *facta* niet te niet te doen waren, het statu quo doen bewaren, tot de uitspraak der kerk daar zijn zou, hoe lang of hoe kort dit duren mocht. - Doch alle drie was aan allergewichtigste zwarigheden onderhevig; en dit determineerde hem.

Maar nog een ander punt hield sedert eenigen tijd de Rijksdagen bezig, onze Nederlanden betreffende. De band, waarmeê zij aan het Rijk verknocht waren, was zoodanig verrekt en verslapt, dat zij niets meer tot het Rijk toebrachten, en van alle betrekking niets dan alleen in den naam van Rijksleen, en een ydele formaliteit was overgebleven. Maar gelijk dit aan de eene zijde het Rijk van zoo machtig een steun beroofde, als het aan gewesten van zulk een belang hebben kon, zoo beroofde 't aan den anderen kant ook deze gewesten van eene bescherming die somtijds te stade mocht komen. Het was ten dien aanzien ook zeer ongelijk. Gelderland en Zutfen b.v. erkenden het Rijk volkomen. Vlaanderen voor zoo verr' 't een Fransch leen was, was sedert de vrede van Madrid en volgende, ten aanzien van dat, en nog van een ander gedeelte, geheel onafhanklijk, maar een deel erkende het Rijk, en echter deze deelen maakten nu ééne provintie. Holland was in 1526 voor 't Keizerlijk Kamergerecht te Spiers door Utrecht gedagvaard, maar weigerde daar te verschijnen. Albert van Oostenrijk had in 1438 het Rijk het eerst in kreitsen verdeeld, die toen vier

in getal waren, en Utrecht, Gelderland, Brabant, en Holland werden toen onder de derde kreits begrepen. Maximiliaan verdeelde het Rijk in zes kreitsen, en wat later in tien, van welke de zoogenaamde *Bourgondische* kreits de Erflanden van zijn kleinzoon en pupil (Karel) begreep. Gelderland en Utrecht behoorden daar toen niet onder, maar onder de West-faalsche kreits. - Intusschen, de zaak wel beschouwd, deze verdeelingen waren voornaamlijk ingericht, ten einde de omslagen der lasten te regelen. Maar Holland voorlang door Lodewijk V voor een vrij leen verklaard, alleen door het vinculum feudale aan het Rijk verknocht, en door geen vinculum juris publici, kon tot geen lastbetaling gedwongen worden. Doch de theorie van het Recht was toen zoodanig verward geworden, door den indrang van het Jus Civile Romanum in alles, dat men niet meer begreep, dat het zijn kon, dat de Keizer geen *summus imperans* was van een land waar van hij *Leenheer* was, het geen echter een allereenvoudigst ding is. Ook betwistte men hier het recht dat Maximiliaan, het zij als Keizer, het zij als voogd van Karel, gehad zou hebben om het erfgoed van zijn pupil te bezwaren ten behoeve van 't Rijk. - Het geschil werd in 1543 op den rijksdag weêr opgehaald ter gelegenheid van Utrechts, Gelderlands, en Zulfens vereeniging met Holland enz. maar bleef toen smooren. Evenwel Utrecht had ook in lang geene Rijkslasten betaald, en van dit gewest rekende men 't ten minste onwederspreeklijk dat het die schuldig was; en dus verzocht men den Keizer dat hij gemachtigden van Utrecht naar Spiers wilde doen komen, om we-

gens de achterstallen (NB.) af te rekenen. En in der daad men had hier gelijk in.

De Protestantsche oorlog kwam tusschen beide: maar op den rijksdag van 1548 te Augsburg werd beweerd, dat onder Filip van Bourgondie de Nederlanden op den rijksdag op *hun aandeel* in de Rijkslasten gesteld waren, en dat de Bourgondische Kreits derhalve, als nog lid des Rijks zijnde, ook als zoodanig de gemeene lasten moest helpen dragen. Men merkte daar tegen aan, dat dit nooit executie gehad had, en toonde zulks *en detail* zelfs van Utrecht en Gelderland. De Keizer zat hier in de knel tusschen zijne hoedanigheid van *Keizer* en die van Heer der Nederlanden, en maakte de zaak uit, met een verdrag, 't geen het vermaarde verdrag van Augsburg is, op den 26 Junij 1548. Hierbij worden de Nederlandsche gewesten (alle met name) Bourgondie daar onder begrepen, onder de *hoede*[(1)] en bescherming van 't Rijk gesteld, behoudens hunne voorrechten en vrijheden; en moeten dien volgende beschreven worden tot de Rijksdagen: en hij belooft voor deze landen zoo veel aan het Rijk op te brengen als twee Keurvorsten, beide in manschap en geld (met vrijlating van in plaats van manschap, geld te mogen geven); doch in geval van oorlog met de Turken, zoo veel als drie Keurvorsten[(2)]. Om 't niet voldoen aan dit hun aandeel, en anders niet, mogen zij voor het Koninklijk Kamergericht te Spiers betrokken worden. Zij maken een Kreits alleen, de

(1) WAGENAAR zegt *bewaring* bl. 314: dit is oven zoo fraai als zijn *opdragen*.
(2) Een Keurvorst droeg toen drie perCent in 't geheel.

Bourgondische genoemd, 't zij zij daar te voren toe behoord hebben of niet. Zij zijn vrij en onafhanklijk van den Keizer en 't Rijk, en worden daar voor erkend, maar die Leenen van 't Rijk zijn, blijven 't. Voorts moeten zij den Landvrede van het Rijk onderhouden.

In Holland vond dit Tractaat vrij wat moeite: inzonderheid wilde men die Rijkslasten *uit de beden* betaald hebben, doch dit bleef onbepaald en het Tractaat werd ook daar, als in de andere gewesten bekrachtigd.

'Zie daar dan nu Holland even zoo als de overige Nederlandsche Gewesten als Rijksleen erkend!' zegt WAGENAAR bladz. 320. En hij verwondert zich dat men des niet tegenstaande, in het jaar 1550, judicieel en voor Karel-zelven, beweerde dat Holland nooit iets met het Rijk te schaffen gehad had[1]. -

Maar onafhanklijk van dit verdrag van Augsburg (waaruit KLUIT al de ongelukken van onze Nederlanden plach af te leiden) kan immers *a posteriori* zoo min als *a priori* geen twijfel bij mooglijkheid vallen over Hollands leenroerigheid; en zulks noch quod ad *jus* noch quod ad *factum*. En waar komt dan dat eeuwig verduisteren, ontkennen, en schandelijk bestrijden van zulke blijkbare waarheden van daan? 't Is, dat aan de Rijks-leenroerigheid, de Erfvolging hangt, en derhalve de volstrekte en onmiskenbre misdadigheid in het tegenstaan van de alleen wettige opvolgingen, en het voorstaan van een zwakke, nietige, en (waar 't om te doen is) factie-re-

(1) Zie 't proces met de Drabandera aldaar.

geering onder den naam van een wijf. Het is met één woord, de vervloekte Hocksche partij, die onze Republiek zoo lang zij bestaan heeft, nu onder praetext van Godsdienst-geschillen, dan onder 't voorwendsel van vrijheid, telken reize verscheurd heeft om ze aan een factie van *zich onafhanklijk makende personen of familien* te onderwerpen; en die nu wederom zoo onbeschaamd als ooit het hoofd opsteekt, en met wie alle heil, alle rust, alle genot van Burgerlijke rechten, en alle waarachtige eer en Godsdienst onbestaanbaar is. Deze factie, die, als blind voor alle waarheid, zelfs een HUIDECOPER meê gesleept heeft om de belachlijkste sustenu te voeren, en met een zoo onbegrijplijke schranderheid als stoutheid te verdedigen en voor te staan[(1)], heeft alle Revolutien overleefd; en zal ook op nieuw onzen Staat om verr' werpen, om dat het beginsel waar ze van uitgaat, in der daad practisch is en in het hart schuilt, dat voor geene overtuiging vatbaar is, maar het verstand de oogen uitsteekt, wanneer het ze opheft, ten einde de valschheid waar het zijn lust in schept te blijven koesteren. - Doch dit daargelaten!

In het zelfde jaar 1548 stierf de Kaptein Generaal der Nederlanden, Maximiliaan van Egmond, wiens dochter door haar echt met Prins Willem I (in 1551) Buren, Ysselstein, Leerdam, en meer andere Heerlijkheden aan het huis van Oranje bracht. - In

(1) In zijn *Lambacheriana:* [achter zijn MELIS STOKE, III Deel, bl. 477-607.]

1549 deed Karel zijnen zoon Filip, wien hij ten dien einde uit Spanjen ontbood, in de Nederlanden voor *hunnen toekomenden oppersten Heer en natuurlijken Prinse* huldigen. Wat hem hier toe bewogen hebbe, daarover is men oneens. Zekerlijk was het de zucht om de Nederlanden, waar voor hij zoo veel hart had, door een nieuwen band nader aan zich en zijn zoon te verknochten: men weet, wat indruk een zulke plechtigheid dikwijls op de gemoederen van een Volk vermag, en hij mocht zich voorstellen, dat zij ook op zijn zoon indruk zou maken, en door hare aandoenlijkheid zijn hart voor eene Natie innemen en vertederen, waar voor hij, in Spanje opgevoed zijnde, de gevoelens van zijn vader niet koesteren [kon], welke die vader hem echter wel met zijn bloed wenschste in en over te storten. Hij had nu reeds gezien, dat zijn voorliefde voor deze zijne Erflanden, waar over men zich in Spanje zoo zeer beklaagde, door dien zoon in 't geheel niet gedeeld wierd, maar ten gevolge van een Spaansche opvoeding, de Spanjaart hem in het hart zat, en het was hierom oogschijnlijk, dat hij hem op deze wijs eerder aan deze staten verbond, ten einde hun vrijer, hartelijker, en kunstlooze liefde-uitboezemingen (waar hij-zelf zoo veel prijs op stelde) tegen de kouder, statiger, en formeler eerbewijzingen te doen afsteken. - WAGENAAR raaskalt hier.

Maar dit was zijn oogmerk alleen niet. Het was tevens de opvolging in de gezamendlijke Nederlanden op den naasten bloedverwant (met in achtneming van het recht van repraesentatie) te regelen: en de beduchtheid, dat wellicht Filip (zwak van gestel zijn-

de en niet bestand tegen vermoeiingen, 't geen op geheel zijn karakter invloeide) voor hem mocht komen te sterven, en de erfvolging daar door onzeker zijn en de gewesten dus van elkander mochten geraken, kan hier hij meêgewerkt hebben: zoo als hij dan ook kort daar op met overleg der gezamendlijke Staten, verklaarde, dat de Nederlanden nooit van elkander zouden kunnen gescheiden worden, maar altijd door één en denzelfden vorst geregeerd moesten worden. Wij hebben reeds opgemerkt, dat dit in de overeenkomst van Karel den Stouten met Fredrik III reeds opgesloten was; en het was dus geen nieuwigheid, dan ten aanzien van het sedert aangewonnen Gelderland. Ten dezen aanzien was dit punt derhalve voornamelijk van het hoogste belang, en het bracht teffens met zich de ondubbelzinnige verklaring, ‘dat in Gelderland ook vrouwen op mochten volgen:’ het geen conform aan zijn deductie tegen Willem van Gulik, maar strijdig met de bij 't Rijk altijd vastgehouden grondregel was.

Men zoekt in den eed dien Filip toen deed, een groote bijzonderheid, om dat hij zwoer ALLE *de privilegien* te *onderhouden*, daar Filip de Schoone en Karel de V, geene andere bevestigd hadden dan die door Filip en Karel van Bourgondie en hun voorzaten verleend waren. - Dwaasheid! - De Eed van Filip II kon nooit geduid worden dan op privilegien toen hij zwoer, erkend en in kracht zijnde; terwijl zijn Vader en Grootvader verplicht waren de privilegien van Maria met klare bewoordingen uit te sluiten; de eerste, om dat hij ze in werking vond; de tweede, om dat ze nog voor geldend gehouden

werden.: maar nu waren zij zeker in onbruik, en al waren zij oorspronklijk geldend geweest, na zoo veel tijds desuetudine [door onbruik] geäbrogeerd en dus niet meer bestaande, ten zij zij uitdrukkelijk vernieuwd wierden[1]. Even zoo haspelt men over de tijtels van *oversten Heer* dien Karel V gebruikte[2], en van *gerechtig geboren Landsheer en Prins,* die de Staten in hunnen Eed aan Filip gebruikten[3]. Dat spits-vindige domkoppen daar naderhand groot onderscheid in konden zoeken, is zeker; maar dat de zaak dezelfde was, behoeft geen betooging, daar immers de Staten des Lands geen gedachten hadden of konden hebben, om den Vorst, terwijl zij hem zwoeren, het summum imperium te betwisten; gelijk zij dan ook naderhand (bij de overdracht,) die benaming ten zijnen aanzien even zoo weinig geschuwd hebben als dien van *subjecten* en *onderdanen* ten opzichte van zich-zelven en de Ingezetenen. - Met de Gentenaren was 't iets anders: want wanneer deze den Keizer in 1539 den naam van *Souverain Seigneur* weigerden te geven, en hem alleen als *leur seigneur naturel comme Comte de Flandres* betijtelden, duid-

(1) Dus met de keuren van Amsterdam: stel een oude keur: dat de Rederijkers of de Kamer, als zij een nieuwjaarsvers maken een pint wijns van de stad zullen hebben: - dat de Acteurs van den Schouwburg zullen aangemerkt worden als dienstboden, en de wetten op de dienstboden gemaakt, op hen applicabel zijn. Voeg hier bij de onde Leidsche keur van het tuiten; en 't geval van Trago.

(2) ‘Dat hij besloten had, hem (zijn zoon) te doen ontfangen, als toekomenden Oversten Erfheer en Landvorst.’ VAN DER GOES Register op 1549.

(3) *Groot Placaat-Boek* IV Dl. bl. 35.

den zij daarmeê hun gehechtheid aan Frankrijk aan, als oudtijds Leenheer, en naar hun gevoelen Overheer (supremus dominus) van den Keizer wegens Vlaanderen, waarom het hun ook ten Hove kwalijk genomen werd.

De Keizer beleende ook in 1551 zijn zoon met de Erf-Nederlanden, bij een *gouden bulle*, en deed dit door den Roomsch Koning bevestigen.

Middelerwijl werd er een vonnis in judicio contradictorio bij den Raad van Mechlen gewezen, 't geen voor ons Jus Civile Hollandicum van het grootste belang was, en daar om ook nog bij Juristen verdiend gemeld te worden. Het betrof naamlijk het recht om een vreemdeling op wien men iets te vorderen heeft, bij wege van arrest te bekommeren. Dit recht van *Hollandschen oorsprong*, en algemeen en zonder uitzondering *tegen allen en een iegelijk* (ook tegen vrouwen) geöefend, werd door de Brabanders tegengesproken op grond van de gouden bulle van Karel IV. Maar Holland werd bij dit gewijsde in zijn oud recht gehandhaafd, en bleef niettegenstaande de nieuwe vereeniging met het Rijk, in 't bezit (of quasi-bezit) van het te werk te leggen.

De Placaten tegen de Hervorming (zoo men 't noemt) waren hier te lande van tijd tot tijd vernieuwd geworden: en na deze huldiging van Filip werden zij op nieuw afgekondigd en versterkt. - Aan de Joden die Portugal hadden moeten verlaten, werd (schoon zij zich bekeerden tot het Christendom noemden) het land ontzegd. Doch dit punt wordt te onrecht tot de Hervorming betrokken, dan alleen voor zoo

verre die zich liever en lichter voor Hervormden dan voor Katholijken deden doorgaan. Ook werd het geestelijk Inquisitie-Gerecht in de Nederlanden door een Enkhuyzenaar, Ruard Tapper, als Opper- Inquisiteur bediend, en door den Keizer sterk gesteund. Men begon er hier in Holland geweldig over te morren, niet, dat men er juist zoo kettersch van gevoelen, of zoo onroomsch in 't hart was; maar men vreesde voor het verloop van den Koophandel door de vervolging die de vreemde kooplieden, (meest al met de nieuwe gevoelens besmet) daar van te duchten hadden[(1)]. Want behalven dat in Duitschland de Hervormden openbare oefening van hunne Godsdienst hadden, en in Frankrijk het Calvinismus en Zwinglianismus meer en meer voortgang maakte, en zelfs het hof aldaar er van vervuld was, zoo was het voor elken vagabond die zijn vaderland ('t zij om een misdaad of niet) had moeten verlaten, een gereed voorwendsel, dat hij om zijn geloof zijn land had moeten verlaten, en de toevlucht van die allen was de koophandel; waardoor dan nu ook alles van vreemde kooplieden *vel quasi* krielde, die deerlijk schreeuwden, dat zij ontzachlijke schatten konden aanbrengen en goudmijnen openen, ware er slechts veiligheid voor hun. De naam van Inquisitie, schoon deze toen inderdaad niet anders was dan een Geestelijke Rechtbank overeenkomstig de Geestelijke rechten, en (zoo het schijnt) juist geene bijzondere forme van procedeeren houdende, en dus in zich zelf niet vreeslijker dan eenig

(1) ('t Hamburger Choor in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.)

ander, 't zij geestelijk, 't zij wareldlijk gerechtshof, was door de misbruiken, daarvan in Spanje gemaakt, haatlijk geworden en werd dus als 't toppunt van ongehoorde dwang en wreedheid uitgekreten. En in Antwerpen gaf dit zulk een indruk dat het koopen en verkoopen stil stond, en de huizen eensklaps hun prijs verloren. De placaten werden toen verzacht, en (het geen de menigte te vreden stelde) de naam van Inquisitie werd er in verwisseld, met die van *Geestelijke Rechters*. - Zoo gaat het!

[Wat inquisitie zij? - [Zie de *Bijvoegs.*]

In het jaar 1530 onstond er eenige onmin met Hendrik den II, nu Koning van Frankrijk, over die fraaie grondregel, die sedert (en vooral in 1778 enz.) zoo veel beweging gemaakt en zoo veel jammers voortgebracht heeft: *vrij schip, vrij goed*. Tegen dezen vervloekten grondregel, altijd door de Hollanders (als kooplieden) doorgedreven, beval Hendrik II, dat niet slechts vijandelijke of andere verboden goederen op de schepen waar zij gevonden wierden, maar ook al de overige daarbij gevonden goederen, verbeurd verklaard zouden worden(1). Men kwam echter weldra overeen, om de verbeurdverklaring bij de vijandelijke en verboden waren alleen te bepalen. Ook werd in dat jaar 1550 een vrede en verbond met Schotland gesloten, met het welk men eenige

(1) Het bevel steunt op de *communitas maris, in quo nemini imperium est;* en het *jus intercipiendi quae in meam perniciem hosti meo afferuntur:* [de gemeenschap der zee, waar over niemand gebied heeft; en het recht om weg te nemen, wat tot mijn verderf mijnen vijand toegevoerd wordt.]

jaren, ter gelegenheid eener oorlog van Schotland en Frankrijk met Engeland in een staat van zeekrijg geweest was, doch die niet veel beteekende. Doch welhaast ontstond er een nieuwe oorlog met Frankrijk, 't geen den Keizer immer nijdig was, en nu meer dan ooit, daar Hendrik de II sedert dat hij in Spanje voor zijn vader in gijzeling geweest was, een onverzoenlijken haat tegen Karel had opgevat; en nu door de Protestantsche vorsten opgeruid zijnde, eer de zaken in Duitschland nog tot rust gebracht waren, de onzen onverhoeds niet alleen ter zee met het nemen van schepen, maar ook met het aanslaan der goederen van Nederlanders, overviel. Waar van hier na!

Van het geschil tusschen den Paus en den Keizer over de verlegging van de algemeene Seent (het Concilie) van Trente naar Bononie hebben wij gesproken. De nieuwe Paus Julius III beriep haar na den dood van zijn voorganger (in 1549 overleden) op nieuw te Trente tegens May 1551, en nu ging zij voort. Karel zorgde dat daar ook Nederlanders kwamen. Het *Interim* ontmoette ondertusschen overal tegenstand. Maagdenburg was om de verwerping daarvan, in den Rijksban gedaan, en dit van wapeningen gevolgd geweest die de verste uitzichten hadden. Maurits van Saxen had ruiterlijk verklaard, dat hij zich aan het Concilie niet onderwerpen wilde, ten zij de Protestantsche Godgeleerden daar meê zitting en stem hadden, en de Paus het voorzitterschap afstond. Zonder in de rechtmatigheid van dit effatum, of de praetensie daarin besloten, te treden, merken wij

licht, dat dit een aanmatiging was die men tegen hem had kunnen keeren: want had men de Protestanten toegelaten, zij hadden toch de minderheid gehad. Maar quo jure, zouden zij, die geen Kerkhoofden of Bisschoppen waren, en deze hoedanigheid en instelling verwierpen, in een vergadering van Bisschoppen zitten? Karel wenschte dit wel, maar het was eene inconsequentie welke niet toe te laten was, en schoon hij eenige Protestanten een breed paspoort ten dien einde gaf, die eindelijk ook aankwamen, maar in kleenen getale, en etlijke maanden na dat de vergadering op nieuw begonnen was; zij kregen er (dit moest volgen) geene zitting, maar alleenlijk gehoor, en vergunning om eenige voorstellen te doen. In zes zittingen, in welke een kleen getal van Kerkelijken ('t grootste gelal was 64) van de geschillen beslisten die zij onder handen konden nemen. Want eenklaps werd zij weêr afgebroken, en bleef dit tot in 1562, wanneer een volgende Paus Pius IV haar weder bij een deed komen en in het volgend jaar voleindigde.

Dit afbreken had plaats in April 1552, en werd veroorzaakt door de tijding, dat de evengemelde Maurits van Saxen nu de wapenen tegen den Keizer had opgevat, van meening zijnde, tevens zijn Schoonvader (den Landgraaf van Hessen) die vruchtloos getracht had te ontsnappen, met geweld uit zijn gevangenis te verlossen, en de Protestanten die niets goeds voor zich van 't Concilie voorzagen (waar toe ook geen termen waren) te redden. Hij had zich met Hendrik II in 't heimlijk verstaan, en deze met

de Turken, die nu weder in Afrika machtig werden, en zelfs Spanje en Sicilie bedreigden. Ook waarschouwde hij thands met den slag, en nam eenige plaatsen in, en had vele steden en landstreken op zijn hand; terwijl Karel met den Franschen en oorlog (die ook niet naar wensch ging) tevens in de Nederlanden en in Italie de handen vol had, en boven dien al de ongemakken eens voorbarigen ouderdoms en door afmatting gekraakten lichaams in een hooge mate gevoelde. - Het Huis van Farnese was hem ook afgevallen, en had zich door 't huwlijk van den Hertog Octavio met 's Konings bastaard dochter Diana (een vrouw van ongemeene schoonheid) aan Frankrijk verbonden. Hij was door dezen samenloop van omstandigheden wel niet neêrgeslagen, maar echter getroffen, vooral dat het geluk der wapenen hem meer tegen- dan meê begon te loopen. Weinig had het gescheeld of Maurits had hem te Inspruck bij nacht overvallen en opgelicht, en voor het eerst zijns levens was hij genoodzaakt geworden de vlucht te nemen. - Dit alles te samen drong hem dan ook tot het aangaan van een vrede te Passau met de Protestantsche Vorsten, den 2 Augustus 1552, waar bij hun volkomen vrijheid van Godsdienst vergund werd, en zij ook in het Rijks-Kamergericht toegelaten werden, maar de wapenen neêr moesten leggen, en van het verbond met Frankrijk afzien, op straffe van vijand des Rijks verklaard te worden: en voorts op den sterken aandrang, ook van den Koning van Denemarken en andere Vorsten, beide de gewezen Keurvorst van Saxen en de Landgraaf van Hessen weêr op vrije voeten gesteld werden. - Na deze

vrede sleepte het (als gezegd is) nog tot 1562 eer de Kerkvergadering weêr saam werd geroepen, en toen in negen zittingen, veel talrijker dan te voren, alles afdeed, zoo dat zij den 3 December 1563 geheel afliep. Haar besluiten zijn door 250 Leden onderteekend.

Deze vrede van Passau stelde den Keizer in staat om met kracht Frankrijks voordeelen in Lottharingen en Luxemburg, waar de inval hevig was, tegen te gaan. Toul, Verdun, Mets, waren reeds vooraf door Henrik veroverd en onder zich gebracht. Het Nederlandsche leger onder den Graaf van Egmond en Bossu vereenigde zich met het Keizerlijke, maar het liep aan tot in 1553 eer de veldtocht dezerzijds triomfant was. Hij begon dit jaar met de volstrekte vernieling en vernietiging van twee voorname steden Terouane en Hesdin door de Keizerlijke wapenen. Des niet tegenstaande werden de Keizerlijke troepen in 1554 in Artois geslagen, maar met zulk een verlies aan de Fransche zijde, dat van dien kant niets meer ondernomen kon worden. Intusschen waren de Fransche ook in Toscanen geslagen: ook had een vereenigde Fransche en Turksche vloot Corsica trachten te nemen, maar was door den Spaanschen bevelhebber Andreas Doria van daar gedreven: en in 't volgende jaar hervatte dezelfde Turk-Fransche vloot een aanval op de haven van Piombino en 't Eiland Elba, waar veel menschen en vee geroofd en weggevoerd werd. Daar was ook in 1555 een zeegevecht in het kanaal voorgevallen tusschen 24 Hollandsche hulken en 25 Fransche gewapende schepen, waarin vele schepen ter wederzijde in brand geraakten, en

de Fransche drenkelingen in menigte op de Nederlandsche schepen uit het water geborgen, zich trouwloos daar meester van maakten. - Doch men werd den krijg wederzijds moê en in 't jaar 1555 werd hij niet meer dan flaauwtjes gevoerd. Men geraakte dus in vredes onderhandelingen. Prins Willem de I sloeg den Franschen *Arrière-ban*[(1)], in Pikardyen, maar de pest kwam in 't Keizerlijk leger. Een bestand van vijf jaren volgde nu. - En het was eerst onder Filip en na een nieuwe uitbarsting van oorlog, dat het tot vrede kwam. - Doch middelerwijl was de Passauwsche vrede reeds in 1553 geschonden door Albert van Brandenburg, die tegen Neurenberg en Frankenland de wapens begon te voeren, en zich niet betemmen liet, tot hij op den 9 Julij 1553 in een geweldige veldslag aan den oever des Wezers, van Maurits van Saxen een zoodanige nederlaag leed waarvan hij zich sedert niet weêr verheffen kon. In dezen slag en allerblinkendste overwinning bekwam Maurits zelf een zeer zware wond, waaraan hij 14 dagen later overleed, zijne eenige dochter Anna erfgenaam latende, die de tweede Gemalin van Prins Willem den I was. Na hem werd Prins Maurits van Oranje genoemd.

Filip (de Erfvorst) wiens eerste Gemalin Maria de Prinses van Portugal en moeder van Don Carlos, overleden was, trouwde nu in 1554, Maria, de dochter van Koning Hendrik VIII van Engeland, die na haars vaders en broeders dood, en de poging van

(1) De Leenmannen van de kroon. - Waarom *Arrière-ban* genaamd? [Zie de *Opheld*.]

Jane Gray (dochter van Hendriks jongste Zuster) om zich meester van de kroon te maken, (sedert 1553) in Engeland opgevolgd was. - De Engelschen waren tegen een uitheemsch huwelijk, en persoonlijk tegen Filip; echter ging het huwelijk door, maar op voorwaarden die hem niet dan den blooten tytel zoo lang zijne Gemalin leven zou, toebrachten. Maria die reeds gezamentlijk met Karel eenige maatregelen tegen de hervorming genomen had en het Protestantismus zeer vijandig was, schijnt wel tot deze verbintenis besloten te hebben, uit deze overeenkomst van neiging, die in beide de Echtgenooten heerschende was; de volkstrektste haat naamlijk tegen alle ketterij, of het geen men zoo noemde. Het voornaamste dat dit huwlijk te weeg bracht, was eenige voordeelen voor de Nederlandsche kooplieden. - Filip bleef een jaar lang in Engeland, en keerde toen van daar, zoo onvoldaan van de Engelsche Natie, als van de Koningin, wie hij zich overtuigd hield geene kinderen te zullen verwekken.

Omtrent dezen tijd overleed Karels moeder Joanna van Arragon, sedert de dood van haren Gemaal in 1506, altijd waanzinnig, maar gezond van lichaam en in kindschen toestand van geest.

De koophandel en met deze de rijkdommen der Nederlanderen, vooral in Holland en Braband, namen in dezen tijd onbegrijpelijk toe; waar door (al hoe wel niet zonder gedurig klagen en aarzelen) zeer groote en al steeds grooter belastingen opgebracht werden. De weelde en verteeringen stegen daarbij in gelijke mate, en weinig faalt er aan of men mag zeggen, dat zij alle mate overschreed.

Karel was nu 55 jaar oud; maar, door de jicht derwijze gekweld, dat hij zeer dikwijls zonder ondersteuning buiten staat was een voet te verzetten; en buiten dien afgemat en verzadigd van eene langdurige en altijd niet minder onrustige als glorierijke regeering, gevoelde hij zich oud voor den tijd, en haakte brandend naar de rust. Een beginsel van Godsdienstigheid voegde den wensch hier bij, om het laatst zijner dagen aan een stille en onafgetrokken Godvruchts-betrachting te mogen toeheiligen; en hij besloot, een voornemen, dat hij reeds lang gekoesterd had, ten uitvoer te brengen, zich van zijne heerschappijen te ontslaan, en in een eenzaam verblijf (waartoe hij de Abdij van S^{t}. Just, bij Piacenza in Spanje, verkoos) de dood te verbeiden. - Hij ontbood dan zijn zoon te Brussel, waar hij de Staten der Nederlanden tegen half October 1555 beschreven had. - Vooraf wilde hij zich nog aan zijn Nederlandschen Adel van den dank en de genegenheid die hij voor hun gevoelde, kwijten, en verhief de heerlijkheid van Kuylenburg en die van Bossu (in Henegouwen) tot Graafschappen, en die van Veere en Vlissingen tot een Markgraafschap, als een onversterflijk leen, *van de Graven en Gravinnen van Holland* (NB.) te houden. Ook verzekerde hij de Edelen en Steden van Holland, dat de ampten aan geene vreemdelingen zouden gegeven worden, de Stadhouders en Vliesridders daar van echter (als natuurlijk en redelijk was) uitzonderende. Op den 25 October droeg hij, in 't bijzijn van vele Vorsten en Vorstinnen van zijn doorluchtig geslacht, steunende op den schouder van Prins Willem van Oranje,

de Nederlanden werkelijk over, met een aanspraak waar van de teederheid die er voor zijn Volk in doorblonk, de tranen van gevoel en erkentenis zelfs aan de onbeweeglijksten ontperstte. Filip op de kniën, smeekte zijn zegen, dien hij hem met aandoenlijkheid gaf, en betuigde zijn dankbaarheid aan zijn Vader en zijn genegenheid voor de Landzaten, doch door den mond van een ander, naamlijk Perenot. - 's Anderen daags geschiedde de huldiging. - In Januarij daar aan gaf de Keizer hem desgelijks het Rijk van Spanje en alle zijne andere Vorstendommen en heerlijkheden over, zich alleen een jaargeld van 100,000 kronen voorbehoudende. - In September 1556 vertrok hij uit Zeeland naar Spanje, en droeg toen ook de Keizerlijke waardigheid (die hij niet op zijn zoon had kunnen brengen) aan zijn broeder Ferdinand op. De Prins van Oranje bracht dezen de Keizerlijke kroon en scepter over; doch niet dan met een zoo onbeschrijflijke aandoening, als het verlies van een Vorst als Karel verdiende. - Karel leefde in zijne eenzaamheid, waar hij dikwijls gebrek aan geld leed, en niet lang voor zijn dood zijne eigen begrafenis vieren deed, tot den 21 September 1558. Zijn naam en regeering behoort allen weldenkenden Nederlanderen onvergeetbaar, en onveranderlijk in zegening te zijn.

Allervoortreffelijkst is zijne aanspraak aan zijn zoon Filip bij de overgaaf der Nederlanden, in Hollandsche poezy overgebracht door den Heer FEITH, en door mijne onsterfelijke vriendin Jonkvrouwe DE LANNOY: welke beide stukken in 1781 bij het Haagsche Kunstgenootschap bekroond zijn. Allermerkwaardigst

is in die aanspraak-zelve zijne aanbeveling van de Nederlanderen aan de liefde van dien zoon, en de daarbij gevoegde waarschouwing; maar die Filip in den wind heeft geslagen[1].

Dus SCRIVERIUS:

‘Ultima verba patris si nato prima fuissent
Mansisset regi Belgica fida suo. -
Ni caveas, fili! (ut video) res tota peribit
Belgica: vox patris vaticinantis erat.’ -

Had 's Vaders laatst bevel den Zoon op 't hart gekleefd,
Ons Neêrland had zijn' Heer de hulde nooit gebroken;
Maar Spanjen is 't alleen waarvoor hij ooren heeft,
En 't moet van Karels schuld op Karels wieg gewroken.
Dit duldt rechtvaardigheid noch de ouden krijgrenmoed
In Fries en Batavier, den Vader zoo verbonden!
Die Spanjen boog in 't juk, trapt kluisters met den voet,
Staat voor zijn vrijheid pal, en straft ze wie haar schonden.
‘Vier Neêrland, of, mijn Zoon, uw grootheid gaat te grond.’
Dit, KAREL! was uw taal op d'oever van uw leven:
FILIP was hoorend doof. Gij sloot den veegen mond;
Maar 't woord was door Gods wraak in 't Lotboek aangeschreven[2].

(1) Wij zullen haast zien, dat de ingevingen der Spanjaarden, die nu onder den zoon den Nederlanderen dat betaald wilden zetten, wat zij onder den vader van hun ondergaan hadden, het waren die den afval veroorzaakten, en eindelijk afdwongen. [Zie de *Bijvoegs.*]

(2) [Dit zelfde staat in B. 's *Wit en Rood*, I D. laatste bladz. doch aldaar wordt de vijfde regel aldus gelezen:
Dit duldt noch *'s Hoogsten Recht*, noch de oude Krijgren moed en de zevende:
Die Spanjen kluisters gaf, trapt kluisters met den voet. Misschien zijn beide als verbeteringen aan te merken; doch ik heb het willen geven, zoo als ik het in het HS. vond. H.W.T.]

De groote hoedanigheden van Keizer Karel den V hier optenoemen, zou noodeloos zijn. Wij hebben hier te voren reeds een schets van zijn karakter in tegenstelling van dat van zijn eindeloozen mededinger François I gegeven. Zonder ophouden is hij altijd met oorlogen, opstanden, weêrspannigheden, en verraderijen of trouwloosheden geplaagd geweest, maar hij heeft altijd door beleid, standvastigheid, en bedaardheid van geest van allen gezegepraald. Geen vijand heeft hem beöorloogd of hij heeft hem in zijn boeien, geen weêrspanneling is tegen hem opgestaan, of hij heeft hem aan zijn voeten gezien. Maar jong in de moeilijkheden van eene regeering als de zijne geplaatst, moest de last daarvan hem vroeg afmatten; en, daar zijn lichaam bezweek onder de gevolgen dier uitputting, boog ook zijn overwerkte geest, en vorderde na zoo ongelijkbare een inspanning, rust. Zijn Godvrucht was oprecht en hartelijk. Hij was volmaakt vrij van alle bijgeloovige zucht voor het Pausdom; maar hij erkende eene Apostolische Kerk, wier gezag hij verplicht was te handhaven, en waar tegen hij de attentaten rekende (uit geweten en zielsverplichting) te moeten straffen en tegengaan. Niemand kon de hervorming der Kerk oprechter begunstigen dan hij; maar hij kon, onder den naam van kerkhervorming geen attentaten op heiligdommen, op openbare en bijzondere eigendommen, geen eigendunklijke rooverijen, plonderingen, moorden, en geweldadigheden, noch openbare verbreking van de Rijkswetten toestaan: geen geheele ontbinding van het Rijk, waar hij 't hoofd van was. Maar ongelukkig vond hij aan de eene noch andere

zij lust tot hervorming. Bij het Hoofd en de leden der Kerk niet, die de misbruiken voorstonden en vasthielden, en daar hun grootheid, hun overdaad, en gierigheid meê ondersteunden, meer Turksche Sultans dan Christen-Herders gelijkende (gelijk MEZERAY het uitdrukte): bij de Protestanten niet, die geen Kerk erkennen wilden, maar elk zich een Kerk op nieuw, *chez lui* en naar zijn lust maken, en zich met den roof van de oude verrijken. - Zijn grootheid van ziel blonk in alles uit. Niets minder was hij dan oorlogszuchtig, schoon persoonlijk dapper en krijgskundig boven verre de meeste Vorsten van zijn tijd. Wraakzucht had geen vat op zijn hart, schoon somtijds de rechtmatige verbittering over den hardnekkigen moedwil hem aangreep. Gramstorig was hij nooit; maar in zijn laatsten tijd bekwam hij met zijn ziekelijkheid wel eenige vlagen van wrevel, die daar het aanzien van hadden. Weldadig, rechtvaardig, en zachtmoedig hebben hem alle zijne onderdanen bevonden, en geen hunner zich over hem te beklagen gehad, dan de Spanjaarts, voor wien hij (naar 't schijnt) geen hart kon opvatten. - In den omgang was hij aangenaam, zachtzinnig, en van een stille vrolijkheid op zijn Hollandsch. En zoo men in hem ondeugden zoeken moet, het schijnt dat hij in 't heimlijk aan verboden minnen - handel overgegeven was op een wijs die het licht schuwde. Hier aan schrijft men de onzekerheid toe van de geboorte van zijn zoon Don Juan, die onder Filip Landvoogd der Nederlanden geweest is. En het is niet vreemd, dat te groote schaamte over een neiging die den mensch zoo natuurlijk is, en te

streng bedwongen werd, onnatuurlijke of bloedschandige uitwerksels gehad heeft. - Hij sprak het Vlaamsch, Hoogduitsch, Fransch, Italiaansch, en Spaansch volmaakt wel; in 't Latijn hakkelde hij wat, zoo als ook in het Portugeesch. Gematigder in spijs en drank heeft men nooit Vorst gezien; en dronkenschap was hem een afgrijzen. Zijne verzoenlijkheid jegens zijn grootste vijanden en beledigers ging alle verwachting te boven. Geen vergrooting van macht (als François I hem opdichtte) was immer zijn doel; maar het geen hem aan 't hart lag, was, den tocht van zijn Oudovergrootvader Filip den Goede tegen de Ongeloovigen ten uitvoer te brengen, en dezen uit Europa te rug te drijven. Hier toe strekte geheel zijn eerzucht zich uit, en hier in verhinderd te worden, dit eindelijk te moeten opgeven, was de kwelling zijns levens, en die hem vroegtijdig in 't graf bracht; doch dit, schoon zijne eerzucht daar aan hechtte, kwam hem echter niet uit een beginsel van eerzucht, maar van Godvrucht, en van waarachtige zucht voor het Christendom, 't geen hij de dierbaarste plicht achtte, te behoeden, en tegen zijn vijanden te beveiligen. En het is dus, dat hij met waarheid zeggen konde, bij het overgeven van zijne scepters: ‘dat hij in al den arbeid en al de vermoeienissen zijner langdurige Regeering geen ander oogmerk gehad had dan de Godsdienst en 't Christenrijk te beschermen;’ en hij mocht er ook met waarheid en zonder beroeming bijvoegen (gelijk STRADA 't heeft): ‘dat hij zich, zoo lang zijn gezondheid het hem toeliet, met Gods hulpe zoodaniger wijze daarin gekweten had, dat het nie-

mand dan zijn vijanden leed konde zijn, dat Karel tot nog geleefd en geregeerd had.' - Veinzen kon hij als 't noodig was (en het was met de huichelende Italianen en valsche Franschen zeer dikwijls noodzakelijk); maar hij had er een innigen afkeer van, en kwam er niet toe, dan wanneer hij 't plicht rekende. Zijn grootste misslag was, geheel zijn leven door, de goede trouw van zijn eigen hart ook bij anderen te onderstellen[(1)]. Maar gezegend die misslag! gezegend het hart waar hij in vallen kan!

40 jaar lang was hij Heer van de Nederlanden, 36 jaar Keizer geweest. Bij het nederleggen van zijn gezag, betuigde hij, dat hij zelfs in den grootsten voorspoed nooit eenige ware vergenoeging gesmaakt had. En wien kon dit zeggen verwonderen? - Had hij het tegendeel gezegd, ons hart zou hem dien tol van zegening niet toe kunnen brengen, dien het hem thands met zoo gevoelig een wellust offert.

Sommige Schrijvers hebben getracht, hem in 't laatst van zijn leven als geneigd tot het Lutherdom te doen beschouwen, en dit waarschijnlijk te maken door de vervolging die zijn biechtvader naderhand ter zake van ketterij (of verdenking daarvan) van de Inquisitie ondervond[(2)]. Doch men bedriegt zich hierin; de dus vervolgde Geestelijke was zijn biechtvader niet, maar had alleenlijk nu en dan voor hem gepredikt; en Hij bleef altijd aan de Roomsche Kerk verknocht, en ijverig Katholijk[(3)].

(1) ANTONIO GATINARA, ap. HUBER pag. 268 b in f.
(2) Zie GREG. LETI, en anderen na hem.
(3) LLORENTE *Hist. der Inquisitie* II D. Ch. 18 art. 2.

Zelfs heeft hij nooit de Onroomschen over hun leer en gevoelens willen hooren, zeggende dat hij geen Godgeleerde was, zelfs geenerlei geleerdheid of letterkunde bezat, en dat het licht zou zijn, hem (indien hij zich daar aan blootstelde) een rad voor de oogen te draaien, en twijfelingen in zijn ziel te werpen, die zijn geweten ontrusten mochten. Hij geloofde (als de Apostolische Belijdenis zegt) ééne Heilige Algemeene Christlijke Kerk, en hield zich verzekerd dat deze dé Kerk was, waarin hij was opgevoed, en buiten welke er toen nog geene andere bestond. En in dit zelfde gevoelen, waarin hij de Protestanten in Duitschland bestreed, bleef hij tot het eind zijns levens volharden. Doch veellicht heeft tot dit gerucht iets gedaan de herinnering van zijne excommunicatie door Paus Paulus den IV, die Napolitaan en zijn onverzoenlijke vijand zijnde, het Rijk van Napels onder Frankrijk trachtte te brengen, en zich ten dien einde van den banblixem bediende, doch zonder vrucht, als wij nader gelegenheid zullen hebben om aan te roeren, dewijl deze zaak eigenlijk tot de Regeering van zijn Zoon behoort. - Hoe het zij: zijn gehechtheid aan den Godsdienst die hij beleed, ging bij hem t' allen tijde boven alles, en misschien was dit een ongeluk voor Europa; zonder 't welk hij aan de eene zijde Frankrijk, aan de andere de Turken beter zou hebben kunnen inperken en aan banden leggen. Doch hij volgde zijne overtuiging in oprechtheid des harten, en wie is er, die hem dit misduiden mag? -

Ophelderingen en bijvoegselen.

[*Hetgene in de volgende bladen niet tusschen haakjes ingesloten is, behoort tot* BILDERDIJKS *eigen Handschrift:*
Het aldus ingeslotene ( ), *is aanvulling uit zijn mondeling bijgevoegde:*
Het aldus onderscheidene [ ], *is toevoegsel van mij zelven.*.
H.W.T.]

Ophelderingen en bijvoegselen.

Bladz. 18. r. 7. '*kolonellen*.'

(Maxim. benoemde deze niet van het aanvoeren van kolommen (*colonnes*) in den veldslag; maar van *colonie* (kolonie), zoo als hij de benden of regimenten in zijn leger noemde, saamgesteld uit lieden van verschillende natiën.)

Bladz. 20. 'Mededinger' - 'vijand.'

(Zij leefden in een tijd gunstig voor persoonlijke onderscheiding: ook muntten beiden uit in Ridderlijke hoedanigheden. Het heeft Karel veel gekost en griefde hem, zich zoo zeer op die ridder-oefeningen toe te leggen, dat hij François evenaarde. François was eigenlijk niet anders dan Ridder; en zonder zijn fransch trouweloos karakter en uitspattende galanterie, zou hij zeer beminlijk geweest zijn. De goede hoedanigheden van François had Karel ook; maar niet als hoofdhoedanigheden: doch de goede van Karel, miste François. Beide begunstigden de geleerdheid: doch Karel vooral ook de mechanica of werktuigkunde, die hij altijd zeer beminde; en van daar het uurwerk-maken ten

tijde zijner ruste. Beiden waren buitensporig jegens de andere sexe; maar Karel wist dit zeer te verbergen[(1)].

(ROBERTSON, de geschiedschrijver van Karel V, heeft, het zij uit overdreven zucht naar onpartijdigheid, 't zij dat hij te veel gehoor gaf aan de Fransche schrijvers, doorgaans Karel tegen François in een ongunstig en onbillijk licht geplaatst; zoo dat zij nu niet meer rivaliseren, maar François in de daad de held zijner historie is.)

Bladz. 22 r. 19: ‘en zwart kamelot en satijn.’

(Toen reeds was de zwarte dracht bij ons een dracht van staatsie.)

Bladz. 34 r. 17, v. ‘de verdeeling door Paus Alexander VI’ enz.

(Over Alexanders VI aanmatiging der verdeeling van de nieuwe wereld is veel geschreven. - Hij wilde niet voorgeven dat hij meester der wereld was: maar daar Spanje en Portugal elkander gestadig verwijtingen deden en naijverig op elkander waren om Amerika, werd die verdeeling aan Alexander als onpartijdig rechter overgelaten; meer was hierin niet opgesloten. Wat de verdeeling zelve belangt, wij moeten ons dezelve dus voorstellen: Bekend en waar is het, dat Alexander aan

(1) [Ik heb eens ergens de anecdote vermeld gevonden, dat Karel V aan zijn venster staande en een zeer schoone vrouw ziende voorbijgaan, en gevoelende dat hij op haar belust werd, zich afgewend en als 't ware zich zelf berispt had, met te zeggen: ‘Karel! wordt geen *David!*’ - doelende op het overspel van Koning David met Bathseba. - Dit zou dan een zedelijk gevoel en zelfbeheersching in den grooten Vorst te kennen geven, die ik zeer twijfel of van François I te wachten ware geweest.
H.W.T.]

Spanje gaf, het geen ten westen, aan Portugal het geen ten oosten eener imaginaire door hem van pool tot pool getrokken lijn, gelegen was: maar ten onrechte heeft men hieruit afgeleid, dat hij nog geene kennis had dat de aarde rond was, maar dat hij zich dezelve als plat verbeelde; en men heeft 's Pausen doen soms als dwaas uitgekreten, om dat, zoo de aarde een bol was, en hij een lijn trok, de twee volken die bol omzeilende in elkanders territoir zouden inloopen: doch ver hier van daan; de Paus trok wel die lijn, maar sneed ook in gedachten met dezelve den aardbol in twee gelijke hemispheeren, en nu had ieder volk de helft der aarde. (Niet Cortes maar Pizarro had van deze verdeeling veel gezwets; Cortes was een man van veel verstand, en schreef ook zeer belangrijke brieven, Pizarro was zeer ruw.) De lijn werd getrokken 400 mijlen ten westen der Afrikaansche Kaap-Verde, niet aan de Kaap-zelve, om de Kaap-Verdische eilanden: maar wie hiermede te onvrede was, was Jan van Portugal, deze wilde appelleeren tot een concilie, even als of men van dit arbritrage van Alexander als Paus kon appelleeren: hij wilde op 1600 mijlen afstands van die kaap de bepaling hebben, naar allen schijn niet begrijpende dat het geen hij in de Atlantische zee won, hij dit aan den anderen kant weer verloor, de Paus wilde niet, maar bepaalde 1480 mijlen, 7 July 1494.

Toen nu in 1521 de Spanjaarden onder Magellaans opvolgers, (hij zelf was op de Philippines gesneuveld,) op de Molukken, te voren door de Portugezen ontdekt, landden, eigenden zich beide de volken deze eilanden toe: maar daar het uit kracht van Jans eigen verschikking nu aan Spanje behoorde, cedeerde Portugal. In 1529 kocht Jan voor 350,000 dukaten van Spanje de Molukken af, onder beding om die altijd door 't resti-

tuëeren van 't geld te kunnen lossen; en deze som boden de Spaansche regenten na eenigen tijd aan Karel aan om de Molukken te lossen: maar Karel weigerde dit, die vreesde voor een ongenoegen met Portugal, dat Spanjens oproerigen wederom zouden hebben opgeruid op hunne zijde; en de profetie dat Spanje eenmaal door een Portugeesch Koning van de buitenlandsche overheering zou bevrijd worden.)

Bladz. 35, 36.

[Over den opstand der Kastiliaansche Steden, zie ook mijn voorlezing (doch meest naar 't Hoogduitsch van W. LINDAU,) in de *Mnemos.* XVIII (VIII) Deel bl. 203-260. Over de verwijderde gevolgen daar van, zie achter in dit Deel het afzonderlijk opstel van B. *over de oorzaken van den volkshaat der Spanjaarden tegen de Nederlanders.*]

Bl. 48, aanteek. 'Christiern.'

(Christiaan II Koning van Denemarken, had een toevlucht genomen in Holland en maakte zich door zijne ondernemingen bevreesd.

Hij was een ruw mensch, echter schijnt er geen reden, hem, zoo als hij bekend is, voor wreedaardig te houden. Brigitta, een fruitverkoopster uit Amsterdam en haar neef een oesterkooper aldaar, hadden door de dochter der eerste, Duveke genaamd, op welke Christiaan tot aan zijn dood, doodelijk verliefd was, en die zoo braaf en deugdzaam van karakter was, dat zij met de vrouw van Christiaan, Elizabeth de dochter van Philips de Schoone, in goede verstandhouding leefde, zeer veel invloed op den Koning om hem te overtuigen dat de adel te veel gezag had in Denemarken. Bij ontstane oproeren hierdoor van den adel, vluchtte hij

naar Lubeck, naderhand naar Holland: na vele ondernemingen, heeft hij lang in een gevangenis moeten zitten, doch naderhand ontslagen deed hij afstand van de regeering, en stierf kort daarna in 1459.)

[In het eerste deel der verhandelingen der tweede klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut (1818) vindt men bl. 1-88 eene uitvoerige verhandeling van Mr. J. MEERMAN over CHRISTIAAN II Koning van Denemarken en zijne betrekking tot Nederland; welke tot volledige opheldering kan strekken van al het gene hier en vervolgens bl. 50-60 door B. over dezen Vorst en zijne pogingen in en uit deze landen, en derzelver gevolgen voor dezelve en hem-zelven gezegd wordt[(1)]. In gevangenschap geraakt in 1532, bleef hij in harde gevangenis tot in 1546, en genoot sedert tot zijn dood in 1558, (onder toezicht, als natuurlijk was) eene vrijere en betamelijke behandeling.]

[Men begint thans bij de Denen Christiern II gunstiger te beschouwen als een wel-meenend, maar kwalijk geslaagd, reformateur; zijne verkrachtingen der grondwetten, als ten beste der Natie; zijne wreedheden, als *rigueurs salutaires*[(2)]. Aldus vooral BEHRMAN, die zich

(1) [*Duveke* stierf in Denemarken, 'in den zomer van 1517 op het alleronverwachtst: zoo men algemeen beweert, aan vergiftigde kersen, uit den tuin van het Paleis aan haar toegediend' MEERMAN *bl.* 33. Haar moeder deelde in 1523 in den val en de vlucht des Konings; doch bleef zijne raadgeefster: MEERMAN *bl.* 46, 67. Zijne Gemalin Elisabeth stierf in den aanvang van 1526, nabij Gent, denkelijk in de Protestantsche gevoelens, ofschoon men haar met de R.C. Kerkgerichten bediende: MEERMAN *bl.* 61.]

(2) [Zoo noemde in deze laatste jaren de schrijver van een Fransch jesuitisch-monarchaal dagblad, *den St. Bartkelemi!*]

beroemt dat het rijks-archief voor hem er toe geopend is geweest (en uit wiens Geschiedenis van Koning Christiaan II, Kopenh. 1812, een uittreksel is in de *Leipz. Liter. Zeit.* Mei 1833 N°. 131): en HEIBERG, in het Fransch Tijdschrift *Revue Encyclop. Avril* 1819 p. 132-156.]

Bladz. 43-47, en 50, 51. (de Vrede van Madrid.)

[Dit alles is voortreffelijk ontwikkeld in de geleerde Verhandeling van den wijlen Mr. B.P. VAN WESELE SCHOLTEN, *de foedere Madritano*, onder voorzitting van Prof. CRAS verdedigd aan de Illustre School te Amsterdam, an. 1784. - Een merkwaardig, doch zeldzaam historisch werk is: Historia captivitatis Francisci I, Galliae Regis, nec non vitae Caroli V Imper. in monasterio; addita relatio vitae mortisque Caroli Infantis Philippi II, Regis Hispaniarum filii, authoribus PRUDENTIO de SANDOVAL, Episcopo Pampelonae, et LUDOVICO de la BRERA, de CORDUA; ex Hispanica lingua in Latinam conversis excerpta. Mediolani [*Amstelod.* certe in Belg. foed.] anno 1715; bezorgd door den zonderlingen Geleerden AD EBERTUS (over wien z. JÖCHER'*s Gel. Lex.*)]

Bladz. 59, Aanteek. (M.v. Rossem in den Haag.)

(Men dacht toen in Holland dat die strooptocht geschied was met voorweten van Karel, ten minste van de Landvoogdes: immers, er geschiedde niets tot stuiting; - er wierd niet gemoord; - met het plunderen ging alles zeer geregeld; niet één huis van eenig beampte werd geplunderd, en er werd niet geroerd aan de Secretarij van Holland, en de Archief-kamer, waar men zelfs schildwachten plaatste. Het is zeer mogelijk dat de Landvoogdes dacht: met de Hollanders is niets te doen; men moest hun eenigen schrik aanjagen, en dan zouden zij wel in het opbrengen bewilligen. -

Karel kon er niet van weten, als te ver af zijnde; want zoo iets moest schielijk verricht worden: maar van de Landvoogdes is het zeer waarschijnlijk.) - [Het zou toch een lelijke trek van 'de goede Margriet' geweest zijn; en in de daad een volks-verraad, den vijand in 't hart van 't land te halen, tot een plundertocht, om alzoo den Staten de bewilliging in beden af te persen. Evenwel, de Machiavellistische politiek dier eeuw was er niet te goed toe. Alleen mocht men misschien vragen, of het vijandlijk Opperhoofd zich zelf zou geleend hebben tot eene expeditie, die strekken moest, om aan het Bewind dat hij beöorloogde, gelden te verschaffen om hem zelf met meer kracht te kunnen te keer gaan en bestrijden? -]

Bladz. 66-68 en de Aanteek. aldaar.

[Over den oorsprong, en de eerste verbreiding dier vuile ziekte in Europa, is veel getwist en was veel bij te brengen; maar ik onthoude mij daarvan, om dat ik meen dat die questie eigenlijk buiten deze Geschiedenis ligt, en niet behoort bij de belegering van Napels door de Franschen, tegen de Spanjaarden onder Karel V; maar tot de expeditie naar Italie van den Franschen Koning Karel VIII, wanneer de Koning van Napels Spaansche hulpbenden kreeg van Koning Ferdinand van Arragon, onder wiens regeering America pas ontdekt was. Z. ROSCOE, *Leven van Paus Leo X*, I Dl. bl. 194, 195 der Ned. Vert.]

Bladz. 77: ''t kasteel van Wartburg.'

[Een nieuwe vermaardheid - eenigzins met de herinnering aan Luthers moed en kracht verbonden, - heeft dit oude kasteel verkregen door het Duitsche Studenten-feest in 1817:.waarover z. de *Beschrijving*

van het feest, door Duitsche jongelingen gevierd op den Wartburg, d. 18 *Oct.* 1817. uit het Hoogduitsch vertaald - (door mij, gezamenlijk met N.......) - Gron. 1818.]

Bladz. 78: 'de Augsburgsche Confessie.'

De opsteller dezer Confessie was Melanchthon; zij bestond uit 28 kapittelen, door Luther goedgekeurd. De Roomsch-Katholijken weêrleiden haar op den 3^den^ Augustus, en de Keizer wilde geen repliek daar tegen toelaten. Daar werden vele kommissien gehouden tot vereeniging: maar vruchtloos. Eindelijk werd er op 19 November een *Afscheid* (reces) genomen, waarbij beloofd werd, binnen zes maanden eene algemeene Kerkvergadering tot het slechten der geschillen, in Duitschland te houden; en het onderhouden van de Roomsche kerkleer en plechtigheden bevolen werd.

De Keizer had zich van den aanvang af zeer gematigd getoond, maar na al het gebeurde, waren de Katholijk-gezinde Rijksleden meer dan te voren tegen de partij van Luther ingenomen. De boerenkrijg in 1525 door Thomas Muntzer verwekt, de eigendunklijkheden van Carolstadius, en de volkomen afscheuring van de Kerk in Saxen en Hessen, werden aangemerkt als attentaten tegen het Rijk-zelf, die gestuit moesten worden. - Aan den anderen kant waren de Protestanten te verr' gegaan, en verbonden zich onderling om hun verrichte staande te houden. - Men bewoog dan ook den Keizer om op den Rijksdag in 1532 te Neurenberg, dit reces buiten kracht te stellen, en ieder weêr vrijheid te geven als vorens, tot in een Concilie of bij Rijks-dags-reces eene vaste bepaling over de Godsdienst gemaakt zou worden.

Daar dit nu wederom de Hervorming eene openbare en nieuwe uitbreiding gaf, bleef hij steeds bij Paus Clemens VII die in 1534 overleed, en zijn opvolger Paulus de III, tot het spoedig beroepen van een Concilie aanporren, maar het kwam er niet toe. De laatstgemelde echter, moê van al dit plagen, riep eerst in 1536 te Mantua, toen in 1537 te Vicenza, eindelijk in 1542 te Trente de Bisschoppen bij een. Doch de Protestanten waren te machtig, en de scheuring te groot geworden, dan dat zij zich nu aan zoodanige vergadering onderwerpen zouden. Bij het Smalkalder verbond protesteerden zij daar tegen, maar deden niet te min door Luther een kort begrip van hun geloofsbelijdenis opstellen, die hij (des noods) aan die vergadering zou kunnen doen overgeven: men noemde die de Smalkaldische artijkelen.

De Keizer trachtte nog steeds de zaak met de Protestanten te vinden: te Worms, te Regensburg, en op den Rijksdag te Spiers in 1544; maar alles liep vruchteloos af. Hij begreep het gezag van eene algemeene Kerkvergadering, als die van Trente zijn moest, te moeten handhaven; en daar men van de andere zijde niet anders verwachten kon, stelden de Vorsten van Saxen en Hessen zich in staat van tegenweer. Op den Rijksdag van Regensburg in 1546 was het gedrag van deze twee zoodanig, dat zij in den Rijksban gedaan, en vervolgens na 't opvatten der wapenen, door den Keizer in 1547 gevangen wierden.

Bladz. 79: ‘de Instructie van het Hof van Holland.’

Hij gelastte deze Instructie jaarlijks in 't openbaar op de Rolle voor te lezen en op nieuw te beëedigen, en dit is tot in 1795 (en toen het laatst) geschied, alhoewel met overslaan van het geen in den practijk buiten

gebruik was geraakt. En het is deze Instructie, die gedurende alle de tijden van beroeringen en verwarringen die de Republiek sedert de afzweering van Koning Filip door heeft gestaan, het volstandige bolwerk der Burgerlijke vrijheid geweest is tegen de willekeurigheid en dwangzuchtige overheersching der stedelijke Magistraten en hunne afgezondenen, zoo wel als tegen hun misbruik van het Justitieel gezag, zoo waar zij daar invloed op oefenen konden. Dikwijls hebben zij daar op geättenteerd, en inzonderheid aan hun Kollegie van Gecommitteerde Raden de Criminele Justitie in zaken van rebellie (zoo 't dan hiet) trachten toe te eigenen, ten minste bij preventie; maar het heeft zich door het vol vertrouwen der Natie altijd staande gehouden, en zonder vlek. Den Amsterdammeren was het echter een doorn in 't oog, en dit toont WAGENAAR wanneer hij er van gewagen moet ook zonder bewimpeling. WAGENAAR vindt er op 't spoor der onkundige betweters van zijn tijd, een toeleg in om 's Vorsten gezag te vergrooten. Beschuldiging die de dwaasheid zelve is: dat gezag won niets, maar de algemeene zekerheid won, zoo 't geen anders door onkundige boeren of burgers beslist werd, nu bij appel of preventie voor het Hof gebracht werd, dat even zeer uit Hollanders bestond als de lager Rechtbanken. Zoo het een strekking tot een ongevoelige verandering van de rechtsform had, men mocht zich daar in verheugen: maar niets werd daar bij aan het Hof gebracht, dan het geen naar den toenmaligen leer der Publicisten aan 't Hof behoorde. En welk Hof! geen vreemd Collegie van 's Vorsten afhangelingen buitenslands; maar 't geen uit louter ingezetenen der Provincie, deels Hollandsche Edelen, deels Hollandsche Doctoren van roem, geleerdheid, en vertrouwen bestond; allen van onbesproken wandel, trouw, en recht-

schapenheid, door geboorte, opvoeding, en hart, aan hun Vaderland meer dan aan den Vorst gehecht, en die eed gedaan hadden, volgens hunne Instructie, 's Lands wetten en privilegien te wijzen, 'zelfs NB. in weerwil van eenige bevelen van den Vorst, daarmeê strijdig, zoo hij die ooit mocht komen te geven.' Zeker! de aanstelling en regeling van zoodanig een Hof (aan het welk nog boven dien *bij wijze van rechte te oordeelen* gegeven werd over zaken die de Vorst eigener autoriteit kon beslissen pro lubitu) en het geven van het noodige gezag was een *weldaad*, en een blijk van 's Vorsten rechtschapenheid, waar om zijn nagedachtenis altijd in zegen behoort te zijn. En die daar voor de lagere vierscharen van dien tijd, zonder appèl en zonder vaste of gelijkmatige form wenscht te laten wijzen, naar elks grilligheid en naar hare onvolkomen manier van de zaken te berechten, moet of een .... of een ...... zijn, zoo als men zich niet voorstellen kan dat iemand zou kunnen zijn. Maar waar dien luiden de schoen wringt hebben wij voor 1747 en tusschen 1782 en 1787 gezien, toen de Politieke macht alles van de Justitie af -, of aan zich zelve in de Gecommitteerde Raden trok.

Bladz. 83: 'dit aanhouden' enz.

(Olivier Cromwel wilde naar America vertrekken; dit werd hem door Karel I belet, maar met doodelijk gevolg voor hem-zelven.)

Bladz. 90, 91 (het Duizendjarig rijk).

[Hierbij moet men vergelijken B.'s *Gedachten omtrent de toekomst en 't Koninkrijk van Christus*, in het tweede deel zijner nagelaten *Opstellen van Godgel. en Zedek. inhoud*, Amst. 1833, bladz. 93 en volgg.]

Bladz. 100, r. 8 van ond. 'Schoppenkoning.'

(Het kaartspel was in dien tijd uit Spanje bij ons bekend geworden. De *schop* in 't kaartspel is eigenlijk het ijzer van een lans of piek, en beteekent allegorisch den krijgsmansstand. Wij Hollanders zagen die figuren voor schoppen aan; maar gaven daarvan toen veelal aan de piekeniers, en zoo aan alle voetvolk, den naam van schoppen-knechten.)

Bladz. 102, reg. 12, enz. 'Het eindeloos - tegenstand.'

Algemeene, ten aanzien van de steden enz. - het ommooglijke hier van - de remissien, admodiatien enz. van later tijd - 't geschil over dit punt tusschen de Inspecteurs en Rendorp in 1783; - *perpetueel*, ne recurratur annuatim ad nova tributa.

Bladz. 102, reg. 7 van ond.

Karel V trok 25 Julij 1536 de Var over, maar vond er alles opzetlijk verwoest en verbrand, om hem 't middel van bestaan te ontnemen. Hij kon dus niet dan langzaam voorttrekken, maar daar hij geen wederstand ontmoette, zei hij: *poco a poco rey de Francia*. 't Bosch van *Esterel* in brand stekende, werd hij daar echter hevig aangetast, maar sloeg de Franschen af. Hij maakte zich meester van *Frejus*, gaf het zijn soldaten ter plondering, en trok er als overwinnaar in. Hij beval het herstel van het Amphitheater en van de haven, en verdeelde de Provincie in drie Hertogdommen.

't Land was stil en vredig: maar vijf provencalen (Albond, Chateauneuf, Balbis, Escragnoles, en Boniface) maakten verraderlijk 50 boeren op, en verscholen zich in den toren of burg van *Muy*, waar de Keizer

met zijn leger voorbij moest trekken. Daar zich stil houdende, wachten zij tot zij aan 't hoofd van die tocht een Prins zagen met een heerlijken goudgestikten scharlaken-rooden mantel, op een voortreflijk Napolitaansch paard. Dezen den Keizer wanende, schoten zij alle 55 op hem en hij viel gelijktijdig met 30 snaphaanschoten doorhoord: 't was de *Prins van Oranje*, wiens dood dus den Keizer het leven behield.

Oogenbliklijk deed Karel de burcht door al zijn geschut tevens bestormen: tot drie maal sloegen zij als wanhoopigen den aanval af: maar welhaast waren zij tot op acht na, (anderen zeggen tot op vijftien) gesmolten, en dezen wierpen zich van de transen af, en werden dood of half levend opgehangen.

Een zot (ANTONI ARENA, van *Solliers* geboortig) heeft daar een boertig dichtstuk in *versus macaronici* van gemaakt: waarin hij (onder anderen) vertelt:

Et mihi de morte magna paoura fuit.

schoon hij 't slechts van verre zag: want, zegt hij,

Tombare videbam
Testes et brassos, atque volare pedes. - En
Quem non blessabant, ille beatus erat.

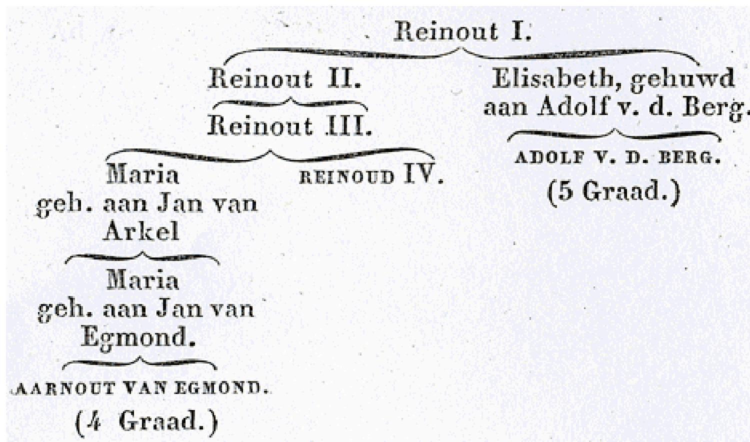
In 1524 had Karel V ook reeds Provence bedreigd, maar werd door 't verwoesten van 't land door de eigen Ingezetenen, verhinderd.

Bladz. 103, Aant. 2.

[Men vindt het verhaal der aardige krijgslist en wezenlijk manhafte daad (wel waardig eens bezongen of geschilderd te worden) in BALEN's *Beschrijving van Dordrecht*, bl. 819.]

Bladz. 105, 106. (*α, β.*)

Ad *α. De eersten* konden over 't leen niet beschikken:
en *Karel* had zich de handen gebonden door het verdrag: en
hem was ook door den Keizerlijk verleiden leenman het leen niet ingeruimd, dan op voorwaarden,
waardoor hij van zijn recht (zoo hij 't had) afgestaan had;
en zijn recht was zeer sober, na de verbeurte zijns Vaders Adolf,
en verkoop zijns Grootvaders Aarnout, consentiente Imperatore cum agnatis geschied.
Ad *β.*

Bladz. 107: (Gelderland.)

De hardheid van Karel van Egmonds versteken zijn door zijn Grootvader, ob impietatem patris.
Men ziet hier duidelijk de verwarring in van de denkbeelden.
Hij onterfde hem, ob justam causam: - Goed:
Maar
1°. Dat 's niets quod ad feudum.
2°. Zoo men dat gelden laat, quo Jure?

Resp. Jure patriae potestatis.
maar;
de nepos dan -?
't antwoord is hier op: dien behoef ik niet te instituëeren, vivente patre;
en ik considereer den zoon als emancipatus cum filio: -
bovendien,
wij hebben geen *patria potestas*,
maar alleen een *vinculum filiationis*
dat mij verplicht quod ad legitimam.
En dit vinculum wordt opgeheven bij de wet per impietatem filii.
Doch de verkoop dan? -
Deze was bekrachtigd door de agnaten; want zonder dat, zou zij niet gegolden hebben.
En de kindskinderen dan, ook agnaten? - Zijn die gerepresenteerd? Zijn zij 't niet?
Resp.
1°. casu, moeten zij hun representanten aanspreken.
2°. casu, den kooper, als die nulliter gecontracteerd heeft.

Men heeft niet gevoeld, het onderscheid, dat er is in een *crimen feudale*, en een *crimen commune*.
Om 't eerste verbeurt de Leenman zijn leen, en zijn kinderen lijden bij consequentie;
maar, met het tweede niet.
En ook zoo iemand al zijn goed verbeurt, propter crimen admissum, en dit ten nadeele van zijn kinderen strekt,
Waar is hier het Judicium?
Waar de Sententia Judicis?
Waar de Judex?

Bladz. 113: 'of men hem niet vast zou houden.'

(Karel, hiervan bericht of vermoeden gekregen hebbende, wist op een aardige en beleefde wijze een kostbaren ring aan 's Konings maitres in handen te spelen, en sedert was er geen quaestie meer van hem aan te houden.) [Z. PONT. HEUT. *Rer. Austr.* L. X, c. 12. p. 264.]

Bladz. 116, Aanteek.

[In een afzonderlijk bijgevoegd notatje haalt B. hier bij aan een gezegde van MAYERUS over dit intrekken der privilegien: '(tandem Gandavenses) a Div. Carolo invictissimo Monarcha grande atque utile illud privilegium acceperunt; nempe *omnium privilegiorum abolitionem*:' en trekt vinnig los op den *Baron* VAN REIFFENBERG (Professor te Leuven), die daarop aangemerkt had: 'Il n'est plus permis de dépouiller de sa liberté un peuple qui en use mal, que de voler un avare.' Hij duwt hem toe; dat *stelen* een MISDAAD is, en een baldadig volk bedwingen, 's Vorsten PLICHT(1).

Hij verwijt hem voorts (met eene portie scheldwoorden) dat hij in eene, door de Brusselsche Academie uitgegevene Verhandeling (p. 158) verteld had, 'que le Duc Charles de Bourgogne *reçut l'investiture* à La Haye:' om daar mede uit te drukken dat Hertog Karel den eed van getrouwheid of de huldiging ontfing van zijn onderdanen in Holland.

En dat hij vertelde (ald. p. 157) 'que *l' Amstelland* et *le Waterland* supportaient *un tiers des charges de l' Etat*,' NB. in 1540. 'Wat was toen l'État?' (vraagt B.) -

(1) ['En een baldadig volk bedwingen, 's Vorsten plicht.' - Facit indignatio versum! - *si natura negat*, kan men van B. er niet wel bij zeggen. H.W.T.]

‘Hij (R.) meent *de la province d' Hollande*, en verwart dit met *l'Etat de la Hollande*, d.i. *des provinces unies*, die eerst na de afzweering bestond.’]

Bladz. 118, r. 6 enz. ‘de vergadering der Staten.’

[Dit punt is ontwikkeld in de verdienstelijke inaugurale Verhandeling van (helaas! nu wijlen -) den Heer J. DEDEL, *de Ordinibus Generalibus Belgii*. Lugd. Batav. 1823.]

Bladz. 119, r. 16: het *Jus de non evocando*.’

[Het verleende en hooggeschatte voorrecht, om niet onder den naam van buitengewone kennisgeving (*cognitio extraordinaria Principis*) afgetrokken te worden van elks dagelijkschen Rechter. Z. voorts de text, bl. 123.]

Bladz. 123, r. 15: ‘de Landvoogdes.’

[Hierbij had B. op de kant geschreven: ‘Vrouwelijk point d'honneur. Prinses Anna. Larrey.’ - Ik vrees dat hij bedoelt de quaestie over het verleenen van convooi, in 't j. 1758, en het antwoord dat gezegd wordt hij die gelegenheid door den Secretaris de Larrey, uit naam der Prinses-Gouvernante, aan de Deputatie der Amsterdamsche kooplieden gegeven te zijn. Z. *Vad. Hist. onmidd. verv. op* WAGENAAR, Dl. XXII bl. 409.]

Bladz. 125. Aanteek.

(Het geschiedde niet bij het volk, werwaard de Gezanten waren gezonden, maar bij een Volk, door welks land zij reisden; en zij waren niet als Gezanten, zelfs in zoo verre, aangekondigd of vrijgeleide voor hen gevraagd geweest: daarenboven waren zij gezonden om Karel V vijanden te berokkenen; dit was van François, die toen met Karel in vrede was, eene daad van vijand-

lijkheid, zoo dat hij ze had mogen aanhouden, al had hij (alvorens den bedoeling hunner reize te weten) vrijgeleide gegeven.)

[Voorts hebben Karel V, en zijn Stadhouder de Marquis del Guasto, steeds hun onschuld aan dezen moord betuigd, en dien geheel aan de moord en plunderzucht eeniger soldaten toegeschreven.]

Bladz. 142, r. 6-8.

['Zoo hij Ferdinands dochter verkoos, zou hij in tegendeel Milanen en Ast ten huwelijk hebben, ook voor zijn mannelijke kinderen,' enz. - De voordracht is hier niet geheel naauwkeurig: op de vorige bladz. 141 had ik, in den ondersten regel, *Karels* naam kunnen invullen; maar hier moet ik duidelijker zeggen, dat men aldus verstaan moet: 'zoo *hij* (Karel, tot bruid voor den Hertog van Orleans, zoon van François) Ferdinands dochter verkoos, zou *hij* (d.i. deze Fransche Vorst) Milanen en Ast ten huwlijk hebben.' De keus toch was bij het vrede-tractaat uitdrukkelijk aan den Keizer verbleven, die dan ook bij afzonderlijke latere acte verklaarde, niet zijne eigen dochter, maar die van zijn Broeder, tot dat huwlijk beschikt te hebben[(1)]: - waar mede hij dan Milanen enz. had moeten geven; doch het tijdig overlijden van den Franschen Prins bevrijdde hem hiervan; - en waarop hij dan zich haastte een beslissend einde aan deze zaak te maken, door zijn eigen zoon Philip met Milanen te beleenen.]

Bladz. 90, r. 14. '160,000,000 Rh. Guldens.'

['Millies sexcenties centena aureorum Rhenensium millia,' zegt HEUTERUS (wien B. hier doorgaans volgt)

(1) *Recueil des Traités de Paix* etc. Rott. 1693 T. II, p. 441-445, p. 456-458.

Rer. Austr. XII c. 15. init. p. 301. *α*. - Doch ofschoon dit in 't Latijn eigenlijk de door B. uitgedrukte som beteekene, komt dezelve mij, naar de waarde van 't geld in die tijden en de geldsommen, die men toen gemeld vind, en naar het bestek van de Protestantsche Duitsche steden waaruit die gelden getrokken wierden, exorbitant voor, en geloof ik dat men er veilig een nulletjen mag afdoen, en ze aldus op 16 millioen Rh. Guldens reduceren.]

Bladz. 160, r. 7. ‘bij een *gouden bulle*.’

(Bij de later Grieksch-Keizers, van het zoogenaamd *bas-Empire*, waren gouden brieven in 't gebruik, wier letters zelve goud waren; doch in 't Westen is een gouden bul, een keizerlijke brief met zwarte letters, doch waaraan een gouden zegel (of een zegel in gouden doos) hangt. Bul heet de brief zelve [de naam is nog over in de *doctorale* bullen], van het zegel; om dat oudtijds (en nog onder de Karolingen) die zegels bol opgedreven waren, die naderhand plat en gestempeld of in was gedrukt zijn geworden. - *Gouden* bullen, geven de Keizers (eene bijzonder beroemde, en bij uitzondering *Gouden bul* genaamd, is die van Keizer Karel IV, van 1356): zilveren, de Koningen; koperen de mindere rijksstenden, en aldus ook de op Vorstelijk of Staten-gezag bestaande, en graden verleenende, Hoogescholen). -

Bladz. 160, r. 13-15: ‘het recht - van Amsterdam.’

Opponitur 1°. de nieuwe hereeniging van 1548: *Resp.* salvis juribus privatorum 2°. 't gezag van het Rijk en de bulle over 't geheele Rijk, en dus ook in Holland.

Resp. α. non promulgatam fuisse.

β. nec unquam usum habuisse.

Ergo per 100 annos desuetudinis abrogatum fuisse, si promulgata esset.

Dit stuk van zeer veel belang: Hierover BORT *van Arresten*, [in zijne *Rechtsgel. Werken*: ook VOET, *ad tit. D. de in jus voc.*]

Bladz. 161, r. 4. 'Ruard Tappert.'

Ruardus Tappert van Enchuysen Professor der Theologie en Inquisiteur etc. een doorgeleerd man. - In zijn kindsheid zeer dom. Toen zijn moeder hem (18 j[r]. oud) op de Hoogeschool bracht, verhaalde zij dat hij 16 jaar oud, geen onderscheid tusschen *een koe* en *koornmolen* wist, en geen *paard* van een *vrachtschuit* onderscheiden kon. Paarden hield hij toen voor koeien die geen hoornen hadden. Zijn praat was zeer stamelend, en hij kon de *r* niet uitbrengen. - Dat hij zeer vervolgziek was, is allerbekendst en schijnt zeker.

['t Is als of B. zijne berichten over Ruard Tapper geput hebbe uit de Spot-Vergoding van Tapper, nog bij deszelfs leven uitgegeven door HENR. GELDORPIUS (*Apotheosis*, 1558). Doch het vermelde omtrent Tappers botheid schijnt mij niet wel bestaanbaar met het bericht, dat Tapper pas *negentien* jaar oud zijnde, met veel lof (secundus inter Magistros Artium) aan de Leuvensche Hoogeschool den graad van Magister Artium verkregen hebbe[(1)]. Zijn hoofdwerk is *Explicatio articulorum Venerandae Facultatis Sacrae Theologiae generalis studii Lovanicnsis circa dogmata Ecclesiastica ad annos triginta quatuor controversa, una cum responsione ad argumenta adversariorum*. 2 Tom. in folio, Lov. 1555, 1557. geleerd en massief, maar zoo log en

(1) FOPPENS, T. II. p. 1084. - An. 1507. - R.T. stierf in 1559, oud 71 jaar; Ald. p. 185. - Dus moet hij in 1488 geboren, en in 1507 eerst 19 jaren oud geweest zijn.

smakeloos, als reeds de titel de voorsmaak geeft. 't Werk is opgedragen aan PHILIPS, (*nom. ux. Mariae*) Koning van Engeland; en voor aan 't Tweede Deel is een brief gedrukt van Philips aan den auteur, met dank, lof, en aanmoediging: waarop dan weder een opdragt van dat Deel aan dien Vorst volgt. - Dat Tapper als Kanselier der Universiteit te Leuven veel gezag had, maar zich gelden deed en onhandelbaar was, is mij ook gebleken uit de vroegere, nog onuitgegeven briefwisseling van JOACH. HOPPERUS met VIGL. VAN AYTA, waarvan elders nader. - Voorts moet men 't oog houden, dat Tapper d. 2 Maart 1559, en dus lang voor het uitbreken der eigenlijke troubelen, overleed.]

Ald. aant. (1) ‘Hamburger Coor.’

(In Amsterdam was men zoo hard Roomsch, dat men bij de dood van een Hamburger koopman hem niet in de kerken, noch op de kerkhoven, durfde begraven. Hieruit ontstond het zoogenaamd Hamburger choortje in de Nieuwe kerk, ongewijde aarde bevattende, waar men de vreemde kooplieden begroef.)

Bladz. 16:, 162. ‘Inquisitie.’

Wat inquisitie zij?
De oorsprong in 't extraordinair proces.
de inquisitio magistratuum in facinorosos,
Jure Romano cognita.
Hier niet aan te denken;
maar aan de paterna et pastoralis auctoritas Episcopi. hinc
1°. de inquisitio praevia circa peccata.
2°. de inquisitio contra peccantem per interrogagationem
(de obligatione peccatoris ad veritatem.)
3°. de convictio contumacium ac falso negantium.

4° de poenitentia imposita, - vel
remissio ad judicem secularem.

Hinc tota forma processus inquisitorii,
qui moribus, ex Jure Canonico adoptatus.
Hujus utilitas prae processu ordinario Juris Romani.
Hujus abusus
qui referendus ad 4 ista capita, quae singulatim persequenda!
Mox de Ordinatione Processus Criminalis (de Stijl van proc. in criminele zaken) door Alva gegeven. 't Beste stuk dat er bestaat[1].

Bladz. 163, r. 16. 'De algemeene *Seent*.'

(*Seent*, concilie, is eene verbastering van *Synodus*. Nu verkort men meer op het eind der woorden: de prosodie van dien tijd was dezelfde als thands nog de Engelsche, drukkende op de eerste syllabe.)

[Dit woord verdiende hier te meer gemeld te worden, om dat ook in onze oude vaderlandsche (Friesche en Croninger) rechten, *Seend*- of *Zeend-rechten* voorkomen; dat Geestelijke rechten zijn: maar men weet dat het Kerkelijk recht zich ook over vele belangrijke stuk-

(1) [Over die Criminele Ordonnantie, in 't volgende Deel. - En bij dat gedeelte des werks, alwaar van de Inquisitie die Phil. II hier trachtte te vestigen, gesproken wordt, vind ik eene afzonderlijke uitweiding over de Spaansche geloofs-inquisitie, en nog eenige *collectanea* daartoe, welke ik, deels om den Lezer tot dat nieuw gedeelte der geschiedenis vooraf in te leiden, - deels om typographische reden, - besloot in dit Deel te plaatsen: doch, om den loop dezer Ophelderingen niet te veel af te breken, achter aan dezelve; even gelijk ik in 't IV Deel, met de breedere uitweiding over Tempelieren, Illuminatismus, en Vrijmetzelarij, gedaan heb. H.W.T.]

ken van het burgerlijk leven en deszelfs rechtsbetrekkingen heeft uitgestrekt.]

Bladz. 166, r. 1-4 (Concilie van Trente.)

Zie DU THOU over het jaar 1563.

ESPENCEUS[(1)] klaagde dat Italie *zoo veel* of *meer* Bisschoppen had, als de geheele Christenheid te samen, waarom zij in de algemeene Kerkvergaderingen alles met hun meerderheid doordreven.

Bij Catharina de Medicis kon geen Paus aanneming of afkondiging van de decreten des Trenteschen Concilies verkrijgen: ook niet bij Karel IX, noch bij Hendrik III. - Hendrik IV beloofde dit plechtig om 's Pausen absolutie te bekomen, maar kon het ter zake van den tegenstand der Parlamenten, niet tot stand brengen.

Bladz. 167. na r. 8 en vóór r. 7. v. ond.

Doch ook hiermede was 't oorlogen noch voor Karel niet ten einde gebracht. Want behalven de voortdurende moeijelijkheden met Albertus van Brandenbnrg, tegen wien de Rijksban afgekondigd werd, werd hem nieuwe onlust in Italie berokkend. Paulus IV, die op den Roomschen zetel aan Julius des III opvolger (Marcellus II) in dit jaar opvolgde, van het geslacht der Caraffen uit Napels zijnde, die in de samenzweering met Frankrijk altijd een rol gespeeld hadden, droeg hem een doodlijken haat toe. Hij verbond zich met Hendrik de II, wien hij Napels beloofde; en zocht dra een geschil met Karel, waarin hij zich heviger toonde, naar mate deze genegener was om het te ontwijken of bij te leggen. Hij smeet vervolgens alle Kardinalen, die 's Keizers bescherming hadden, in gevangenis, en

(1) Ad Cap. 1. Epist. Pauli ad Titum.

het moest tot een oorlog komen, die dan ook in 1556 weêr algemeen werd; maar die niet tot Karels regeering behoord heeft.

Bladz. 167. Aanteek. '*Arrière-ban*.'

(*Arrière-ban* was, wanneer de Leenmannen van de kroon zelf moeten opkomen, die anders kunnen volstaan met manschap te leveren; doch in persoon niet behoeven op te komen, dan op nader oproeping, in geval van hoogen nood.)

Bladz. 171. *Aanteek.* 1.

[Hiertoe behoort B's afzonderlijk opstel (meest naar VAN DER VIJNCKT) *Oorsprong van den volks-haat tusschen de Nederlanders en Spanjaarden:* 't welk ook het volgende Deel had kunnen openen; doch ik, om gelijke redenen als zijne uitweidingen over de Inquisitie, achteraan *dit* Deel plaatse.]

Bladz. 175, r. 7-10.

Niet te onrecht heeft een Nederlander van hem gezegd: 'Omnino *Magni* cognomen ei conveniebat prae aliis multis quibus adscribitur; sed hoc praereptum erat a Carolo Pipino; nec tamen aliter usu venit, quam ut *Caroli Quinti* auditum nomen nihilominus impleat aures hominum, quam si *Magnus* diceretur.' ULR. HUBER, *Hist. Civ.* T. II. p. 25.

Ald. onder aan: 'Hij bleef - ijverig Katholijk.'

[Dit, uit LLORENTE, vindt men ook breeder in het door B. aangeteekende over de Inquisitie: hier achter.]

Inquisitie.

't Proces steunde op den grond van alle Inquisitoir proces bij de wareldlijke rechtbanken overgenomen.

de qualiteit van den rechter, -

de betrekkingen des beschuldigden of verdachten tot hem, en daaruit voortvloeiende verplichting tot zelfbeschuldiging.

Quaeritur: waarom dan meer over de Inquisitie geklaagd dan over alle Criminele Rechtbank?

Resp. om dat men *in fide* afweek.

Quaeritur: wat heeft bij ons die form in civili foro veranderd?

Resp.

1°. *Keizer Karels* Ordonnantie.

(----------) Instructie voor 't Hof van Holland.

2°. Koning Filips ordonnantie op de Criminele Justitie en stijl.

En als die sliepen, hoe ging het toen?

Dit beäntwoordt Sonoys vervolging in Noord-Holland.

In den *Liber sententiarum Inquisitionis Tholozanae*, door LIMBORCH te Amsterdam uitgegeven in 1692, vult de lijst der Criminelen van 1307 tot 1323, 19 bladz. folio; en

van dat groote getal zijn er niet meer dan 15 mannen en 4 vrouwen aan den wareldlijken arm overgegeven geworden.

adde: dat zij wel in de R. Kerk gepractiseert is, maar er niet toe behoort.

dat zij niet door den Paus, maar door de Vorsten gesteund en beschermd en voortgeplant is, die daar hun polityken steun in zagen, en er zich ook van bedienden.

dat, aan den anderen kant het volk daar ook altijd een schild in zag tegen de oppressien van vorsten en hun ministers.

Inquisitie.

Van den aanvang af der vestiging en uitbreiding van 't Christendom ontstonden er dwalingen en ketterijen[(1)], die deels uit den toetred van Filozofen, die het veelgodendom verwerpende, echter geen waren geest of roeping van Christenen hadden, en hunne Filozoofsche begrippen met de Christelijke leerstukken vereenigen wilden; deels in de velerlei uiteenloopende opvattingen en verklaringen van het gene geen voorwerp voor 't begrip des verstands zijn kon, hare kennelijke oorzaak en oorsprong genomen hadden. Weêrleggingen bij monde en geschriften waren de eerste wapenen daar tegen; en daar deze weinig uitwerkten, en bij de ontstane redentwisten daar over het algemeen in verwarring en de kerk in onzekerheid gehouden werd, wat voor waar te houden, ontstonden die vergaderingen van Geestelijken of kerkhoofden, die men *Concilien* noemde, ter onderzoeking dier geschillen, en verklaring wat in der daad het gevoelen des Christendoms zij. Dat deze de afwijkende trachten te rug te brengen door overtuiging, en bij hardnekkigheid, uit krachte der opperste macht van het algemeene kerkhoofd, en zelfs eer zich dit had opgeworpen, uit het recht dat ieder genootschap heeft om die de daar in aangenomene grondwetten niet volgen maar omwerpen wil, uittezetten, door den zoogenoemden kerkban en

(1) Wat ketterij? - 't woord - ? de zaak - ?

uitsluiting van de kerk en van hare leer- of waardigheidsposten, was niets anders dan natuurlijk en moest van zelfs volgen: zoo als ook, dat om het uitwerksel dezer uitzettingen uit de kerkgemeenschap te verkrijgen, in de Heidensche tijden de inroeping van het gezag der Keizeren [on]noodig was; en later, de Vorsten des lands toetraden, om de uitspraken dier vergaderingen te doen gelden.

Doch onder deze ketterijen (welke, wel ingezien, meest al met het gruwbare Manicheïsmus samenhingen) waren er derwijze godslasterlijk, dat zij door geen Christen Vorsten te dulden waren; en hunne strafwetten vorderden: van daar dat de wareldlijke macht zwaard en toorts opnam, om zulke godslasteraars uit te roeien[(1)].

Aan den anderen kant, leidden de Bisschoppen als herders ieder van zijne kudde, geestelijke boetdoeningen op voor afwijkingen zoo in leer als in leven, waar van het hun plicht was, de hun onderhoorigen te rug te brengen: maar welke boetdoeningen onbloedig

(1) Behalven het geen van de Tempeliers, van de vereering des Bafomeths, van de Ofiïsten en andere afzetsels van 't Manicheïsmus bekend is, in de helft der 14 eeuw was te Barcelona een Jood of die daar voor doorging, Astrucho de Piera genoemd, die de Duivelen leerde aanbidden en aanroepen, als deze eer' niet minder waardig zijnde dan God. (Eymerich de Generaal Inquisiteur, bij LLORENTE I D. p. 84). Deze begrippen vonden ingang, en andere beschouwden hem als een Tegengod, even machtig met dezen, of zelfs machtiger, en voerden dus een volkomen *Daemolatrie* in; anderen achtten de Duivels met de goede Engelen en de Roomsche Heiligen gelijk te staan, en oefenden jegens hen eene vereering van *δουλεια* (*Ibid.* p. 101)

waren; immers zich niet tot het leven mochten uitstrekken (*Ecclesia non sitit sanguinem*).

De geestelijke had dus bij hardnekkig- of gewelddadigheden als waarmede afgewekenen zich of hun wanleer staande wilden houden, al dikwijls den bijstand der wareldlijke macht noodig, en deze was genegen ter harer ondersteuning en bescherming: gruwelijke geweldenarijen der onrechtzinnigen eischten weêrstand en wraak. Van hare zijde wilde de Geestelijke macht ook daar tegen de wareldlijke sterken, door op misdrijven tegen de Burgerlijke wetten, de geestelijke straf der excommunicatie te stellen, die in bijgeloovige tijden inderdaad verschrikkelijker was dan men zich verbeelden kan[(1)].

Op leer en leven, gedrag en gevoelens door geestelijke of andere personen gedreven, te letten, en daar tegen te waken behoorde tot het Herderampt dat belast is met het geweten van elk lid der kudde, en daar den Hemel verantwoording voor schuldig is. Een zekere *inquisitie* of nasporing derhalve naar opkomende of gekoesterde dwaalpunten en die daarmede besmet mochten zijn, had van den beginne af, plaats, en was één der aanhoudende Bisschops-plichten, waarvan zij zich met naauwkeurigheid hadden te kwijten.

Maar als de Bisschoppen zich van dit voorwerp hunnes ampts zeer ongelijk en dikwijls zeer onachtzaam of in het geheel niet kweten, begreep de Pauselijke stoel door zijne oppermacht tusschen beide te moeten komen, en gaf van tijd tot tijd kommissien, waar te Lande de ketterijen (of 't geen daar voor ging) 't hoofd

(1) LLORENTE in zijne gesch. van de Inquisitie p. 17. leidt den afkeer van met een gëexcommuniceerde iets te doen te hebben van de Druïdes af. CESAR de B. Gall. VI. 15.

meest opstaken, om daar op onderzoek te doen, en ze door overtuiging, onderrechting, en 't geestelijk wapen (waar bij de wareldlijke macht verplicht werd het zijne te voegen) uit te roeien. En dit is eigenlijk de oorsprong van 't geen men Inquisitie genoemd heeft.

Deze kommissien waren voorbijgaande en tijdelijk; ook benamen zij den Bisschoppen hun recht, plicht, of gezag niet om zelf tegen ketterijen te informeren en straffen uit te spreken, enz. Dezen gingen daar meê voort, schoon hun ijver altijd zeer bij die der zoogenaamde Inquisiteurs ten achteren bleef. Echter werd ook wel eens (als door Innocentius de III en 't Concilie van Lateraan in 1215) zulke nasporing aan een Bisschop onder zijn onderhoorigheid aangeschreven, en hem daar omtrent bijzondere maatregelen voorgeschreven.

De Bisschoppen waren altijd tegen deze kommissien; maar de Paus achtte ze van een groot belang om zijn gezag onweêrstaanbaar te maken, en dat der Bisschoppen meer en meer te fnuiken. En zij werden door de geestelijke orders sterk voorgestaan, uit welke de Dominicanen en Franciscanen meest tot Inquisiteurs genomen werden. Reeds in 1216 stelde hij (Innocentius de III.) S^{t}. Dominicus aan het hoofd der instelling tegen de ketterijen van Toulouze of de Albigenzen; welke Dominicus sedert als Patroon of beschermheilig in de vaandels der Spaansche Inquisitie gepraald heeft.

Hoe streng deze kommissien hun zending vervulden, de ketterijen vervuldigden steeds. En te vergeefsch waren ook de maatregelen en daden van gestrengheid der Concilien omtrent dit voorwerp. Verscheiden Vorsten, die de verst-gaande gruwelen zagen voortplanten, wenschten daar, in hun Rijken of Staten, perk aan te stellen, en vroegen den Paus een soort van geduurzame instelling van zulk eene Kommissie bij hen, en

dit is het eigenlijk begin dier Inquisitie, waar het hier op aankoomt, en die van 1481 tot 1820 voortduurde[1].

Ik zeg van 1481. Niet dat er in vroeger tijd niet reeds eene geestelijke delegatie van Inquisitie bestond. Sedert de 13 eeuw reeds was zij in Spanje als in Frankrijk, Sicilie, en elders bekend. Maar zij was daar als provinciaal, en niet samenhangende of als een stellig en geduurzaam Gerechtshof gevestigd. Dit wierd zij eerst onder Ferdinand en Izabella. LLORENTE p. 185.

Spanje was ten tijde van Ferdinand en Izabella vervuld met Joden. Reeds vroeger waren die door hunne vlijt, werkzaamheid, en toeleggen op geldwinning, rijk en machtig geworden, en niet alleen dat zij in Kastilie onder Alfons X, Pedro I, Enrico I, en in Arragon onder Pedro IV en Juan I groot aanzien en invloed op de Regeering verkregen hadden, maar ieder bijna, van de grootsten tot de geringsten der Spaansche Natie was hun geld schuldig, en stond bloot aan de ware of als zoodanig aangemerkte vexe dezer onbarmhartige schuldeischers. Dit bracht dezen in den haat, en daar werd uit eene algemeene drift tegen de de Joden een woedende opstand en algemeene vervolging geboren (in 1391), waarin zij bij duizenden omkwamen, en waartoe hun godsdienst en vijandelijkheid tegen 't Christendom of tot voorwendsel strekte, of waarlijk en in der daad meêwerkte[2]. Om deze woede te ontgaan, deden duizenden zich doopen: de rust herstelde zich, en de Joodsche familien werden, door huwlijken in de meeste Spaansche geslachten ingelijft, waar zij dus hunne schatten in overbrachten.

Dat de minsten dier nieuwe Christenen hart voor

(1) LLORENTE pag. 140.
(2) Bij de 5000 meent men daarbij vermoord te zijn

hun nieuwe godsdienst hadden; dat zij in 't hart geheel of ten deele Joden bleven: dat zij eenige leerstukken der toenmalige kerk niet konden gelooven of aannemen; en dat in het daaruit voortgesproten geslacht een zekere mengeling van Joodsche en Christen- of Roomsche denkwijze, en een verwarring ontstond, die tot allerlei wangevoelens, zoowel als tot algemeene onverschilligheid heenvoerde; ja ook, dat velen in 't heimelijk tot den godsdienst hunner vaderen terug keerden; dit alles was niets anders dan natuurlijk. Bij de Joden, waren de Mooren talrijk. Ferdinand inzonderheid was beducht voor verbindtenissen der Joodsch- en Moorschgezinden. Hij begreep dat die niet te voorkomen waren dan door een gewetensdwang in te voeren, die alles in teugel hield, en waarvan hem het hatelijke niet treffen zou. Hij in Arragon, en Izabella in Kastilie met hem, (alhoewel haar zachter aart zich daar lang tegen verzette, eer zij zich daartoe uit een begrip van godsdienstplicht liet bewegen,) verzochten Paus Sixtus IV, de Inquisitie waarvan wij hier spreken, en die reeds vroeger in Sicilie aangenomen was, daar te vestigen; waar de Spaansche natie zich in het eerst sterk genoeg tegen verzettede, maar allengs aan gewende, en deze is het, die men bij ons over wilde planten, en waartegen alles zoodanigen schrik had.

Van dezen rechtbank waren alleen de Paus, zijn Legaten, zijn Nuncius, zijn Officieren of beampten, en die tot [zijn] huisgezin behoorden, vrij; ook de Bisschoppen; maar niemand anders, zelfs geen Koningen. En de, Inquisiteurs-zelven waren aan alle Jurisdictie (ook aan die der Bisschoppen) onttrokken.

De Inquisitie nam kennis van alle soorten van Ketterij (waar onder ook Jodendom en Mahometanismus;)

afval, wangevoelen of wangeloof; tooverij; waarzeggerij; godslastering; duivelskunstenarij en aanroeping van of verdrag met boze geesten; voorts scheuring, voortduring onder de excommunicatie; heuling of omgang of medestand met ketters en alle daad ter hunner verschooning of begunstiging strekkende: ook 't begraven van ketters; nalatigheid van Vorsten of Magistraten om ze te vervolgen, te straffen, en uit te roeien; kettersche boeken, geschriften, gesprekken. En deze misdaden niet alleen, maar alle vermoeden van onrechtzinnig te denken trok zij zich aan, en strafte zij naar den meer of minderen graad van *lichte, middelbare* of *zware* verdachtheid (zoo als men 't verdeelde) met zeer verschillende maar altijd zeer belemmerende en veelal hatelijke straffen. - Van dat alles nam zij kennis (zeg ik), en dit niet slechts tegen levenden maar ook tegen dooden en lang begravenen, al waren zij ook met de Kerkgerechtigheden en onbesproken gestorven; ten dien effecte, dat niet slechts de lijken opgedolven, de overblijfsels verbrand, en hun nagedachtenis geschandvlekt wierd, maar dat men (al gebeurden die uitersten niet) ten minste hun nalatenschap aan kinderen en erfgenamen, die in het gerust en wettig bezit daarvan waren, ontroofde, en hunne afkomelingschap dus tot den bedelzak bracht. - Doch dit was niet genoeg: alle misdaden of misslagen (tot sluikerijen toe) trok zij zich aan, als bevattende een vergrijp tegen den Godsdienst, en matigde zich op die wijze alle Geestelijke en Wareldlijke jurisdictie (aan Bisschoppen of Hoven behoorende), onbeschaamdelijk en onder toelating van Filips II, aan; ja met verachting zelfs van Pauslijk en Koninklijk gezag.

Wat de wijze van procedeeren betreft. Alle inquisitoir procës heeft zijn oorsprong in het Geestelijk Vader-

gezag van den Bisschop, die niet als Rechter maar als Vader de misstappen van zijn kinderen of kudde ter harte nam, en hen vaderlijk vermaande of kastijdde. In welk aspect hij van hun ook oprechte waarheid, en (waar 't pas gaf) in geval van vermoeden, ook zelfbeschuldiging vorderen kon: ook geen mededeeling van des aanbrengers of der getuigen namen en depositien noodig was, omdat er *geen verdediging* aan de zijde des aangebrachten, maar alleen *oprechte erkentenis*, als men aan zijn geestelijken vader verschuldigd is, te pas kwam: zulk een proces was derhalven uit den aart zeer eenvoudig. Doch van die Geestelijke Vaders en Herders afgetrokken, welke men onderstellen mocht voor hun kinderen en schapen hart te hebben, en aan eene delegatie van vreemde Sofistische Theologanten gebracht, kon niets geduchter en onmenschlijker zijn, en weldra werd dit niet vaderlijk maar rechterlijk, en niet rechterlijk maar partijdig behandeld; met gruwlijke pijnigingen, uit de Romeinsche barbaarschheid overgebleven, afgrijslijk langdurige gevangenhoudingen, en allerlei listen en practijken ter verschalking van den gevangenen, verzeld; en met eindelijke overgeving ter straffe aan de wareldlijke macht: welke op 't bloote declaratoir der Inquisitie (zonder eenige kennisneming of blijkvordering, of zelfs opgave van faiten) verplicht was den overgegevenen ter brandstapel te voeren.

De duizenden slachtoffers jaarlijks van zulk een rechtbank in Spanje, en de honderdduizenden in Europa, met de onnoemlijke sommen der confiscatien die daar aan verknocht waren, en de landen ten behoeve der Regeeringen uitputteden, boezemden een rechtmatigen schrik in; en hoe kon men in een land, waar de Reformatie niet alleen ingedrongen was, maar algemeen begunstigd

werd, nalaten, zich tegen zulk een invoeren met alle kracht te verzetten[(1)]?

Men behoeft hier zelfs aan de afgrijslijke misbruiken door de razendste dweeperij en vervolgzucht, of de domste bijgeloovigheid, wreedheid, en onmenschlijkheid, gedurende ruim 100 jaren tijds bij de Inquisitie, in menigte, het zij ingedrongen, het zij ingeslopen en nu gewettigd, niet eens te denken. De aart der zaak was in dien toestand zoodanig, dat ieder bij de vrijer denkwijze en nieuwe inzichten voor zich-zelven, en voor al wat hem waard was, moest sidderen; niemand zich anders dan 't uiterste doodsgevaar voorstelde, zoo zulk een geheel onafhanklijk, buiten alle verantwoordelijkheid gesteld, en alles in 't duister behandelend Gerecht van vreemdelingen, in het willekeurigst despotismus opgevoed en door een willekeurigen en heerschzuchtigen Koning ter bevordering van zijn politijke bedoelingen zoo wel als ter volkomen uitroeiing der nu bloeiende en groeiende hervorming herwaart gezonden, en welke een onnoemlijk getal onbekende spionnen bezoldigde, die ieders woorden en daden aanbrachten; kwam stand te grijpen. In Spanje zelf sidderde ieder op den naam van de H. Inquisitie, die ook daar, en inzonderheid dien van het Rijk van Arragon niet dan met sterken en bloedigen tegenstand opgedrongen geworden was (LLORENTE p. 212.); en waar voor de vrees

(1) In 1498 waren er in Spanje reeds 114,500 personen slachtoffers van geweest, waarvan 10,000 in persoon verbrand waren, allen verbeurte van hun goederen geleden hadden. In Sevilla alleen werden er in 't eene jaar, 1482, wel 2000 verbrand; doch men rekent dat met de ontvluchte en verbannene, de Inquisitie in Spanje 12 millioenen menschen gekost heeft. - (Spanjes bevolking is nu 11 millioen.)

bij haar invoering meer dan 100,000 familien uit Spanje had doen vluchten (p. 235.), waar voor zelfs de rechtzinnigste Katholijken en onberispelijkste heiligen niet veilig plachten te zijn; en waar tegen slechts te kikken, genoeg was om eer, goed, en leven op 't schandelijkst te verliezen. En dit alles was sedert twee leeftijden tot onzent volkomen bekend, en volstrekt wareldkundig.

Keizer Karel had deze rechtbank in Spanje zeer sterk voorgestaan en beschermd, doch nimmer mine gemaakt van haar, 't zij in Duitschland tegen de Protestanten, 't zij bij ons in te voeren; doch de bijgeloovige en aan de Roomsche Geestelijkheid verslaafde Filip II waagde daar zijne voorvaderlijke Erflanden aan, door Karel t'allen tijde als de schoonste parel uit zijn kroon aangemerkt, en met een recht vaderlijk hart, ja men mag zelfs zeggen, met een vaderlijke zwakheid, geliefkoosd.

Niettemin waren er in de Nederlanden sedert lang Inquisiteurs. In 1552 had Karel V tot het Inquisiteur-Generaalschap zijner Landen van over herwaarts Frans van Hult aangesteld, en Adriaan de VI (onze Utrechtsche man) had die benoeming of aanstelling door zijn Pausselijk gezag bevestigd, onder last van tot Assessoren in die kwaliteit Priesters en Godgeleerden te nemen. En kort daarop waren er ook drie Provinciale Inquisiteurs aangesteld, als één voor Vlaanderen en Artois, één voor Henegouwen, en één voor Brabaud, Holland en de Noordelijke Provinciën. Maar Keizer Karel deed hen in 1550 den tytel van *Inquisiteurs*, uit hoofde der hatelijkheid aan dien naam gehecht, afleggen en dien van *Kerkelijke Ministers* of dergelijke aannemen; waar het volk zeer meê te vreden was, schoon zij des niet minder hun *Auto da fées* hielden, en dit zoo ijverig dat Filip II bij zijn Edict van 1556 hun verbood zoo

overijverig te zijn in het veroordeelen als zij zich betoonden.

De maatregel van vermeerdering der Bisdommen had waarschijnlijk door meer energie aan de Diocesie-jurisdictie te geven de bedieningen van Inquisiteurs doen vervallen, en dus althands 't invoeren van de eigenlijke Spaansche Inquisitie geheel doen achterblijven; maar men verzettede zich hier geweldig tegen: om dat men de commissiën der Inquisiteuren (wat naam zij dan nu ook droegen) als temporair aanmerkte, en de instelling van Bisschoppen als een blijvend bezwaar: maar echter nog ruim zoo veel, om dat de Nederlandsche Geestelijkheid hare inkomsten daardoor versmald, te lief had, en dus het volk daar tegen opzettede: 't geen door vele aan de Inquisitie ontvluchtte Spanjaarden versterkt werd. En hier kwam hij dat de Paus (Pius IV, die aan Paulus IV opvolgde, door wien dit reeds beraamd en bepaald was) bij de oprichting der drie Aartsbisdommen (van Utrecht, Mechelen, en Kamerijk) van de twaalf Kanonniken, die hij bij ieder instelde, drie tot Inquisiteurs voor hun leven benoemde. De Paus-zelf was op verre na geen voorstander van de *Spaansche Inquisitie* (als te *hard* en te *hatelijk* zijnde) doch Filips was dit zeer, en voerde die ook bijna gelijktijdig (te weten in 1563) in Milanen in; zoo als hij 't ook wat later in Napels trachtte te doen, maar welk een en ander, zoo wel als in de Nederlanden een tegenstand vond, die hem dwong daar van af te zien, zoo als ook en de Paus en die van het Concilie van Trente zich daar eenparig tegen verklaarden: maar die naam van *Inquisiteuren*, die men hier te lande reeds afgewend was, werd nu opgevat, als dadelijke invoering der gedrochtelijke Spaansche rechtbank van dien naam, die ieder gruwen en sidderen deed, en waartegen de Bisschoppen in 't

algemeen even zoo zeer gekant waren als de Natiën zonder eenige uitzondering.

Ook had Filip II reeds in 1562 die invoering van zijn Inquisitie in de Nederlanden opgeheven; doch dit wist of geloofde, of vertrouwde men hier te lande niet.

Hist. Critique de l'Inquisition d'Espagne par Don Jean Antoine Llorente; *traduite par* Pellier. 4 Vol. 1817-1818.

Tot Constantijn den Groote was (natuurlijker wijze) al wat men tegen de Ketters doen kon, hen uit de Gemeente sluiten. - Na Constantijn begeerde men allengs dat de Ketters civiliter gestraft wierden; echter geen doodstraf. - Tot Gregorius VII werden slechts de Manicheërs met de dood gestraft. - In 't Concilie van Lateraan (1179) verklaarde men: ‘quamquam Ecclesia non sitit sanguinem, tamen non recusari opem Principum Christianorum in iis puniendis, propterea quod metus suppliciorum quandoque utile remedium praestat animae salvandae.’ - Hieruit spruit dan ook de krijgstocht tegen de Albigensen. - Maar in de 13de eeuw werd de algemeene Inquisitie gevestigd als een *corps permanent:* zij werd met buitengewone macht en volkomen onafhanklijkheid van de Bisschoppen voorzien, die daar zeer te onvreden over waren. Eerst werd zij in de *Gaule Narbonoise* ingevoerd, en wat later in Italië onder Honorius III. Gregorius IX gaf er een volkomen gerechtelijke form en constitutie aan.

In Spanje was de invoering in 1232 geschied en maakte daar grooten opgang: zij had daar den *Dominicaner provinciaal* van Kastilie aan het hoofd: zij nam kennis van *ketterij;* allengskens van *verdacht zijn van ketterij*, en verder van het *verdacht zijn van verdacht te*

zijn. Eerst lei zij slechts kerkelijke straffen op; naderhand kwam het tot doodstraffen: men noemde dit *de* OUDE *Inquisitie*.

Maar onder Ferdinand en Isabella in 1481 begon de NIEUWE, die tegen relapsen tot het Jodendom opgerecht werd. Deze woedde vreeslijk. Arragon verzette zich met kracht daartegen, maar vruchteloos. Het gezag van den Paus matigde dit eenigzins door zijn tusschenkomst in vele gevallen; maar om zich der Regenten van Spanje aangenaam te maken, verklaarde Alexander de VI alle gegeven en ooit te geven dispensatiën en rehabilitatiën van den Pausselijken Stoel voor nietig en als sub- en obreptif verkregen aan te merken. En van dien tijd af was de Inquisitie ook geheel onafhanklijk van den Paus.

De Joden boden om stil in Spanje te mogen leven 30,000 ducaten aan den Koning. De Groot-Inquisiteur Torquemada trad met een kruisbeeld in de hand voor den Koning en Koningin, die daar ooren naar hadden, en geleek hen bij Judas, die Christus voor 30 penningen verkocht. En de Joden moesten binnen 4 maanden uit Spanje.

Met het begin der 16de eeuw werd de Inquisitie ook in Sicilie ingevoerd, en (schoon onvolkomen) in Napels. De Koningen van Spanje vreesden de Inquisitie, maar achtten er hun steun in en begunstigden haar op velerlei wijzen. De *woeker* werd ook aan haar judicature gesteld.

De Kardinaal Ximenes, en in 1518 de Cortes van Kastilie, drongen op reforme van dezen rechtbank. Karel V wilde ze in 't eerst geheel afschaffen, maar veranderde weldra van begrip. Paus Leo de X was op het punt van haar te vernietigen, maar Karel de V weêrhield dit. Onder hem ijverde zij voornamelijk

tegen Moorsche geslachten van relaps tot het Mahomethismus verdacht; en bij zijne oorlogen tegen de Mooren was het voor hem van het grootste belang, die geslachten op alle mooglijke wijze t' onder te houden.

Als de Reformatie zich overal heen verspreidde, wilde karel de V, om haar uit Italie te houden, de Inquisitie in 't Napelsche invoeren, maar het volk stond daar tegen op, en Paus Paulus III gaf het volk gelijk: en 't bleef achter. In Sicilie kwam men er ook tegen op.

Filip II begon zich van de Inquisitie te bedienen om wegens Civile of Publicistische daden of stellingen zich te wreken: en van zijn tijd is de luister der *Auto-da fe' s*.

De omvang van de Judicature der Inquisitie werd dus oneindig, ten aanzien der zaken[1]. En zij was 't ook ten aanzien van personen. Geenerlei standen of lieden, Prinsen, wareldlijk of geestelijk, niets, dat haar niet onderworpen was. Zelfs veroordeelde zij de Italiaansche overzetting des Bijbels door Paus Sixtus V bezorgd en bij een Bul aangeprezen, en verbrandde die: den Paus zelven werden deswegens zware vertogen gedaan, en - hij stierf onder verdenking van vergeven te zijn. [Zie straks, bladz. 219 aant.]

De wijze van procedeeren was ten aanzien van 't aannemen van aanklachten, het rekenen van indicia van 't alleronschuldigste zelfs[2], het vorderen van eigen zelfbeschuldiging, zelfs door de wreedste pijnigingen, met verholenhouding voor hem van 't geen men hem oplei enz. en op duizenderlei wijzen allerafgrijsselijkst.

(1) Daden, woorden, gevoelens, gedachten.
(2) Als iemand bij zijn vertrek uit een plaats een afscheidsmaal gaf: dit gold voor indicie van Jodendom.
Als iemand stervende 't oog naar den muur wendde - was Ketterij.

Van de helft der 15de eeuw tot den aanvang der 16de bedroeg het getal der levend verbranden in Spanje	13927
in beeldtenis verbranden, die meestal in de gevangenis omgekomen waren	24122
der overige gestraften d.i. met zware geesseling, gevangenis enz.	246621
te samen	284670

Karel V maakte twee dagen voor zijn dood een Codicil waarbij hij zijn zoon 't straffen en uitroeien der Ketterij met de uiterste gestrengheid en zonder aanzien van persoon of waardigheid, allernadrukkelijkst aanbeval. Zie de vertaling van 't stuk bij LLORENTE, *Hist. de l'Inquisit.*, II Vol. p. 154 en volgg. Ook Karels testament draagt alle blijken van Roomsch-Katholijke rechtzinnigheid. Ald. p. 168[1].

(1) Karel de V gelastte bij zijn testament een onderzoek of het Rijk van Navarre hem wettig toekwam, en zoo niet, het aan de rechthebbende over te geven.
Filip hield dit rijk den Koning Antonij (vader van Henrik IV) als lokaas voor (om hem aan het Pausdom te verbinden) tevens met een Echtscheiding van Joana zijne Gemalin van den Paus te verkrijgen en een huwelijk met Maria Stuart, toen Weduwe van Frans II van Frankrijk. - Anthonij had daar ooren naar, maar stierf in 1562 voor Rouen. - In 1563 deed de Paus bij een hul Joanna in den ban om haar Protestantismus, [en] daagde haar te Rome voor het Inquisitie-gerecht.
Katharina de Medicis nam toen haar partij, (men zie de Memorie van haar nevens de Bul zelf in de Memoires du Prince de Condé) en Filip geliet zich desgelijks, Joanna zijne bescherming tegen de Pausselijke vervolging aan te bieden, doch te gelijker tijd stookte hij haar Katholijke onderdanen tegen haar op, en wist hij Spaansche benden in Navarre te werpen. En deze opstokerij verzeld van een aanbod van hulp tot opstand, was oorzaak van de LIGUE die welhaast in Frankrijk opstond, en waarvan Filip zich als *beschermer* verklaarde, en heimelijk het *hoofd* was, door zijne verstandhouding met den Kardinaal de Lorraine, den Kardinaal de Guise, den Hertog d'Aumale, en den Hertog d'Elboeuf, alle 4 broeders van den Hertog Franc. de Guise, in 1563 omgebracht door die van de Protestantsche partij, en die vader was van Hertog Henri de Guise. (Zie LLORENTE, *Hist. de l'Inquisit. d'Esp.*, Vol. III. p. 8-17.)
Filip II verdacht van den Paus Sixtus in 1592 te hebben doen vergeven. - Sixtus had eene vertaling des Bijbels in 't Italiaansch doen uitgaan, en de lezing daarvan bij een Bul aangeprezen, hetgeen streed tegen alle de bullen en decreten van Leo des X tijd af, en alle reglementen van 't expurgatorie en van de Inquisitien van Rome en Madrid. Filip liet deswegens sterke remonstrantien aan den Paus doen door zijn gezant Olivarez; die Sixtus zeer kwalijk opnam, en wel zoodanig, dat hij Olivarez leven bedreigd zou hebben, waarvan men meende dat 's Pausen dood het gevolg was. (Ibid. p. 19.)
De Inquisitie veroordeelde kort daarop dezen Pauslijken Bijbel als de overigen, (Ibid.)

In den aanvang zijner Regering was hij geneigd om de Inquisitie door nieuwe voorschriften enz. te verzwakken, maar als onze Adriaan Groot-Inquisiteur werd, was deze daar tegen (LLOR. Vol. I. p. 382.) gelijk ook bij zijn waarnemen van die post de *excessen* van die rechtbank niet meer plaats hadden, of opgemerkt wierden; en sedert was Karel een groot voorstander van de Inquisitie, en geloofde geen klachten daar tegen gedaan. Ook weigerde hij geweldige geldsommen, hem zoo door de Cortes als anders in Spanje (ook in Duitschland) aangeboden, zoo hij de Inquisitie wilde fnuiken. Ald. p. 168, 196.

Filip II gaf aan de Inquisitie in 1569 de macht om te recht te stellen, die eenigzins de hand leenden aan het uitvoeren van paarden naar Frankrijk, ten behoeve der Protestanten aldaar. Ald. p. 369.

Oorsprong van den volkshaat tusschen de Nederlanders en Spanjaarden.

Over den Volkshaat tusschen de Nederlanders en Spanjaarts handelt VAN DER VIJNCKT uitvoerig en met naauwkeurigheid[1]. Die afkeer, welke minder een haat, dan een wederzijdsche mengeling van verachting, mistrouwen, en misnoegen was[2], leidt hij af van den tijd van Filip den Schoone, als begonnen met het dubbele huwelijk, van dezen en van zijne zuster [Margareta] met de Infante en Infant van Spanje, dat in 1495 werd voltrokken.

Spanje bloeide in dien tijd onder Ferdinand en Izabella, wier Rijken echter geheel afgescheiden van elkanderen bleven; en beide de Arragonners en Kastilianen waren trotsch op hun welvaart, en vooral op hun vrijheden en rechten, welke aan de bijzondere provinciën bij de aankomst ten throon van elken Koning bevestigd en heilig gehouden wierden. Inzonderheid had de Adel, die meestal van vroegere en gedeeltelijke Koningen afstamde, uit hoofde van hun stamrecht, en ook wegens bewezen diensten tegen de Mooren, een hoogstaanmerkelijken graad van gezag en onafhanklijkheid. Het volkskarakter werd hoogmoed.

(1) Zie VAN DER VIJNCKTS *Geschichte der vereinigten Niederländern, aus der höchst seltenen französischen Druckschrift übersetzt*. Van het oorspronklijk zijn slechts zes exemplaren gedrukt. Hij was Lid van den Raad van Vlaanderen te Gent, en schreef in 1760. De Hoogduitsche vertaling is in 1793 te Zurich uitgegeven. - [Er zijn sedert B. dit schreef, twee verschillende Fransche uitgaven, en eene Nederduitsche Vertaling van verschenen.]

(2) De Duitschers noemen 't niet oneigen met den term van *wiederwil*. De twee natiën konden elkander niet *lijden*.

In de Nederlanden was een nog geheel anderen bloei, en vloeide in vergelijking van het door 't gedurig oorlogen met de Moren, en 't geen America kostte, ontvolkte Spanje, over, van inwoners, nijver, vlijtig en een ongelijk hooger mate van welvaart genietende, waarbij die van Spanje als behoeftig afstak, doch verr' beneden de pracht die, den Spaanschen hoogmoed voor genot strekte. De koophandel had er den Burgerstand opgebeurd en de steden machtig gemaakt, terwijl Spanje den zijnen aan de Joden overliet. De woelingen, die daar eindeloos plaats hadden, verleiden dien koophandel wel van tijd tot tijd, zoo dat b.v. Brugge verloor, het geen Andwerpen toeviel, maar hij wandelde rond en bleef echter, en ging steeds voort het geheel, door wat kanaal het dan ook mocht zijn, te verrijken.

Filip de Schoone, wien door de dood zijner moeder Maria van Bourgondie de Nederlanden toevielen, was van luchtigen aart, en hield een blinkenden hofstoet. Het dubbelde huwlijk kwam in aanmerking en werd tusschen Maximiliaan en Ferdinand ontworpen om Frankrijk tusschen zijn beide uitersten te omklemmen, en over en weder tegen de nuttelooze roof- en veroveringzucht van dien nabuur zeker te zijn. Men kende bij ons Spanje even weinig als Turkyen, en vormde zich de wonderlijkste denkbeelden van dat Land. En niemand dacht toen, dat door dit huwelijk twee zulke verr' verwijderde en elkaêr onbekende volken onder denzelfden scepter gebracht zouden worden: geen der partijen verlangde dit ook, of had er eenig oogmerk op. Veel min kon men aan de zijde van Maximiliaan zoo iets, als in den rij der gebeurtenissen vallende, voorstellen. Ferdinand en Izabella hadden een *zoon*, die de Aartshertogin Margareet trouwde, en *vier* prinsessen, waar-

van de oudste reeds aan den Prins Alfonsus van Portugal gehuwd was en na doode van dezen met zijn opvolger in 't erfrecht op den throon van dat Land, Emanuel. Dit scheen de jongere Joanna, aan onzen Filip te huwen, van alle uitzicht op Spanje uit te sluiten.

Haar huwelijk werd op haar aankomst in Zeeland te Lier op den 18 October 1495 voltrokken, en de vloot die haar overgebracht had, nam de Aartshertogin met zich naar Spanje te rug, waar men haar echt te Burgos voltrok.

Doch in 1497 (6 October) overleed de Spaansche Infant; nu was Izabella de throonverbeidster, en zij kwam met haar gemaal Don Emanuel in het Rijk, en werd ook met heur beide door Arragon en Kastilie erkend en uitgeroepen. Vruchtloos; want zij stierf in het volgend jaar in het kraambed. Ook het kraamkind, een zoon, *Miguel* genaamd, nu de algemeene hoop en verwachting, overleed binnen de 2 jaren daar na. En het waren deze drie sterfgevallen die de opvolging aan Joanna en haren Gemaal, onzen Nederlander brachten.

Hartlijk was het leedwezen van Ferdinand hier over, die niet Nederlandsch-gezind, bovendien in Filip geen Vorst vond, als hij zich ten opvolger, en zijn Rijk tot regent of Koning wenschte, en met wien zijne Gemalin Izabella in dit opzicht eenstemmig dacht. Zijne goede verstandhouding met Lodewijk den XII; zijn losheid van karakter, dartelheid, zucht tot vermaak en verkwisting, en afhankelijkheid van elken gunsteling, die hem wist te behagen, deden niet veel goeds van hem hopen; ten ware men hem, die nog jong genoeg was, tot een geheel ander man kon maken, en aan zijne wijze van leven, denken en handelen, een geheel verschillende wending geven. Men trachtte hem in Spanje te vormen tot het geen hij zijn

moest, en ten dien einde tot de reis naar derwaart te bewegen. Hij had hier weinig lust toe, en in de Nederlanden gaf het een allertreurigste aandoening. 't Was als of men sprak van hem naar 't graf te brengen, en of men begreep dat Koning van Spanje en Vorst der Nederlanden te zijn, niet te samen kon gaan.

Hij ging echter, maar door Frankrijk, waar Lodewijk de XII hem den doortocht aanbood en alom op het prachtigst en dartelst onthaalde, en zijne betrekkingen nader met hem aanbond, 't geen niet dan den Spanjaarts misnoegen kon; en na in October op reis gegaan te zijn, kwam het jonge paar in Januarij 1501 te Fontarabiën aan; waar men hem door alle mooglijke middelen trachtte te ondervangen. Haar vruchtloos. Filip wilde in Spanje niet blijven, noch ook zijne naauwe vriendschap met Frankrijk opgeven. De Spanjaarts weten dit aan de Nederlanders, die zekerlijk zich ook niet in Spanje behaagden, en den Spanjaarden de schuld gaven. Nu vestigde zich een wederzijds nationaal ongenoegen, en Filip trok in weêrwil van alle verzoeken, aandrangen, en beweegredenen, hem voorgehouden, in den winter van 1502 zeer t'onvreden naar de Nederlanden te rug en liet zijne zwangere gemalin achter.

Ook ditmaal nam hij zijn reis door Frankrijk, schoon de Franschen in 't veld waren en Perpignan dreigden: het geen inderdaad de Spanjaards verbitterde. Hunne openbare klachten verbitterden aan de andere zijde de Nederlanders wederom, die sterk aan hun *goedhartigen* en *welgemaakten* Vorst hingen. Bij volken, waar de invloed der vrouwen groot is, doet dit laatste punt veel, en goedhartigheid weegt bij onzen Landaart vele hoofdgebreken op.

Ook Joanna was in de Nederlanden niet aangenaam.

Haar zwak was een onmatige ijverzucht, die weldra haar verstand aantastte; en hare ingetogen opvoeding stemde in 't geheel met de vrije en fransche zeden der Vlamingen niet. Zij was onbegrijplijk aan haar Gemaal verknocht; met den grootsten weêrzin zag zij hem vertrekken; kraamde in 1503 te Alcala, en spoedde zich in dat zelfde voorjaar hem te volgen; maar, tot haar ongeluk. Want als een jonge Edelvrouw van haar gevolg aan Filips niet geheel onverschillig was, mishandelde zij deze schoone met afsnijding van 't hair, en verwondingen in 't aangezicht, 't geen hem in zoodanige woede bracht, dat hij haar dit op de alleronwaardigste wijze vergold. Van 't welke men wil dat beide Izabella en Ferdinand in een hevige krankte stortten, die voor de eerstgemelde doodelijk werd.

Izabella stelde (om dat, drukte zij 't uit, hare dochter of niet in staat was, of niet zou willen regeeren) haren Gemaal Koning Ferdinand, tot Regent van Kastilien, tot Prins Karel zijn 20^{e} jaar bereikt zou hebben. Maar hierover ten hoogste verstoord, deed Filip zich en zijn Gemalin te Brussel voor Koning en Koningin van Kastilie, Lion, Toledo, en Grenada, en Prins en Prinses van Arragon en de beide Sicilien uitroepen; en stak ter zee over naar Spanje.

De Kastilianen intusschen, altijd jaloers op Ferdinand, als of die door zijne betrekking op de Koningin, zich eenigen invloed op hun regeering had weten te verkrijgen, wilden hem dienvolgende nu ook niet als Regent.

Hij had ook in Kastilie zijn Schoonzoon en dochter doen proclameeren, maar wilde den uitersten wil van Izabella handhaven, 't geen Filips volstrekt niet toe wilde laten. Ferdinand trachtte Joanna in een vlaag harer ijlhoofdigheid hiertoe over te halen, en verkreeg dit schriftelijk; maar de zaak werd ontdekt en het schrift ach-

terhaald. Het gevolg was dat Filip den gezant Conchillo in den kerker smeet, en al wat Spaansch was den toegang tot zijn gemalin afsneed, haar alle briefwisseling en omgang ontnam, en door wachten in haar kamer bewaren deed. Dit verergerde haar kwaal, en die verergering deed haar nog strenger opsluiten.

Ferdinand was de man van doorzettenden geest niet meer, dien hij altijd getoond had, en hij vreesde het ongenoegen der Arragonners tegen hem. Hij boog, en de zaak werd in 't minnelijke bijgelegd. Conchillo werd ontslagen; de Koningin kreeg haar vrijheid weêr; en Ferdinand liet zich te vreden stellen met zoo lang den tijtel van Regent te hebben tot Filip aangekomen zou wezen; waartoe hij zich haastte; en midden des winters (tegen alle gebruiklijkheid van dien tijd) onder zeil ging.

De vloot waar Filip zich met Gemalin, gevolg, Hof en eenige troepen op ingescheept had, was genoodzaakt te Falmout inteloopen. Hendrik de VII, wien men om zijn schranderheid den bijnaam van Salomon gaf, maakte zich dit te nut, en Filips liet zich daar afdringen en afpollen wat men in Engeland wenschte: tegen May 1506 landde hij in Corunha in Gallicië, en ondanks een tijdverlies van 2 maanden in Engeland doorgebracht, verrastte hij Koning Ferdinand nog zeer onaangenaam.

Ferdinand had zijn regentschap naauwlijks neêrgelegd; of Filip verhitte zich op een dansfeest, dronk koud water en haalde zich een *pleuritis* op den hals. Spanjaarts en Nederlanders wilden den zieken Koning op tegenstrijdige wijze geheeld hebben, en den zesden dag stierf hij, in zijn 28^{e} jaar (25 September 1506.) Het ontbrak niet aan 't geschreeuw van vergiftiging, dat inzonderheid in de Nederlanden een duurzamen indruk maakte.

Joanna was zwanger van haar laatste kind, en beviel 20 dagen na zijn afsterven van een dochter. Haar geest bezweek ten eenenmaal, zij verloor het verstand ten volle, sloot zich op, en wilde niets meer onderschrijven, noch iets anders doen dan voor de ziel haars gemaals bidden. Maar nu, konden de Nederlanders door Filip meêgebracht en die zich een korten tijd daar zeer hoog hadden doen gelden, het in Spanje niet houden. Alles was hun tegen; al wat men Filips ten laste kon leggen, inzonderheid spilzucht en dartelheid, met al wat der Natie in hem mishaagd had, werd aan hen geweten; geen penning van hun loon of onderhoud werd hun toegestaan, geen de minste ondersteuning om te kunnen vertrekken. Een menigte kwamen om van gebrek en jammer, doch de meesten kwamen door onderlinge vereeniging, alhoewel in den beklaaglijksten toestand, in hun vaderland, waar zij bij hun landgenooten den haat, die zij voor de Spanjaarts opgevat hadden, verspreidden en voortplantten.

Karel, Filips oudste zoon, was toen nog geen 7 jaar oud. In een algemeene vergadering der Nederlandsche Staten werd Keizer Maximiliaan Voogd en Regent verklaard. - In Kastilië nam de Kardinaal Ximenes met algemeen goedvinden en berusten het Regentschap aan. En dus waren Spanje en Nederland weder geheel van elkaâr verwijderd; doch de bekende braafheid van Ximenes en zijne toegevendheid voor de Nederlanden deed zoo veel, dat men hier met hem te samen werkte om het belang van den jongen Koning Karel geregeld waar te nemen, en zijne bezittingen als een geheel aan te merken, dat ongeschonden bewaard moest worden. Ximenes echter had zich niet opgeworpen om Ferdinands recht tot het Regentschap als Grootvader des Konings te verkrachten, maar om het, terwijl hij in Italie den

oorlog voerde, te bewaren. Ferdinand keerde; die hem tegen waren, zochten Keizer Maximiliaan aan, die als Grootvader 't zelfde recht kon beweeren. Het geschil werd bij uitspraak van Lodewijk XII voor Ferdinand gewezen, als wiens betrekking tot Izabella hem nader bevoegdheid gaf[(1)]: met dat al bleef Ximenes het bewind voeren in naam van Ferdinand.

Men putte uit Spanje tot onderhoud van Karels Hofhouding jaarlijksche geldsommen, die Ximenes over zond, maar wier aanwending niet juist op de beste wijze geschiedde: de Heer van Chievres door Maximiliaan tot Hofmeester bij Karel gesteld, maakte zich schuldig aan een aantal misbruiken waarmeê hij zich verrijkte: dit kon Ximenes niet ontgaan, en de zaak was openbaar. Hij drong er op dat de jonge Vorst naar Spanje mocht komen.

De Hofmeester met den aanhang dien hij, schoon hij de algemeene stem tegen hem niet verdoven kon, zich had weten te vormen, trachtte niet slechts de reis naar Spanje tegen te houden, maar ook Ximenes den voet te lichten. Men zond nu den Deken van Leuven, naderhand Paus Adriaan VI, naar derwaart om in den Raad te zitten, ook den Opperstalmeester, ook 's Prinsen Kamerheer Amersdorf, een Hollander, die bij Karel zeer bemind was: die de Kardinaal zeer wel ontving en erkende, doch zonder zich het gezag van een eersten Minister te laten ontnemen. Echter uit Brussel, waar des Prinsen residentie was, golden de bevelen hoogst, en de koophandel die met ampten enz., en in 't algemeen met de gunst van den Vorst, gedreven wierd, sloeg nu

(1) Te recht, zoo Karel 't onmiddelijk van Izabella geërfd had: maar hij erfde 't niet, dan door de civile dood zijner moeder: doch ook tot deze had Ferdinand de allernaaste betrekking.

ook naar Spanje over. Ferdinand zag de zaak in als Ximenes, en oordeelde dat Chievres van den Prins verwijderd moest worden.

Men begreep eindelijk dat Karel nooit over zou komen, Spanje varen liet, of - Spanje aan de gierigheid van zijne Nederlandsche gunstelingen geheel overgeven: het geen tot schroomelijke ontwerpen aanleiding gaf: te weten: den jonger Ferdinand, 2 jaren jonger dan Karel, en die in Spanje werd opgevoed, Koning te maken. - Ximenes ontdekte en smoorde die: maar Koning Ferdinand maakte in verbittering een testament, waar bij hij Karel uitsloot van zijn erfrecht op den throon, zoo wel van Kastilië als van Arragon en Italië, met één woord, van geheel de Spaansche monarchy, en dien jonger broeder (zijn naamgenoot) daarin instelde. Na dien uitersten wil gemaakt te hebben, 't geen een geruimen tijd geheim bleef, kwam hij echter bij eene ongesteldheid tot inkeer, en verbrandde dien: en kort daarop stierf hij in 1516 d. 23 Januarij, (aan een drank, die zijn jonge Fransche Gemalin (Germaine de Foix) hem in gaf om zijn krachten op te wekken, ten einde nog een kind te telen,) bij wege van uitteering en verzwakking(1); na Ximenes tot Regent gesteld te hebben, tot Karels meerderjarigheid.

Adriaan, nu Bisschop van Tortoza, tooude bij geschrift, in dit voorgekomen geval wegens Karel tot Regent benoemd of aangesteld te zijn, en Ximenes nam hem aan als mede Regent hij voorraad, tot de Prins van alles onderricht zou zijn. - Beiden drongen zij op Karels overkomst.

Karel werd meerderjarig verklaard, te Brussel als

(1) 62 jaar oud was hij [Bov. bl. 13, staat 65. Hij was geboren in 1453, en dus in zijn 63ste jaar; ofschoon SPITTLER hem 64 jaren geeft.]

Koning der Spaansche Monarchie uitgeroepen, en van Paus en Koningen erkend. Maar in Spanje vond dit grooten tegenstand. Ximenes zette 't echter door, en drong op nieuw op de reis naar Spanje. Doch men had Karel met allerlei vooroordeelen tegen Spanje vervuld en Spanje als een bloote goudmijn voor de Nederlandsche dartelheid aangemerkt. Hij schrikte tegen Spanje; tot hij eindelijk de zaak begon in te zien, en zich van de begocheling waarin hij gehouden wierd losmaakte. Ook toen echter wist men de reis nog door allerlei hindernissen te vertragen, en hield dit uit tot hij in 1517 werklijk, op het smeeken van Ximenes om toch een dreigenden opstand voor te komen, op den 12en Augustus in zee stak.

In Spanje aangekomen, waar hij op de kust van Asturië landde, wisten de Nederlandsche Heeren die Karel met zich bracht, den goeden Ximenes wien zij niet zonder grond vreesden, zoo lang van alle onderhoud met hem uit te sluiten en intusschen over ampten en gunsten te beschikken, tot zij den Vorst tegen hem innamen en zijn hooge ouderdom en ziekte hem wegsleepte, niet zonder verdenken nogthans van vergift, zijn 81e jaar bereikt hebbende: dit afsterven viel voor 10 weken naar Karels aankomst, en de Bisschop van Tortoza (Adriaan) volgde den grijzaart als eerste Minister op, en werd te gelijk Kardinaal.

Schoon Nederlander had deze de achting des volks; maar de Vlaamsche Heeren ontzagen hem niet, en hun gedrag bracht alles tegen hen in woede, als tegen onderdrukkers, plonderaars, en uitzuigers des Lands; en dit werd aangezet door verongelijkingen jegens grooten van aanzien, waaronder een natuurlijke zoon van Koning Ferdinand, en dus Karels oom. Dezen alzins achtbaren grijzaart, werd een baardelooze knaap (de neef

van Chievres) die in Nederland reeds onmatig bevoorrecht was, voorgetrokken in de begeving van 't Aartsbisdom van Toledo, het eerste des Rijks; en dit was als de leus van een algemeenen opstand.

Een heilige Junta (gelijk zij zich noemde) stond op in Kastilië, waar geheel Spanje, behalven Grenada, zich bij voegde. Men verjoeg en vermoordde Karels amptenaren, greep de wapenen, bracht een aanzienlijke macht, van geschut en alles wel voorzien, in het veld, waarvan D. Juan Padilla zich aan het hoofd stelde, en Adel, en Geestelijkheid, en Steden, van de hoogste tot de laagste klasse des volks vereenigde zich daarmeê met eene bijna onvoorbeeldige woede; terwijl in hun manifesten de Vlamingen verscheurd en met de schriklijkste wraak bedreigd werden, en de moord en brand alles vervulde. - Als dit leger op de Residentie aantrok, vloden de Nederlanders naar Bilbao waar zij schepen gereed hielden om te kunnen ontvluchten, van allen kant samen, en de Koning zag zich verlaten, en zonder legermacht, wapens, of hulp. Hij toonde echter zijn kracht van geest, in de maatregelen die hij nam, en rustte zich ten oorlog: maar juist stelde zijn verkiezing tot Keizer hem in de noodzakelijkheid, om zich in der ijl naar Duitschland te begeven. Hij beriep dus de Staten in Toledo, droeg zijn toestand en verplichting voor, maar men wilde geen onderstand bewilligen eer hij de Nederlanders uit het Rijk verzonden zou hebben; en verzette zich te heviger, naar mate men in Spanje de Keizerskroon als een nieuw overwicht aanmerkte, waardoor hunne vrijheid geheel verloren en hun slavernij volkomen gemaakt zou worden, en een Republikeinsche geest om zich-zelven zonder Koning te regeeren, meer en meer in het openbaar uitbrak en veld won.

Des ondanks stelde Karel een Raad van Regeering aan, waarop hij zich verlaten mocht, met den Kardinaal van Tortosa aan 't hoofd, en maakte verstandige schikkingen, waarvan hij alles dorst hopen; en dus vertrok hij (en de Vlamingen met hem): stevende naar Engeland, waar hij zich van Hendrik den VIII tegen Frankrijk verzekerde, on kwam voorts in de Nederlanden den tijd zijner krooning te Aken afwachten.

Zijn vertrek gaf den oproerigen dubbelen moed en zij breidden zich al verder en verder uit, namen stad voor stad in en den Kardinaal gevangen. Deze, met alle achting door hen behandeld, ontkwam hun echter weêr. Maar nu maakten zij zich meester van Koningin Joanna, en gaven Edicten op haar naam uit, hoe zeer zij, in weerwil van alle geweld, de regeering en wat men haar voorsloeg standvastig weigerde: men wilde haar namelijk aan den Hertog van Arragonië doen trouwen, dien men als gesproten uit het oude Koninklijke Huis in Karels plaats meende ten throon te heffen, doch die dit ook weigerde.

Een bloedige slag in de vlakte van Villa lata, waar in de Admirant van Kastilië 's Konings troepen gebood, deed in het laatst van December 1520 de zaak van Karel bovendrijven, en met de neêrlaag der rebellen en eenige strafoefeningen onderwierp zich geheel het Rijk, op eenige weinige steden na, die Karel in 1522 zelf in persoon tot gehoorzaamheid bracht. Chievres en zijn Neef, (de twee grootste oorzaken des opstands), Karel gevolgd, waren inmiddels te Worms omgekomen. En de Keizer wist de harten der Spanjaarden door wijsheid en minzaamheid zoo wel als door weldaden en krijgsdaden te winnen. Doch de haat tusschen de twee Natien was eenmaal geworteld, en werd door de onderscheiden denk- en levenswijze gekoesterd, toen zelfs de herinnering sleet.

Filip de II, in Spanje opgevoed, en een Spanjaart in 't hart, was met vooroordeelen tegen de Nederlanders vervuld, en zijn hoogmoed en stroefheid verdroeg zich niet met hun open karakter en ongekunstelde zeden: zijn koudheid stiet hen te rug, en boezemde als statelijkheid den Spanjaarden daartegen een hoog belang in: zijn natuurlijke geest van mistrouwen werd, door de gestadige herhaling van de onderdrukking door de onzen in Spanje geoefend, tegen hen in de wapens gebracht, en naarmate die groeide, werd hij den Spanjaarden en dezen hem dierbarer, en welhaast, zonder zich des bewust te zijn, groeide wederzijds de verborgen maar diep gewortelde haat die over en weder uit alles voedsel nam, invoege dat zij tot de volkomenste vijandschap wierd, die op alles invloeide.

Nalezing van bijvoegselen en ophelderingen.

II Deel.

Bladz. 116, r. 9: 'Floris III.'

l. DIRK IV. (Zie boven bladz. 21.)

Bladz. 325: 'Wil men de waarheid hooren - uit te sluiten.'

[Een kundig en door mij persoonlijk geächt recensent van dit Deel, heeft deze plaats 'ann de overweging van allen aanbevolen, die in staat zijn er de juiste bedoeling van te raden' (*l.* te beseffen). Men voege dan uit BILDERDIJKS nagelaten *Godgel. Opstellen*, II D. Bl. 109, deze plaats er bij: 'De macht die der kerk vijandig was (de Romeinsche heerschappij, uit welke alle staatsgezag werklijk afstamt, en waarvan alle tegenwoordige oppermacht werkelijk een afzetsel, deel en voortbrengsel is) heeft zich met Konstantijn in den Tempel in Christus plaats gezet en daar God vervangen, en regeert er in, beide wereldlijk en geestelijk, en verlochent *facto*, Hem die de eenige heerscher in Hemel en aarde moet zijn. Maar thands, na over de Christenheid lang gescheurd te zijn, hereenigt zij zich in het zoogenaamde Heilig Verbond,' *enz.*]

Bladz. 345, r. 12 v. ond.: 'wij mogen dit bij de *celeres noti* stellen.'

[Wat beteekent dit schampschot? - Het slaat niet op WAGENAAR; maar op den armen MEERMAN, en verwijt hem een lelijken bok door hem geschoten bij GROT. *Vergel. der Gemeeneb.* III D. bl. 229: 232 waar hij in 't fraai gedicht van GROTIUS op den zeilwagen van Prins Maurits, den regel

Vela noti celeres non potuere sequi;

door wederkeerige verwisseling van subject en praedicaat aldus vertaalt - (men leze 't als een *pentameter*):

'Ruiters van naam evenwel liet onze wagen terug.'

Als of het ware *noti* (i.e. celebres) *Celeres* (i.e. Equites; met eene harde metonymie, die ik geloof zonder voorbeeld te zijn): terwijl het vers gedrukt moest zijn: *Vela Noti celeres etc.* en beteekent: 'Den snellen Westewind liet onze vaart terug!' - Hetgeen reeds blijkbaar is uit den samenhang met den vorigen regel:

Amissos tepidi frustra quaesivimus Austros
Vela Noti celeres non potuere sequi.

Ook is in *notus* voor *celeber*, beroemd, de eerste sylbe lang. - De feil was, in der tijd reeds, met bedeesde bescheidenheid [door Prof. SIEGENBEEK] aangewezen, in den *Kunst- en Letter-bode* van den 27 Mei 1803 (N. 23, bl. 360): maar ik moet bekennen de indicatie daarvan en dus de opheldering van dit gezegde van B. verschuldigd te zijn aan den geleerden Dichter HOEUFFT, door middel van zijnen en mijnen lettervriend, den Heer WAP.

III Deel.

Bladz. 231-234. - *Bijvoegs.* bij Bl. 50-56.

[De Boekerij van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, bezit (als geschenk van den

Heer C. DE KONING LZ.) een exemplaar van de eerste Latijnsche uitgave van het *Batavorum cum Romanis Bellum* a Corn. Tacito *lib. IV en V Hist. olim descriptum, figuris nunc aeneis expressum Auctore* OTTO VAENIO *Lugduno-Batavo*, Antverp. 1612, langw. form. doorschoten met wit papier, op eenige bladen waarvan de vlijtige oudheidkundige CORN. VAN ALKEMADE, het oude oorlogstuig dat men gebruikte voor de uitvinding van het buskruid, gedeeltelijk uit de platen van dat werk zelf, en voorts van elders, keurig met de pen nageteekend heeft, en er de namen bijgevoegd: van eene *blijde* of balista; - van catapulta, een *magneel* of steenwerprusting; - quadrellus, een *kareel;* - ostella, een voetboog, *ostille:* - een *armborst* - een *brandflits* - en verder van een *bok* of *ram*, en een 'bootswagen-mol' of testudo. - Vooraan heeft hij een kaartjen geteekend van Oud-Batavien, en de verklaring bijgevoegd; maar achteraan een kaartjen van de ligging van *Santen* (*Xanten*) en Vorstenberg, met 'de gedaante der 2 toorens, die op Vorstenberg, sedert Augustus tijd tot nu omtrent 16 jaren (*l.* Eeuwen) gesfaan hebben, als ik dit schreef a°. 1701, van Duyfsteen gebouwd.'

Het curieusste bij dit boek is, dat ALKEMADE begonnen was (denkelijk zich verbeeldende den geest van O. VAENIUS uit te drukken) op de witte bladen een allegorische omschrijving te geven van de plaatsen van TACITUS, en die over te brengen op den opstand der Nederlanders, onder beleid van Willem I (als Claudius Civilis) tegen Spanje.]

IV Deel.

Bladz. 132, r. 9-12: '(de Wapens der Vlies-ridders in 't Choor van de Groote Kerk te 's Gravenhage).'

[Deze wapens, beschreven en afgebeeld bij DE RIEMER,

Beschr. van 's Gravenh. I D. bl. 284-289, zijn-aldaar thans nog (of wederom) te zien, ter wederzijde van de graftombe van Wassenaar.]

Bladz. 177, aanteek. '[z. *de Bijvoegs.*]'

[Maar in de Bijvoegselen was verzuimd, de vertaling dier plaats-zelve van PONT. HEUTERUS te geven; welke deze is: 'Het jaar 1460 bracht hij (Filip van Bourgondie) in eene blijde vrede door, maar gewikkeld in een lange en onbekende ziekte; om welke te verdrijven het, onder andere geneesmiddelen, de geneesheeren voorkwam, dat hij zijn hair, hetwelk de aanzienlijken toen ter tijd met alle zorg lang lieten groeijen, moest afleggen. Toen zijne betrekkingen en anderen gekomen waren om den zieken te bezoeken, en hij bemerkte(1) dat zij bij hun vertrek zijn geschoren hoofd als iets ongewoons, al fluisterende bespotteden, heeft hij een bevel uitgevaardigd, dat alle de Edelen van zijn rijk, even als hij gedaan had, zich het hoofdhair moesten laten scheeren, waaraan te Brussel op dienzelfden dag 500 voldeden; en tevens werden de overigen door de bedrijf van Pieter Vacquenbach, een aanzien lijk hiertoe uitgekozen man, genoopt hetzelfde te doen; zoo dat te Brussel en de overige steden en vlekken, alle geschorenen tot groote spot van 't gemeen verstrekten. Maar deze toen zoo ongewoone zaak, is weinig jaren daarna, niet alleen bij de Hollanderen, maar zelfs bijna door geheel Europa, in de mode gerankt; hoewel Karel van Bourgondie en vele andere Hollandsche Edelen, hun lang hair nooit hebben afgelegd.']

(1) [Erstaat *sensissentque;* doch het moet zeker zijn *sensissetque*.]

Bladz. 311, r. 6, 'het bekende koddige Grafschrift:' en aanteek.

> '*Cy git Margot, la gente Demoiselle,*
> *Deux fois mariée, et morte pucelle.*'

Een geacht Letter- en Geschiedkundige (indien ik mij in de beteekenis der letters V.H. niet vergis) heeft tegen mijne opgave van dit quasi-grafschrift (eigenlijk, *epigram*) aanmerkingen gemaakt en een andere lezing voor de ware opgegeven. - Terwijl ik in twijfel sta of ik hierop antwoorden zal, komt mij juist van pas ter hand de *Margaretha von Oesterreich* van E. MUNCH, (*Leipz. en Stutg.* 1833) Zijne romantische inkleeding daarlatende; die zelfs tot het ongerijmde vervalt, doet het mij genoegen te zien, dat hij het versjen eveneens opgeeft, als ik het gegeven had; (S. 14, 15) '*Alles hielt sich sum nahen Ende bereit und nam Abschied fur ewig. Allein mitten unter diesen. Schrecknissen der Natur, im Geheul des Sturmes, und in der Wuth der tobenden Meereswellen behielt die zarte Jungfrauein unverzagtes Gemüth* (enz.).

Sie kniete zwar mit den Zitternden auf dem Verdecke nieder und schloss ihre Rechnung mit dem Himmel ab; dann aber riss sie gefasst ein Stück Velin aus einem Buche, dass sie so eben zur Hand hatte und schrieb mit wahre Seelengrösse darauf den scherzhaften Reim:

> Ci git Margot, gentille Demoiselle,
> Deux fois mariée et morte pucelle'[1].

(1) '*Dieses papier* (aldus vervolgt hij) *liess sie sicli um den einen Arm, und eine Börse mit Geld um den ander'n binden. Ihre Absicht dabci war, dass man, wenn die Fluthen ihren Leichnam an's Ufer geworfen, wenigstens ihre Person erkennen und nach Stand und Wilrden sie begraben möchte*.' - Ik vraag niet, hoe de bloote naam van *Margot;* haar lijk op elke Engelsche of Fransche kust waar 't aanspoelen mocht, als dat der Oostenrijksch-Spaansche Prinses had kunnen kenbaar maken: maar, wat zou er van dat versch op perkament geschrevene en om haren arm gebondene, leesbaar geweest zijn, na dat baar lijk een tijd lang onder en op de zeegolven gewenteld ware geworden? - Ik houd het geheele epigram voor een van die aardigheden, die men bederft door er te sterk op te drukken of ze te willen uitpluizen.

Hij geeft aldaar nog drie andere lezingen van dit versjen op, waaronder in de eerste plaats die van den Heer v.H. (met nieuwer spelling); en zegt, dat er nog meerdere zijn, ja dat bijkans elk Geschiedschrijver het op zijne wijze geeft.

Welke meerdere authenticiteit is er dan voor de lezing van den Heer v.H.? Want, dat die in de juiste maat van even-lange regels is, schijnt bij mij juist een inwendig kenmerk, dat het een later, en na het wijken van alle doodsgevaar bedaardelijk beschaafde redactie is. Te recht zegt MUNCH: *Die Spielerei mit den Worte* Pucelle *war naturlich ein purer humoristischer Muthwille der geistreichen Frau, und gerade dieser Muthwille mitten in einem Schiffbruch und in der Todesangst aller andern ist das ergreifend-Dramatische:* - maar of de beide regels in den maat waren, daarop kwam het hierbij weinig aan.

De Heer M. heeft ook een tweeregelige Latijnsche Vertaling van dit grafschrift, die ik ter voldoening van den weetgierigen Lezer hier nog bijvoege; als ook de fransche redactie welke de Heer v.H. verkiest:

Margaris hic tegitur tumulo clarissima, quae bis
Nupta quidem, mansit sed sine labe pudor.

Cy gist Margot, la gente Demoiselle,
Qu'eust deux maris, et si mourust pucelle.

Het verder bijgebrachte door den Heer v.H., wegens het verkeerdelijk t'huisbrengen door sommigen van dit epigram op Margareta van Parma (die toch ook geene maagd gestorven is -), gaat ons hier niet aan: maar wanneer men de *geschiedenis* van dit *grafschrift* wil opgeven[(1)], mag men er wel bijvoegen, dat Margaretha niet lang in gevaar bleef van *pucelle* te sterven; en dat zij, op haar twintigste jaar voor de tweede reis *effectif* Weduwe wordende, stof tot geheel andere Grafschriften gegeven had. - Men verneme wat de Heer M. van haar in 't huwlijk zegt: (S. 15, 16) ('der Himmel zeigte sich der bereits Vielversuchten gnädiger. Ihr Schiff ward in den Hafen von Hampton verschlagen[(2)], und der englische König empfing sie mit aller Aufmerksamkeit, die sowohl ihr Rang als ihr Unglück verdienten. Nach dreiwochentlichem Aufenthalt in England (*enz.*) reiste sie nach Burgos, woselbst der Prinz ihrer harrte[(3)]. Gleich des folgenden Tages fand die Vermählung statt; allein -) der Infant Don Juan genoss das Glück in der Armen des phantasievollen, reizenden Wesens, wie man behauptet, in solcher Ueberfülle[(4)], dass er bereits im folgenden Jahre starb und seine Gattin schwanger zurückliess. Die Fürstin hatte ihn mit werklicher Zärtlichkeit geliebt *enz.* Die Katastrophe machte daher auf sie einen solchen Eindruck,

(1) ('Ware of gewaande grafschrift,' zegt de Heer v.H. *waar* is het nooit geweest; maar ik denk dat hij hiermede wil te kennen geven, hetgeen ik boven zeide, dat het eigenlijk meer een epigram dan een eigenlijk grafschrift te noemen zij.)
(2) (d.i. kon binnenloopen in de haven van Hampton.)
(3) (Op haar wachtend was.)
(4) (Eine französische Chronik sagt dicss autdrücklich).

dass sie zu frühe mit einem Sohne niederkam, der wenige Stunden nach der Geburt verschied' *enz.*

(Ein Jahr [dar] auf (*enz.*) - müsste die Prinzessin ihre Hand dem Herzoge Philibert von Savoijen reichen. Aber auch Philibert starb hinweg, ehe sie nur recht seines Umgangs gepflogen, nähmlich bereits am dritten Jahre ihrer Vermählung.) Es scheint dass auch die zweite Ehe höchst glücklich gewesen, und wenn wir einem ihrer Lobredner glauben dürfen, so war auch dieser zweite geliebte Gemahl am Uebermasse-seines Glückes in den Armen der überaus schönen Frau gestorben'[1].

Bladz. 347 onder aan, 348.

[Zie Bladz. 372. -

[Men vergrunne mij hier een waar en treffelijk gezegde in te voegen van den geleerden VAN WIJN, 't geen ik niet wete of het ergens in zijne werken voorkomt, (ik vond het, van zijne eigen hand, *en chiffon*, in een paket MS. dat ik op zijne auctie kocht) en dat niet minder van de geschiedenis van Jacoba, dan van de nog vroeger Grafelijke tijden geldt; dus luidt het:

(1) [Billijkheidshalve moet ik echter aanmerken, dat de Hr. M. de dichterlijke taal wat te letterlijk, en niet geheel juist, schijnt op te vatten. GRAPHEUS schrijft:

- *ardebant concordia miro*
Pectora consensu -

En voorts:

En moritur nimio miserae dilectus amore
Ille heros:

Maar dit *amore nimio dilectus* behoeft geenzins te beteekenen dat het vrouwtje den man *bovenmatig* lief had en liefkoosde; maar slechts dat zij hem *zeer* lief had en hij zijn verscheiden diep betreurde, waarvan een prachtig grafgevaarte ten blijk strekte.]

‘De weg der Graaflijke historie en charterkunde is (bijzonder) in den beginne zo duister, dat dikwijls de voorzichtigste reiziger zich beklemd vindt, niet weetende waar heen, en dat hij, na, met zeer veele moeite en schoon verzeld door reden en onpartijdigheid, zich tusschen de hoog opgeklommen struiken van verdichtselen en tegenstrijdigheden eenigsints baan gemaakt hebbende, zich veeltijds te vrede moet houden, wanneer hij, zo veel mooglijk, het oudste spoor zoekende te houden, een eenigsints zekeren stap kan doen, ik zegge niet van den duister tot het volkomen licht, maar slechts van de geheele onzekerheid, tot meer of minder waarschijnlijkheid. Ik schrijve dit geensints om den pijnlijken arbeid van andere te verachten, maar om dat ik openlijk moet betuigen, dat *mij ten minste* zulks op verscheide punten gebleken is.’

V Deel.

Bladz. 13, r. 1, ‘Geheel Spanje in Karels macht’ *enz.*

Ferdinand, door opvolging aan zijn Vader Juan II Koning van Arragon, vereenigde in 1474 deze Kroon met die van Sicilië, en veroverde in 1492 't Rijk van Grenada op de Mooren; bij 't welk hij vervolgens Navarre voegde, 't geen hij Jan van Albret afnam, en bij capitulatie met de ingezetenen verkreeg.

Izabella was door den dood van haar broeder, Henrik IV, Koningin van Kastilië en Leon.

En dus werd Joanna, hun beider dochter, Koningin van geheel Spanje, Portugal-alleen uitgesloten.

NB. De tytel van Majesteit eerst aan de Koningen van Spanje gegeven, toen Karel V Keizer werd. Tot zoo lang altijd Hoogheid; even als in Engeland.

Bladz. 65, aanteek. (1).

[Te dezer plaatse, aan 't eind van al de onmiddelijke gevolgen van die Vrede van Madrid, had ik willen verwijzen tot de Verhandeling van den Heer V. WESELE SCHOLTEN, welke ik bij nader beraad, (dus strijdig met deze aanwijzing) reeds vermeld heb hij bladz. 43 en 50; in deze Bijvoegs. bl. 216.]

Ald. aant. 2, r. 1: 'Voorwendsel.'

[Z. ROBERTSON, Geschied. van Karel V, IV D. bl. 162 der Ned. Vert. en ANCILLON, *Revolut. du Syst. pol. de l'Europe*, II D. p. 158 *sv.* en de Schrijvers der Engelsche Geschiedenis. Het huwlijk met zijn overleden-Broeders Weduwe moest toen bloedschendig heeten, zoodanig dat zelfs geen Paus van het Goddelijk verbod had kunnen dispenseren! - waarvan thans onze Koning dagelijks dispenseert; en hoedanig huwlijk, trouwens, in sommige gevallen in dezelfde Goddelijke Wetgeving aan het Volk van Israël, uitdrukkelijk geboden was.]

Bladz. 105-107, en *Opheld.* bl. 224-226 (en vroeger IV D. bl. 105-107, en *Opheld.* bl. 360-364).

[*De jure quo Gelriae Ducatus ac Zutphaniae Comitatus domui Austriacae cessit*, is eene Doctorale Verhandeling van den Heer J.W. VAN THYE HANNES, Lugd. Bat. 1830: - doch eigenlijk slechts als inleiding te beschouwen eener publicistisch- en feudaal-juridische behandeling van dit historisch-belangrijk en ingewikkeld onderwerp.]

Bladz. 151, r. 7: 'de beroemde Rudolf Agricola.'

[Mij dunkt dat dit B. onbedacht uit de pen gevloeid is, en zijn vlugge geest hier tusschen twee gelijknamige Agricolaas gedwaald heeft. Want de beroemde

RUDOLF AGRICOLA, van Warfum in Groningen, leerling van Wess. Gansfort en een der herstellers der letteren in het Noordelijk Europa, was reeds overleden in 1485: maar onder de opstellers van het *Interim*, was de weifelende en woelige Protestantsche Godgeleerde JOAN. AGRICOLA van Eisleben, gest. 1566. Deze, Hofprediker van een Protestantsch Vorst die in den krijg de partij des Keizers gehouden had, liet zich nu nevens twee R. Catholijke Theologanten tot dat werk gebruiken, om (naar 't schijnt) nog iets voor zijne partij te behouden, en alle vervolging om den Godsdienst vóór te konten.]

Bladz. 221, r. 8 v. ond. ‘Olivier Cromwel.’

[‘On sait que les principaux chefs de la république, les grands moteurs du nouveau mouvement, *Cromwell* entre autres, voulurent fuir la Grande-Bretagne et échapper à une tyrannie imminente, et que ce fut le conseil d'état lui-même qui les contraignit à rester dans leur pays.’ *Revue Britannique*, Janv. 1834, p. 24, 't welk er te recht bijvoegt: ‘Preuve irrécusable que leur dessein n'était pas dès lors, comme l'ont prétendu les torys, d'attaquer la constitution d'Angleterre; mais que fermes et inébranlables dans leurs principes de liberté, ils commencèrent par tenter une fuite qu'on leur rendit impossible, et qu'ils finirent par engager un combat à mort dans l'arène dont on avait fermé l'enceinte pour les y retenir prisonniers.’ - (Men vrage dan niet meer, waarom de tegenwoordige monarchaal-constitutionele Duitsche Regeringen de landverhuizing van zoo velen hunner beste en nijverste inwoners, naar Noord-Amerika en elders, niet tegengaan.)]

Naamlijst der in dit deel aangehaalde schrijvers.

Register der voornaamste in dit deel behandelde personen en zaken, als mede der verklaarde woorden[1].

A.

B.

C.

(1) [Deze *woorden* zijn hier met *cursive* letter gedrukt; ofschoon bij de meeste ook over de *zaken* gehandeld wordt.]

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

X.

Z.

GEDRUKT TE LEIDEN, BIJ J.G. LA LAU.

Bericht aan den lezer.

Ik had eerst gemeend dit Deel des werks te laten doorloopen tot op de Unie van Utrecht; alwaar in BILD.'S *Handschrift een blijkbare afscheiding gevonden wordt. Maar dan was dit Deel onevenredig groot geworden: en de regeering van* KAREL V *maakt op haar zelve een zoo gesloten geheel, en een zoo belangrijk tijdperk, zoo wel in lengte van tijd, als wegens den overgang van de Graaflijke Regeering tot die beroeringen welke ons eindelijk brachten tot eene Republiek; dat ik het beter achtte hiervan een afzonderlijk Deel, al was 't dan wat kleiner, te maken: waartegen ik nu in 't volgende Deel, dat met* FILIPS II *begint, nog de vier gewichtige jaren, van het sluiten der Utrechtsche Unie tot aan den dood van Willem I, zal kunnen bijvoegen. Dat* VIe *Deel volgt* (D.V.) *nog in dit jaar. - Het VIIe Deel behelst dan het Stadhouderschap van* MAURITS, *en gaat tot zijn overlijden in* 1625.

L. 1 Mei, 1834.

H.W.T.